

XXVII. ROČNÍK
Cena / 0,70 €

BIBLIANA

revue o umení pre deti a mládež

3
/ 2020

OBSAH

Peter NAŠČÁK

ČAROVNÝ KRÚŽIACI SVET UCHNÁRIA
(K jubileu Petra Uchnára) / 1

Zuzana STANISLAVOVÁ – Alexandra BRESTOVIČOVÁ

Z NAŠICH FATÁLNYCH ZLYHANÍ
(Bezdomovectvo v súčasnej slovenskej literatúre pre deti) / 7

Lenka DZADÍKOVÁ

ACH, TÁ DNEŠNÁ MLÁDEŽ...
(O niektorých inscenáciách pre deti a mládež roku 2019) / 15

Zuzana STANISLAVOVÁ

BEZ HLUKU, ALE NALIEHAVO
(K jubileu Jany Bodnárovej) / 22

Dávid DZIAK

VYŠKRTNEME ZLO Z ROZPRÁVOK? /24

Dávid DZIAK

KÁNONY A KANÓNY SLOVENSKEJ
LITERATÚRY PRE DETI A MLÁDEŽ PO ROKU
1989 III.
(Timotea Vráblová, Radoslav Rusňák, Peter Karpinský, Milena Šubrtová) / 28

Iveta GAL DRZEWIECKA

ZÁPISKY Z CIEST DO SLOVENSKEJ
ILUSTRAČNEJ DESTINÁCIE ROKU 2019
/ 40

Ján KAČALA

LEGENDY (AJ O JAZYKU) BÝVAJÚ NEHYNÚCE
/ 47

Milena ŠUBRTOVÁ

PO PROBUZENÍ Z JARNÍHO SPÁNKU / 50

Michal TOKÁR

SVET FANTÁZIE A REALITY JAROSLAVA
VODRÁŽKU / 52

Ondrej SLIACKY

VRETNICE SA NEZABÍJAJÚ / 59

Peter TVRDOŇ

MILÁ ĽUBKA... / 60

Vladimír PREDMERSKÝ

JUBILEUM MLADOSTI
(Bábkové divadlo v Žiline
sedemdesiatročné) / 62

Gabriela MIKULČÍKOVÁ

CENTRUM DETSKEJ LITERATÚRY, ČÍTANIA
A SK IBBY
(Čítanie v kríze: Akcia v knihe – kniha
v akcii) / 65

RECENZIA/ 70

Svatava Urbanová / Petra Soukupová: Klub
divných dětí

VÝSTAVY V BIBIANE / 72

Šéfredaktor **ONDREJ SLIACKY**

Revue Bibiana, orgán Slovenskej sekcie IBBY. Vychádza štyrikrát do roka v BIBIANE, medzinárodnom dome umenia pre deti

Zriaďovateľom BIBIANY je Ministerstvo kultúry SR

Adresa redakcie: BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, Panská 41, 815 39 Bratislava, tel. 02/ 54 41 84 88; IČO 00 682 357

Obálka a typografická úprava Dušan Babjak

Tlač Commercium, spol. s r. o., Bratislava

Rozširuje a objednávky prijíma distribučná firma ARES, s. r. o., Elektrárenská 12091, 831 04 Bratislava, bezplatná linka 0800 14 19 11

Podávanie novinových zásielok povolené Riaditeľstvom pôšt č. J-243/94-P zo dňa 21. 1. 1994

MK SR EV 2974/09

Autorom ilustrácií na obálke i vo vnútri čísla je Peter Uchnár

Číslo vyšlo v októbri 2020

ISSN 1335-7263

peter
naščák

Čarovný krúžiaci svet Uchnária

K jubileu

Petra Uchnára

Milovníkom fantastických príbehov je zaiste známy moment, keď v izbe starého anglického domu, v časoch 2. svetovej vojny, skupinu troch detí nečakane zaujme pohľad na obraz, s ktorým čosi nie je v poriadku. More s plachetnicou sa na ňom akoby pohne, vlny stúpajú a klesajú. Cítiť dokonca nápor vetra. A hoci dvaja súrodenci, Lucy a Edmund, už čosi podobne magického párkrát zažili, neveriaci bratranec Eustace tento nápor ireálna neunesie a chystá sa obraz šmažiť o zem. V tom sa to stane. More sa z obrazu vyleje a vlny všetkých troch malých Angličanov stiahnu do krajiny N...

Áno, bol to C. S. Lewis, kto si originálnymi obrazmi „transportov“ do krajiny Narnia podmanil azda už milióny čitateľov a čitateľiek po celom svete. Reč však nebude o ňom. Reč bude o čarovných obrazoch. O obrazoch, ktoré nás pohltia svojím úžasným pohyбом, farebnosťou

a epickým priestorom, tak ako to spravil obraz s narnijskou plachetnicou Ranný pútnik, o obrazoch, ktoré ponúkajú literárne známe i celkom nové bizarné svety s fantastickými čudesne pretiahnutými postavickami a zvermi z vtáčej perspektívy. Aj takéto nevšedné obrazy (napriek svojej magickej atmosfére) majú autora z mäsa a kostí. Nie náhodou je ním milovník fantastických príbehov, ktorý sa rád na veci a krajinu pozerá z nadhľadu, skutočný človek, ktorého môžete stretnúť najčastejšie v Pezinku, kde žije s manželkou Nanou Furiyou a dcérkou Namiko, občas aj niekde inde na Slovensku, kde práve vystavuje, alebo aj v Japonsku, odkiaľ pochádza jeho manželka, tiež talentovaná maliarka a ilustrátorka. Ideálne je však spoznať obrazy s nezameniteľnou pečatou osobnosti, pretože väčšinu z nich nájdete v knižkách pre deti, ktoré už 22 rokov úspešne ozdobuje.

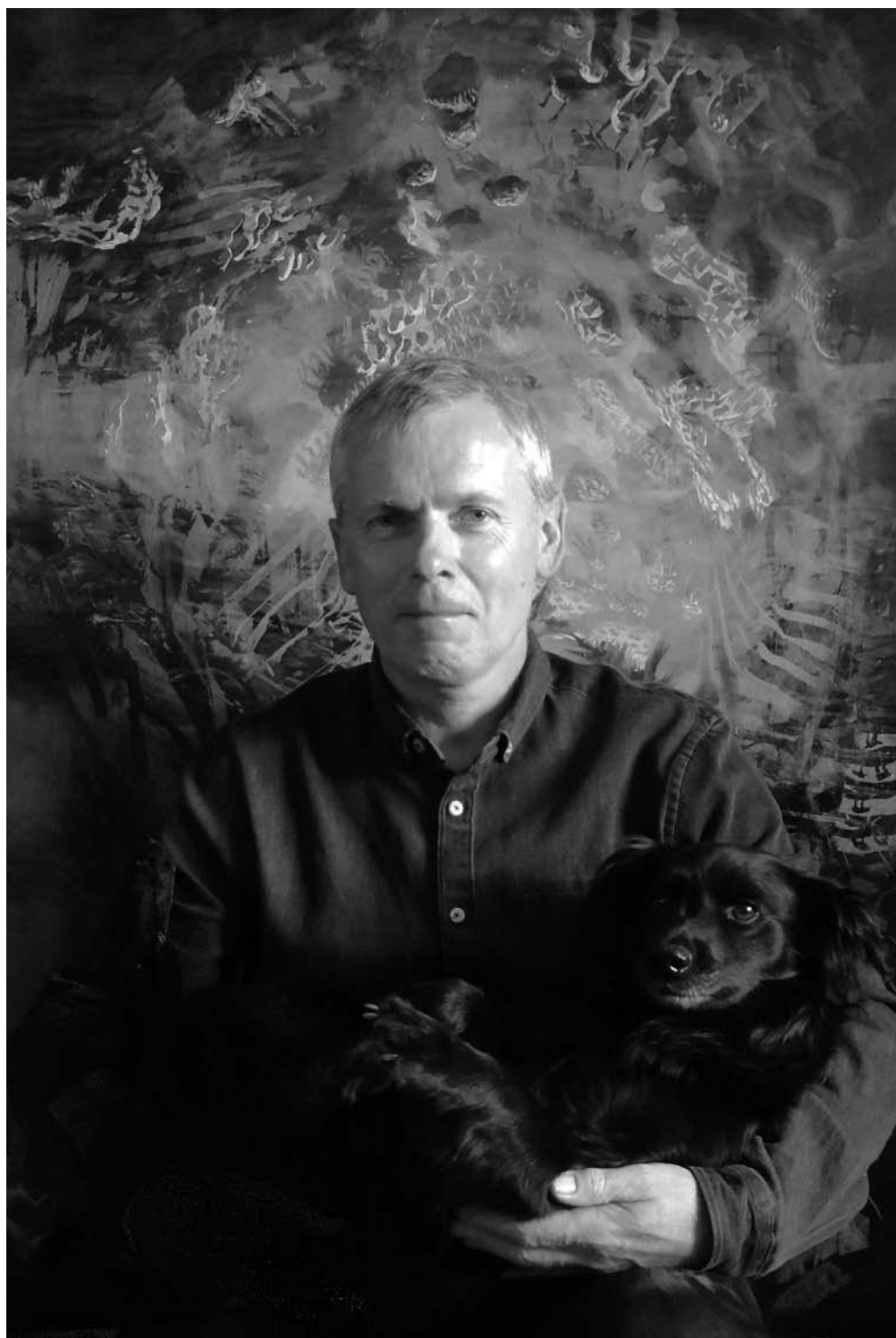
V tejto chvíli nemá zmysel oddaľovať moment prekvapenia, pretože všetci vieme, že hovorím o rodáko-

vi zo Sobraniec Petrovi Uchnárovi, ktorý 11. augusta oslávil 50. narodeniny. Chyťte si teda klobúky a vitajte v krajine Uchnária – nekonečne krúžiacom čarovnom svete!

Niektoré hlasy tvrdia, že nič z toho, čo v živote spravíte, nemôže byť náhoda. Všetko sa kamsi zapíše, nestratí sa a predurčí vaše ďalšie životné cesty. Peter Uchnár prežil detstvo s knihou v jednej ruke a ceruzkou v druhej. Ani jednej z nich sa nevedel zriecť na úkor tej druhej. Práve to musel byť jeden z tých momentov, ktoré rozhodli o budúcom povolání ilustrátora. Veď ktoré iné zaujatie tak dokonale spája lásku k literatúre a výtvarný talent? Správne nasmerovanie podporilo rozhodnutie ísť študovať reštaurovanie závesných obrazov na Strednú umelecko-priemyselnú školu v Košiciach (1984 – 1988). Škola dala budúcemu výtvarníkovi predovšetkým výbornú technicko-umeleckú prípravu. Naučil sa mnoho o starých výtvarných technikách, ich vývine a o možnostiach, ktoré umelcovi ponúkajú. Zvýšila navyše šancu dostať sa na vytúženú Vysokú školu výtvarných umení v Bratislave. To sa mu napokon aj podarilo, hoci túžbu stať sa maliarom obrazov tak trochu presmeroval jeden z pedagógov vysokej školy, ktorému sa zdal budúci študent skôr grafikom. A tak vyštudoval na Katedre voľnej grafiky a ilustrácie VŠVU (1992 – 1998) u prof. Dušana Kállaya, kde sa napokon ešte tri roky „zdržal“ aj ako jeho asistent (1999 – 2002). Už počas štúdia, hoci aj neskôr, začal experimentovať s grafickými technikami a postupne si vyvinul vlastný spôsob vyjadrovania. Napríklad ryl do plastových tabuliek s nápismi ÚNIKOVÝ VÝCHOD, kto-

ré jednak šetrili nemalé náklady na výtvarný materiál, jednak priniesli inú formu práce a aj výsledok. Neskôr si prispôbil aj techniky pri tvorbe ilustrácií. Hoci sporadicky sa venuje aj voľnej grafike, tvorbe známok (napr. známky k ZOH 2010, ZOH 2018 a Paralympijským hrám 2012) a voľnej maľbe, už prvý ilustrátorský počín, zaznamenaný kľúčový úspech a rozhodol o autorovom vyprofilovaní. Debut *Gulliverove cesty* bol ocenený Cenou ministra kultúry SR a následne Zlatým jablkom na BIB 1999, a tak len dvadsaťdeväťročný de facto začínajúci umelec získava hneď dve z najvýznamnejších slovenských ocenení v oblasti ilustrátorstva, ktoré nemohli viac spečatiť osud chlapca-knihomoľa s ceruzkou.

Peter Uchnár sa na nepočudovanie od toho momentu až dodnes štetca a knihy nepustil. Neprestajne do knížiek maľuje podmanivé krútiace sa fiktívne literárne svety, z ktorých sa aj hlava zakrúti. Od začiatku sa žánrovo profiluje (hoci vieme, že ide najmä o dopyt vydavateľa) ako ilustrátor rozprávok, dobrodružných príbehov a povestí. Vyhovujú mu predovšetkým nonsensové a fantazijné polohy s humorným vyznením – ktoré reprezentatívne zrealizoval v *Gulliverových cestách* 1998, 2008, *Petrovi Pánovi* 2008, 2015, *Velkej knihe slovenských rozprávok* 2003 či knihe *Štyria škriatkovia a víla* 2009 – alebo s prvkami hrôzostrašnosti – tie adekvátne uplatňuje v povestových knihách, ktoré najmä v poslednom období na jeho konte pribúdajú. Čitatelia určite poznajú jeho ilustrácie ku knihám *A zvony nezvonja: povesti z Novej Bane a okolia* 1999, *Turčianske po-*

PETER UCHNÁR

vesti II 2015, *Slovenské povesti Márie Ďuríčkovej* 2017 či *Turecká studnička* 2019. Vždy sugestívne komponuje obrazy na knižné obálky, v ktorých dominujú priestorové maľby tmavších odtieňov – najmä modrej. Objekty v centre kompozície sú osvietené z rôznych strán a ich okolie sa do kruhu stmieva. Tým dosahuje svetelnú ilúziu trojrozmernosti a dynamiky. A preto už zatvorené knihy (s vždy adekvátnou typografiou na väzbe) priťahujú podmanivým estetickým. Človek má chuť nechať ich stále vystavené či zavesené na stene ako solitérny obraz a donekonečna sa na ne dívať. Na lietajúce postavičky, rozbúrené vody, kruhové zoomorfné či florálne kompozície. Napokon však knihu predsa len otvorí a teší sa ďalšími obrazmi...

V ilustráciách je Peter Uchnár vždy spoznatelný, no súčasne ponúka širokú paletu techník a výtvarných polôh. Vie byť precízny detailista, ktorý aj do maľby vkladá nenápadné kresbové až grafické prvky, no o chvíľu na to objekty zásadne štylizuje, využíva maľbovú skratku – napríklad cez farebné vodové škvrny a jeho krajina i bytosti sa doslova „rozlievajú“. Kombinuje pompézne priestorové kompozície so skromnými výsekmi príbehu. Zatiaľ čo na obálkach takmer spravidla vidieť pastóznou akrylovú maľbu sýtych farieb, v knižkách sa čitateľ stretne s kombinovanými technikami, akrylom, akvarelom, zväčša sýtou farebnosťou, no miestami doplnanou čiernou kresbou. Ojedinelejšie sú čisto čierne obrazy, ako to vidíme v povestových knižkách (napr. *A zvony nezvonja, Slovenské povesti Márie Ďuríčkovej, Turčianske povesti II*) a v knižkách pre dospelých

(napr. *Tri tragédie* 2010, *Oči a rýmy* 2010) alebo atypicky aj na obálkach kníh pre dospelých (napr. *Deoduši* 2010, *V rukavičkách z vlastnej kože* 2013 a *Rana po štepárskom noži* 2016). Rovnako mu vyhovuje epický ako lyrický výraz. Pochopiteľne rozdielny prístup si čitateľ zaiste všimne medzi knihami pre deti a pre dospelých. Zatiaľ čo v tých pre menších sa snaží byť konkrétny a opisnejší, u dospelých sa nebojí abstraktných polôh, teda univerzálnejšej výpovede. Za spomienku rozhodne stojí originálna technika, ktorou vytvoril azda najväčšiu časť ilustračných diel. Náš umelec najčastejšie maľuje na kriedový papier akrylovo-gvašovými farbami, ktoré mu zabezpečujú o. i. lepšiu kryciu schopnosť. Po ich zaschnutí špeciálne upravenými (pôvodne grafickými) nástrojmi vyškrabáva farby až po papierový podklad, čím dosiahne biele vlásokovoténké čiary imitujúce napríklad drevoryt, ale najmä techniky hĺbkotlač. Tento spôsob využíva tak pri plnofarebných, ako aj čiernobielych ilustráciách, vďaka čomu majú všetky rovnaký rukopis a výtvarník zostáva pri každej ilustrácii súčasne maliarom, kresliarom a grafikom. Pomenované (v rozhovore prezradené) umelcovo know how odzrkadľuje snahu o experiment a invenčné hľadanie nových vyjadrovacích možností, ktoré idú ruka v ruku s poctivou pracovitosťou a tvorivým progresom.

Psychologický aspekt točiaceho sa kruhu azda všetci poznáte. Využívajú ho hypnotizéri, jeho silu objavili aj umelci op-artu a mnohí ďalší. Predovšetkým v ňom však Peter Uchnár podvedome našiel základný vyjadrovací kompozičný pr-

PETER UCHNÁR / James M. Barrie: *Peter Pan*

vok. Točia sa jeho stromy, vykrúca sa sneh, podlaha, točí sa more, obloha s mrakmi, celé mestá s hradmi i planéta. Sedem mačiek tety Agáty kráča do kruhu, sedia v ňom aj morské víly na svojom ostrove a vábia Petra Pana. V kruhu lietajú čarovné bytosti, netopiere, vidíme v nich aj štyroch škriatkov a vílu. Kruhovotunelové sú *Príbehy z prameňa* a guľovitý aj *Kryštofův vzdušný zámek*. V kruhu okolo vatry sedia dvanásť mesiačikovia, krúčia sa muchy okolo lampy.

Interpretácií sedenia v kruhu a kruhového pohybu je známych niekoľko. Okrúhly stôl – už stredoveký rytiersky symbol rovnocennosti využívaný dodnes, krúženie – symbol rovnomerného pohybu s príznakom nekonečnosti, kruh ako symbol

dokonalosti, večnosti a jednoty. Čo však znamená pre majstra Uchnára? Už ako malý nazeral do jaskýň a tunelov, ktoré aj rád kreslil. Cieľový pohľad na objekt – akoby cez tunel, mu tak zostal aj ako výtvarný pohľad... Pre nás jeho krúženie vo veľkolepých farebných ilustráciách symbolizuje okamžite rozoznateľnú pečať.

Menej pohybu nie je ani v Uchnárových figúrach. Akoby sa vyhýbal statickým pózam a zámerne si vybrá ťažšiu cestu. Postavičky sú často rozpažené, dozadu prehnuté v páse, tancujúce, vždy prehovorí nejakým gestom, kráčajú, lietajú, bežia, hrajú sa, permanentne vykonávajú dajakú činnosť. Dynamicky výrazná je ešte aj ich mimika. Sú jednoducho nezastaviteľné!

Animálne postavy majú najčastejšie komické vyznenie. Svedčí o tom často ich buď prihlúply výraz (vzorovo to vidieť v knihe *Teta Agáta a jej mačacia sedmička* 2017 či u draka v *Troch hrdinoch* 2006) alebo šibalský úškrn (napr. v knihe *Koza roháta a iné rozprávky* 2018).

Keď už rekapitulujem, nebude azda nikomu prekážať trochu štatistiky. Peter Uchnár má od debutu v roku 1998 na konte takmer päť desiatok zilustrovaných knížiek a obálok. Umelecky uchopil svetových klasikov ako Shakespeare, Swift, Barrie, Kipling, Lindgrenová či Němcová, popasoval sa aj so slovenskými klasikmi prózy (Hronský, Ďuríčková), poézie (Smrek, Rúfus), stvárnil literárne svety kľúčových reprezentantov súčasnej literatúry pre deti a mládež (Feldek, Uličiansky, Karpinský, Marec...) či pre dospelých (Žembera a iní). Jeho tvorba bola ocenená vyše desiatkou národných a medzinárodných cien (Cena Ministerstva kultúry SR autorovi za vynikajúce ilustrácie v súťaži Najkrajšie knihy Slovenska 1998 za knihu *Gulliverove cesty* 1, Zlaté jablko BIB'99, Zlaté Pero (Belehrad 1999), Cena ministerstva kultúry SR autorovi za vynikajúce ilustrácie v súťaži Najkrajšie knihy Slovenska 2008 za knihu *Peter Pan*, Cena detskej poroty na Bienále ilustrácií Bratislava 2009, Výročná cena vydavateľstva Albatros za rok 2011 za ilustrácie ku knihám *Deoduši* a *Kryštofův vzdušný zámek*, Cena primátora Bratislavy BIB 2013 za ilustrácie ku knihe *Soľ nad zlato*, Cena detskej poroty BIB 2017 za ilustrácie ku knihe *Bojnickí*

búbeli). V roku 2010 bol v Bratislave nominovaný na Krištáľové krídlo a v rokoch 2010, 2016 na prestížnu Cenu Hansa Christiana Andersena. Vystavuje skupinovo a samostatne doma i v zahraničí – má za sebou viac ako tridsiatku výstav.

Azda sa preto zhodneme, že opakovane oceňovaný Mgr. art. Peter Uchnár reprezentuje progresívny prúd strednej generácie slovenských ilustrátorov, ktorý robí našej krajine viac ako dobré meno v zahraničí. Je ilustrátorom, ktorý nadväzuje na to najlepšie, čo sme doteraz v ilustračnej tvorbe mali a súčasne má silu a potenciál (aj bez pedagogickej realizácie) ovplyvňovať nastupujúce generácie výtvarníkov. (Azda bude toho príkladom aj dcéra Nami-ko, ktorá, zatiaľ iba študijne, kráča v otcových šlapajach.) Najmä však má čo povedať detskému príjemcovi, ktorý je väčšinovým partnerom v jeho umeleckom dialógu.

Na záver a napriek tomu, že tento článok vonkoncom nie je o mne, dovoľm si spomienku, že aj ja som bol jedným z tých, ktorých už prvý pohľad na krútiace sa obrazy magneticky pritiahol a odvtedy sa od žiadneho neodtiahol. Bol som totiž vtiahnutý do Uchnárie, čarovného krúžiaceho sveta plného čarovných príbehov z kúzlenného štetca čaro- dejníka Petra Uchnára, z ktorého krajiny už nikto cestu von nehľadá. Nech sa teda jubilantov ilustračný svet i naďalej krúti závratnou rýchlosťou a vtahuje do seba ďalších knihomoľov a milovníkov krásnych pohyblivých obrazov!

zuzana stanislavová

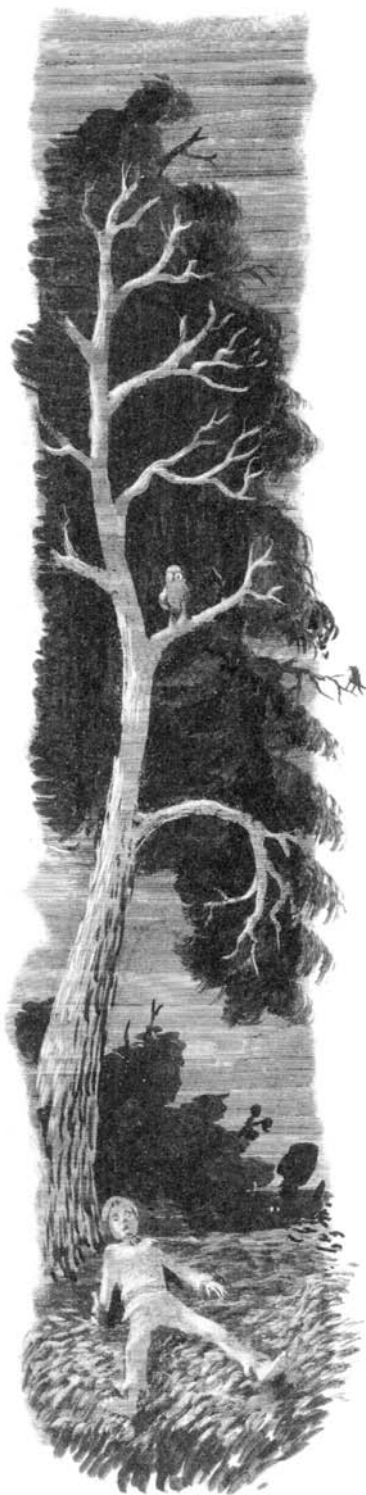
alexandra brestovičová

**Z našich
fatálnych
zlyhaní** Bezdomovectvo
v súčasnej
slovenskej
literatúre pre deti

Bezdomovec je človek, ktorý nemá domov v zmysle súkromného teritória charakterizovaného jeho „formální i emocionální složkou. Býva s ním spojený i nedostatok stabilných vzťahů s blízkými ľidmi, bezpečí a jistoty, ktoré zázemí domova spoluvytvárajú“ (Vágnerová et al., 2018, s. 7). Z toho vyplýva, že bezdomovectvo predstavuje jeden z variantov extrémneho sociálneho vylúčenia a považuje sa za syndróm komplexného sociálneho zlyhania (ibidem). Byť bez domova totiž znamená stratiť bezpečie, stratiť zdroj stimulácie k činnosti, k aktívnemu životu, a stratiť aj možnosť „identifikovať sa s niečím, čo ho spojuje s ľidmi, ktorí zde boli pred ním“ (Keller, 2013, s. 15). V dôsledku toho je teda údelom bezdomovca anonymita, ktorá ho „ustavične obklopuje a pohlcuje“ (ibidem).

Návyky a štýl bezdomoveckého života sa obyčajne zafixujú v priebehu niekoľkých rokov. Podľa odborníkov (napr. Tvrdoň, Kasanová) bezdomovectvo je proces pozostávajúci z troch fáz. V prvom štádiu sa bezdomovci pokúšajú zaradiť do života, hľadajú si prácu, usilujú sa nadviazať kontakt s rodinou, starajú sa o svoj zovňajšok a podobne. Opakované neúspechy ich však napokon privedú do druhého štádia, ktoré je fázou regresie. Postupne strácajú sebaúctu, prestanú si hľadať zamestnanie a nakoniec sa prestávajú starať aj o svoj zovňajšok. Tretím štádiom je rezignácia, keď sa už vzdajú možnosti dostať sa z ulice. Vtedy sa mnohí žijú žobraním alebo vyberaním kontajnerov.

V odbornej literatúre sa rozlišujú bezdomovci zjavní (žijú na uliciach, prespávajú na rozličných verejných

PETER UCHNÁR /
P. Vrlík – P. Mišák:
Rozprávky spod slovanskej lipy

miestach) a bezdomovci skrytí (prespávajú v nocľahárňach, žijú v prenajatých bytoch). Skryté bezdomovectvo sa môže stať prechodnou fázou od alebo ku zjavnému bezdomovectvu.

Predmetný sociálny jav, ktorý na povrch a na oči verejnosti vyplavila doba ostatných tridsiatich rokov, sa pomaly dostáva aj do literatúry pre deti so zámerom odkryť pred mladými čitateľmi podstatu jeho patológie, jeho niektoré príčiny, ale i pocity a sociálny aj osobnostný status bezdomovca. Zámerom je tiež preniesť na detského čitateľa prosociálne vnímanie tohto fenoménu, aké stojí na začiatku ochoty a schopnosti týmto ľuďom pomáhať. Na Slovensku tému predbežne pre deti zliterárnila len Zuzana Csontosová (spoluzakladateľka časopisu *Nota bene* na pomoc ľuďom bez domova) v dvoch knihách: *Zatúlaný Gombík* (2014) a *Sára a zázračný stôl* (2018). Na ich výslednej podobe však faktuálnymi (nesujetovými, informatívnymi) zložkami participovala aj Nina Beňová, členka správnej rady OZ Proti prúdu. Okrem týchto dvoch kníh je téma spracovaná už len v niekoľkých poviedkach, pričom je skôr iba nenápadne naznačená. Sujetovo rozvinutá sa objavila len v poviedke Vladimíra Hanuliaka *Šteňa* (2016).

BEZDOMOVECTVO VO FIKČNOM A FAKTUÁLNOM DISKURZE

Naznačili sme skromné zastúpenie našej témy v slovenskej literatúre pre deti. V nasledujúcich reflexiách budeme venovať pozornosť tomu, aký zámer sledujú pri spracovaní témy bezdomovectva Zuzana Csontosová / Nina Beňová a Vladimír Hanuliak a ako to ovplyvnilo žánrový charakter textov.

Knihy Zuzany Csontosovej a Niny Beňovej sledujú zámer ponúknuť deťom príbeh o ľuďoch bez domova, ktorý by im zrozumiteľným a zaujímavým spôsobom priblížil príčiny a spôsob ich života. V tom zmysle sú knihy koncipované ako kombinácia fikčného príbehu a literárne nespracovaných informácií. Autorkou fikčného príbehu je Csontosová, autorkou faktúálneho diskurzu je v oboch knihách Nina Beňová, ktorá sa dlhodobo venuje problému bezdomovcov.

V knihe *Zatúlaný Gombík* je problematika bezdomovcov reflektovaná prostredníctvom animálneho aspektu: rozprávačom a jedným z protagonistov príbehu je pes Gombík, ktorého osudom sa stala ulica, keď svojich majiteľov omrzela. Signálom bezdomovectva je už titul tejto prózy. Výraz *zatúlaný* asocioje príbeh o niekom, koho údelom je potulovanie sa po uliciach. V názve je však ukrytá aj indícia sociálneho statusu bezdomovca: výraz *zatúlaný* môže byť totiž indíciou straty niečoho, čo predstavuje istotu, teda najmä domova; význam slova *gombík* asocioje niečo malé, nepatrné, nie však bezvýznamné, pretože má schopnosť spájať, držať pokope. Potom názov príbehu *Zatúlaný Gombík* možno vnímať aj ako metaforu straty niečoho, čo človeka spája s istými hodnotami; asocioje to však aj krehkosť takýchto väzieb; výraz *zatúlaný* však implikuje aj antonymum *pritúlaný*, znovu nájdený, a teda dočasnú stavu potulovania sa a určitú nádej, že spojivo má šancu na obnovenie.

Na pozadí rôznorodej interpretácie názvu vnímame v prvej príbehovej časti knihy animálneho rozprávača psa Gombíka ako postavu, prostredníctvom ktorej autorka tlmočí viacero informácií týkajúcich sa bezdomovcov. Napríklad skutočnosť, že za ich osudom môže byť

neláska a odmietanie blízkymi. Alebo že sa s ich osudom spája potreba mať niekoho, s kým sa možno podeliť o ťažkú situáciu. Rovnako je to však aj správa o tom, že sociálne kontakty bezdomovcov väčšinou neprekračujú hranice ich society. Jednoduchá, tak trochu reportážna narácia animálneho rozprávača s jeho naivným nazeraním na svet má veľa spoločného s naivným detským pohľadom. Najmä voľba tohto typu rozprávača a špecifik jeho videnia sveta robí príbehovo spracované informácie o bezdomovcoch čitateľsky príťažlivými pre deti. Animálny rozprávač – pozorovateľ, tiež zachraňuje text od toho, aby sprítomňovanie početných starostí a zriedkavých malých radostí, ľudí žijúcich na ulici, vyznelo enumeratívne. Autorka sa darí nenápadne naznačiť viaceré tienisté stránky bezdomovectva, napríklad sklon „zohrievať sa“ alkoholom; problematický vzťah k práci s následným žobraním; hladovanie; provizórne a neisté bývanie; choroby. To všetko čitateľ sleduje cez postavu Šimona, bezdomovca, ktorý sa túlavého Gombíka ujal. Prostredníctvom tejto postavy sú naznačené aj viaceré príčiny, pre ktoré sa človek ocitne bez domova: strata práce, hľadanie zabudnutia v alkohole, hazard, rozpad rodiny. Do kontrastu k Šimonovi, ktorý je prototypom bezdomovca vo fáze regresie, sa dostáva postava iného bezdomovca, Igora, ktorý sa ujal psíka počas pobytu chorého Šimona v nemocnici. Igor žije síce v provizóriu (prenajatá záhradná chatka), ale zarába si predajom časopisu *Nota bene*, komunikuje s kupujúcimi a udržiava tak sociálne kontakty s ostatným svetom. Cez tieto tri postavy načrtáva autorka aj rôznorodé postoje ľudí k bezdomovcom – počnúc opovrhovaním, ignorovaním, zlomyseľnými komentármi, odvracaním sa až

po partnerskú komunikáciu či spontánnu pomoc kúpou časopisu alebo objednaním si určitej platenej služby. Do príbehu o priateľstve človeka a psa žijúcich na ulici teda autorka vložila veľa reálnych informácií o bezdomovectve a vytvorila tak rozprávku, ktorá nesie aktuálne posolstvo aj skrytú inštrukciu k tomu, aby ľudia bez domova boli vnímaní majoritou ako cítiace ľudské bytosti. Emocionálnu pôsobivosť textu umocňuje obraz vernosti, oddanosti psa voči človeku (ale aj opačne), čím sa spriehľadňuje jednak potreba opory, porozumenia, akú pociťuje každý tvor, jednak tiež problémy, nebezpečenstvá, aké číhajú počas života na ulici. Je to príbeh, v ktorom sa autorke podarilo pre deti primeraným spôsobom vyjadriť bezmocnosť, beznádej, opustenosť – ale aj vzájomnú zomknutosť, priateľstvo a nezištnú pomoc ľudí navzájom. Záver príbehu je otvorený, s dávkou optimizmu: pes Gombík sa napokon opäť stretne so svojím bezdomovcom a obidvom svitá svetielko nádeje na to, že im životné podmienky dovoľia zostať spolu.

Ako som už spomenula, druhú časť publikácie pripravila Nina Beňová. Keďže kniha je určená deťom, túto časť koncipovala ako interview detí štvrtého a piateho ročníka s tromi autentickými bezdomovcami, predajcami *Nota bene*, ktorí boli ochotní rozprávať o sebe. Súčasťou tejto časti publikácie sú ich odpovede na otázky typu: ako môže človek prísť o domov, čo pre predajcov znamená možnosť predávať časopis, ako vnímajú okoloidúcich ľudí a s akými reakciami sa stretávajú, aké sú vzťahy medzi bezdomovcami, čo vlastne znamená prežiť deň na ulici. To, čo prvá časť publikácie stvárnila prostredníctvom umeleckej narácie, približujú tieto rozhovory prostredníctvom informácií, faktov a výziev.

V príbehu Z. Csontosovej *Sára a zá-*

zračný stôl ide o postavu matky a deväťročného dievčatka, ktoré žijú po úteku od násilníckeho otca v prenajatej chatke v záhradkárskej oblasti. V prvom pláne je to rozprávanie o udalostiach zo života tejto dvojice, o neľahkých podmienkach, v akých Sára vyrastá, a o stole, ktorý jedného dňa do ich chatky priniesie mamin známy. Na ňom si Sára konečne môže vypracúvať úlohy a maľovať (predtým to musela robiť na starom kufri) a sprevádza dvojicu aj do sociálneho bytu, ktorý napokon získajú. Stôl je zázračný v zmysle metafor domova – ako predmet, okolo ktorého sa dá spoločne sedieť. Spočiatku navodí prvý, ešte nesmelý, pocit nádeje na domov ako intímny priestor istoty, strechy nad hlavou. Ubytovanie v azylovom dome, ktoré matka s dcérou objaví, napokon neprichádza do úvahy nielen pre katastrofálne hygienické a sociálne podmienky, ale aj preto, lebo do ponúkanej izby sa stôl jednoducho nezmestí. Akoby tento fakt signalizoval, že v podmienkach špiny, hluku, vulgárnosti sa domov vytvoriť nedá. Do sociálneho bytu, kam sa obe postavy napokon presťahujú, putuje s nimi aj stôl, ktorý sa čoskoro stane súčasťou domova troch ľudí: mamy, Ivana a Sary.

Podobne ako predchádzajúca kniha, aj táto je členená na časť fikčného príbehu a časť faktuálneho diskurzu. Príbeh Sary a jej matky sprítomňuje príčinu straty domova ako fyzikálneho priestoru cez rozpad vzťahov medzi rodičmi a cez domáce násilie. Tematizuje problémy, aké v takomto prípade rodič, ktorý odišiel, musí prekonávať (napríklad neodváža sa žiadať bývalého partnera o výživné pre dieťa, aby nemusel čeliť hrozbe odňatia dieťaťa a jeho umiestnenia v detskom domove), problémy so zaobstaraním bývania, s finančnými prostriedkami atď. Život Sary a jej matky je poznačený skromnosťou a nepo-

hodlím, aj bezradnosťou z toho, čo bude s nimi, keď sa záhradkárska oblasť začne likvidovať. V chlade a provizórnom zariadení bez základných civilizačných vymožeností je záchytným bodom pre obidve postavy ich láskyplný vzťah a vzájomná opora, ktorá matke dáva silu bojovať a dievčatku vydržať a tešiť sa z drobností, aké iným deťom pripadajú ako bezvýznamná samozrejmosť (fixky, hárok papiera, gumené čížmy, skutočný stôl namiesto starého kufra atď.). Príbeh o tom, ako si matka s dcérou hľadájú nové bývanie, využila autorka na to, aby deťom priblížila viaceré ohrozenia, číhajúce na ľudí bez stáleho domova. Patrí k nim nedostatok finančných prostriedkov na slušné bývanie, katastrofálna úroveň lacných ubytovní, ťažkosti s pozháňaním cenovo prístupného sociálneho bytu a mnohé ďalšie. Do príbehu je nenápadne zakomponovaná aj informácia o aktivitách občianskych združení a sociálnych pracovníkov, ktorí ľuďom bez domova pomáhajú pri zabezpečovaní základných sociálnych istôt (bývanie, zamestnanie), ale tiež informácia o tom, aký dôležitý je ľudský rozmer sociálneho pracovníka. Csontosová informácie vložila do príbehu, ktorý sa napokon skončí šťastne, vytvorením nielen fyzického priestoru domova v získanom sociálnom byte, ale aj kompletnej rodiny s matkiným novým partnerom. Harmonické uzavretie príbehu zaiste vychádza v ústrety detskej potrebe optimistického riešenia problému.

Typ publikácií, aké predstavujú knihy Z. Csontosovej, plní zásadnú inštruktívnu funkciu: šíriť osvetu vo vzťahu k ľuďom bez domova, upozorňovať na fakt, že spoločnosť má v tomto smere vážne rezervy, ale že každý z nás môže svojím dielom prispieť k riešeniu problému. Prvá časť publikácií pracuje s „tichou“ návodovosťou, t. j. s inštrukciami, kto-

ré sú vyjadrené prostredníctvom príbehu a stali sa teda súčasťou sujetovej stavby. Druhá časť je vždy postavená na „hlasnej“ (priamej) návodovosti. V knihe Sára a zázračný stôl N. Beňová objasňuje svet bezdomovectva prostredníctvom interaktivity – teda otázok, hravých úloh, vtipne podaných informácií, ktoré priamo adresovala detskému čitateľovi. Oslovuje ho, vyzýva ho k tomu, aby si všimol ľudí okolo seba, ktorí potrebujú pomoc, aby neopovrhoval tými, ktorí už na prvý pohľad vyzerajú chudobne. Napriek tomu, že inštruktívnosť je očividná, nemá charakter nepríjemnej didaxie.

S čisto fikčným diskurzom zameraným na vyvolanie estetického zážitku pracuje Vladimír Hanuliak v poviedke *Šteňa*. Osud protagonistu Miňa vyvoláva u čitateľa emócie spoluúčasti a súcitu. Miňo a jeho rodina (nezamestnaný otec a matka) reprezentujú tzv. skryté bezdomovectvo: žijú v totálnej chudobe v starých polorozpadnutých garážach, kde sa vytvorila bezdomovecká kolónia. Poviedka má ambíciu vypovedať o takej podobe súčasného detstva, pred ktorým si spoločnosť často radšej zakrýva oči. Je to detstvo prežívané vo vedomí vlastnej sociálnej vylúčenosti, v hladovaní a nedostatku, v chlade fyzickom aj emočnom.

Kompozícia poviedky využíva kontrast medzi snom a skutočnosťou. Vyjadruje ním túžbu protagonistu po zmene svojho sociálneho statusu, po teple a dostatku, ktoré uňho súvisia so šťastím. Detská predstava šťastia je motivovaná obrázkom dovolenkovej destinácie s bazénom plným čistej vody a slnka, ktorý si pripol na ošarpanú stenu starej garáže nad svoju posteľ. Miňov sen o bazéne s čistou vodou, v ktorej si máča nohy, a o farebných kopčekoch zmrzliny, ktorú blažene líže, tvorí rámec

PETER UCHNÁR /
Jozef Hindický: A zvony nezvonja

povedky: otvára príbeh a zatvára ho. Vypuklo sa tak vyhrocuje rozpor medzi túžbou desaťročného chlapca a jeho každodennou realitou. V poviedke sú opísané chlapcove nedostatočné raňajky a večera, oblečenie z charity, deravá deka a paplón, ktorými sa prikrýva, zariadenie garáže poskladané z vyhodnených kusov nábytku, chlad v životnom priestore „domova“ a čiastočne aj v sociálnych vzťahoch v rodine. Ani jeho sociálne potreby nie sú naplnené: s nikým v triede nemá priateľský kontakt, pociťuje, že aj učiteľka sa ho štíti. Chýba mu kontakt aj so sociálnymi sieťami a širšou spoločnosťou, pretože v biednom obydlí nemajú televízor, a tak chlapec svoj seriál chodí sledovať do elektro-obchodu. Miňov otec je vulgárny alkoholik bez peňazí, ktorý sa nerozpakuje ani vymáhať od syna na svoj alkohol drobnú mincu, ktorú dostal od starej panej za pomoc s drevom. Jedinou istotou a ochranou pred úplným pocitom izolácie je pre chlapca matka, ktorá je láskavá a starostlivá, avšak submisívna a rezignovaná.

V príbehu sa aktualizujú dva významy názvu poviedky *Šteňa*. Jedným je označenie pre mláďa psa; tento význam sa v poviedke vzťahuje na opusteného malého psíka, ktorý sa pridá k chlapcovi a ktorého on spočiatku odmieta prijať – okrem iného aj preto, lebo si uvedomuje, že nie je schopný ho patrične nakrmiť. Psík si však zakrátko svojou neústupnosťou vydobyje miesto pri chlapcovi a on sa presvedča o tom, že je to tvor, s ktorým možno nebyť osamelý. Šteňa sa stáva aj podnetom na chlapcov tichý vzdor voči otcovi, ktorý sa ku psíkovi správa rovnako surovo ako k synovi: napriek otcovmu zákazu sa rozhodne nechať si ho a deliť sa s ním o skromné jedlo. Toto chlapcovo rozhodnutie je podnetom k jeho odhod-

laniu prekonať neistotu, strach z odmietnutia a prihovoriť sa spolužiakovi, ktorý (rovnaký outsider ako on) cez prestávky mlčky vyhľadáva jeho spoločnosť. Postava šteňaťa má teda v riešení sujetového konfliktu (v eliminovaní sociálnej izolácie chlapca) kľúčovú pozíciu. Slovo šteňa však v poviedke figuruje aj v pejoratívnom význame, ako hanlivé pomenovanie dieťaťa, vyjadrujúce odmietanie, dešpekt a nelásku k nemu. V takejto pozícii sa objavuje v replikách opitého otca. Dvojvýznamovosť slova šteňa uplatnená v sujete znásobuje obraz opustenosti oboch bytostí. Na druhej strane ich zblíženie pomáha tlmočiť to, že sociálne bariéry v živote chlapca sa začínajú lámať.

V postave detského protagonistu je vyjadrené stoické znášanie osudu (chodí do školy, správa sa korektne, je empatický voči ťažkostiam iných) vyplývajúce zo zakríknutosti, z pocitu svojej stigmatizácie chudobou, v akej žije. Kontrast bezútešnej reality a krásneho sna o bazéne s čistou vodou a o farebných kopčekoch zmrzliny, pôsobí katarzne. Autor neponúkol návod na riešenie situácie, hoci v závere poviedky vysiela slabý signál o možnosti chlapca vystúpiť zo sociálnej izolácie: takýmto signálom je prítomnosť kamaráta, hoci je to len pes; od toho je však už len krok k odhodlaniu nadviazať kontakt so spolužiakom. Záverečná scéna, keď vo svojej predstave maškrtí už na zmrzline spoločne so psíkom, je síce iba náznakovým, ale predsa len prítomným signálom možnosti pozitívneho obratu v živote protagonistu.

ZÁVER

Analyzované prózy sa vďaka ich odlišnému riešeniu konštelácie estetického a pragmatického líšia. Prózy Zuzany Csontosovej prostredníctvom kombi-

nácie fikčného diskurzu a priamo podávaných informácií upozorňujú čitateľov na to, čo u bezdomovcov najčastejšie spôsobuje problémy: významný podiel na ich situácii a na perspektíve jej riešenia má fakt aktivizácie alebo zlyhávania exekutívnych funkcií, od ktorých vlastne závisí fungovanie človeka v určitej role. V knihe *Zatúlaný Gombík* môžeme u protagonistu-bezdomovca pozorovať zlyhanie schopnosti regulovať a riadiť svoje psychické procesy a správanie. V knihe *Sára a zázračný stôl* je zasa zdôraznené, že napriek absencii rodiny (matka protagonistky už rodičov nemá a nemá ani súrodencov alebo iných pokrvných príbuzných), o ktorú by sa v ťažkej existenčnej situácii dalo oprieť, človek nemusí stratiť schopnosť naďalej si vzorne plniť rolu zamestnanca, matky a občana. Tu je tiež zvýraznená dôležitosť priateľov, nezištnej pomoci, ale aj procesov, akými pomáhajú sociálni pracovníci a organizácie zamerané na pomoc človeku v núdzi. Autorka však naznačuje aj drsnú realitu sociálnych bytov, nástrahy, ktoré číhajú na ľudí s provizórnym bývaním. Všetko to je priblížené prostredníctvom života animálneho hrdinu či detskej protagonistky. Obidve knihy odкрývajú teda pred čitateľom viaceré príčiny bezdomovectva a tiež viaceré prvky, ktoré tvoria pre človeka na ulici oporu. Zdôrazňujú fakt, že životy bezdomovcov prebiehajú bežným spôsobom, kým do nich nevstúpi určitý problém, najčastejšie rodinný, pretože: „Rodina, vzťahy medzi jejimi členmi a celkové fungovanie rodinného spoločenstva patrí medzi najvýznamnejšie faktory, ktoré môžu pôsobiť ako stresory, ale i ako zdroje opory“ (Vágnerová et al., 2018, s. 9).

Často sa stáva, že život na ulici posilňuje a rozvíja znevýhodňujúce osobnostné vlastnosti človeka, ktoré ma-

li títo ľudia už predtým (Štěchová et al, 2008), ako je napríklad neochota rešpektovať pravidlá, podriaďiť sa, nedisciplinovanosť, nezodpovednosť, sklon k užívaniu drog a pod. To všetko Zuzana Csontosová v knihe *Zatúlaný Gombík* iba naznačila. Deti tu majú možnosť pozorovať najmä to, ako život na ulici narúša vzťahy s majoritnou spoločnosťou: bezdomovci sú spoločensky stigmatizovaní, ostrakizovaní, chýba im bezpečné sociálne zázemie, lebo ich kontakty sa zväčša obmedzujú len na iných bezdomovcov, sú vystavení stresu, ktorý prináša život na ulici. Postava Šimona z tohto príbehu načrtáva aj to, že bezdomovci si svoj nízky spoločenský status uvedomujú, že toto vedomie im znižuje sebaúctu a v konečnom dôsledku vedie k ich ešte väčšej izolácii. Výpovede bezdomovcov o tom, ako sa udial ich prepád do bezdomovectva, potvrdzujú výsledky sociologických výskumov (napr. Štěchová et al, 2008), v ktorých sa ukázalo, že medzi najčastejšie objektívne príčiny patria zmeny v štruktúre rodiny, spomedzi subjektívnych príčin sú to zasa problémy v sociálnych vzťahoch (rozvod) a závislosť na návykových látkach.

V. Hanuliak vo svojej poviedke nepátra po príčinách bezdomovectva – tie zostávajú iba nenápadne naznačené, vytvárajúc pozadie sociálnej situácie protagonistu a jeho osobnostného vývinu. Autor sa totiž sústredil na to, aký dopad má život v sociálne vylúčenej komunite na detskú osobnosť. Predstavil detskému čitateľovi svet bezdomovectva v štádiu rezignácie dospelých členov rodiny na zlepšenie jej sociálneho statusu, v štádiu neschopnosti dostatočne naplniť rolu rodiča (v dôsledku alkoholizmu a rezignácie). Bezdomovectvo v jeho podaní vyznieva ako príčina a nositeľ sociálnej vylúčenosti, hmot-

nej chudoby a morálneho úpadku človeka; v tom zmysle je to jav ohrozujúci zdravý vývin detskej osobnosti. Fungovanie rodiny, v ktorej protagonista žije, prestalo byť pre dieťa oporou a stalo sa stresorom. V tom je Hanuliakova poviedka odlišná od prózy Csontosovej o dievčatku Sára. Aj preto Hanuliak na rozdiel od Zuzany Csontosovej neponúkol explicitné pozitívne riešenie, ale len naznačil takúto možnosť, ako aj fakt, že cesta k nej vedie cez vlastnú aktivitu a iniciatívu človeka.

Poznámka

Štúdia je čiastkovým výstupom z riešenia grantového projektu APVV-15-0071 Človek s hendikepom v literatúre pre deti a mládež (2016 – 2020).

Literatúra

- Csontosová, Z. (Beňová, N.), 2018. *Sára a zázračný stôl*. Bratislava: OZ Proti prúdu.
- Csontosová, Z. (Beňová, N.), 2014. *Zatúlaný Gombík*. Bratislava: OZ Proti prúdu.
- Hanuliak, V., 2016. Šteňa. In: *Srdce šachovej dámy*. Bratislava: Perfekt, s. 115-121.
- Keller, J., 2013. *Posvěcení bezdomovců. Úvod do sociologie domova*. Praha: SLON.
- Štěchová, M., Luptáková, M. a B. Kopoldová, 2008. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminalogie*. Praha: IKSB.
- Tvrdoň, M., Kasanová, A., 2004. *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra: UKF Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva.
- Vágnerová, M., Marek, J. a L. Csémy, 2018. *Bezdomovectví ve středním věku. Příčiny, souvislosti a perspektivy*. Praha: Univerzita Karlova Karolinum.

Ach, tá dnešná mládež...

O niektorých inscenáciách pre deti a mládež roku 2019

Rok 2019 formovali v divadle tradičné rozprávky, no našlo sa i niekoľko od-
vážnejších výbojov. Dramaturgovia
a dramaturgičky siahli aj po zahra-
ničnej literatúre pre deti a v niekto-
rých prípadoch uviedli i také tituly,
ktoré nie sú preložené do slovenčiny,
ba dokonca aj ich autori či autorky sú
u nás málo známi. V banskobystrič-
kom Bábkovom divadle na Rázcestí
ide hneď o dva také objavy. Divadel-
nú sezónu 2018/2019 ukončili insce-
náciou *Zamatový zajačik* podľa ro-
vomennej knihy Margery Williams
Bianco. V angloamerickej oblasti po-
pulárna rozprávka nemá knižné vy-
danie v slovenskom preklade. Po-
nuku inscenácií pre deti od štyroch
rokov rozšírili titulom *O malej sove,
ktorá sa bála tmy* podľa knihy Jill To-
mlinsonovej. Britská spisovateľka je
autorkou série kníh so zvieracími hr-
dinami, ktorí zažívajú strach či túžbu
po poznaní a pravde a to aj vtedy, ak
ide o náročné témy. Tomlinsonovej
knihy nie sú v našej oblasti prelože-
né. Neexistujú slovenské, české, ba

lenka dzadíková

ani poľské preklady. Medzi sloven-
ských percipientov sa táto rozprávk-
a dostala po viac ako päťdesiatich
rokoch od svojho prvého vydania
(1968). Staré divadlo Karola Spišáka
v Nitre uviedlo inscenáciu *Veľká tová-
reň na slová* podľa knihy oceňovanej
francúzskej autorky pre deti a mlá-
dež Agnès de Lestrade. Nezávislé di-
vadlo Gaspargu z Liptovského Mi-
kuláša naštudovalo inscenáciu podľa
komiksového príbehu francúzskeho
humoristu a výtvarníka Jean-Jacque-
sa Sempého, u nás známeho najmä
ako ilustrátora série kníh o malom
Mikulášovi (René Goscinny). Nazvali
ju *Jean Favoritka*. Do slovenčiny kni-
ha nie je preložená, v češtine vyšla
s pôvodným názvom Raoul Taburin.
Z českej literatúry sa tento rok na
slovenské javiská dostala oceňova-
ná kniha Tomáša Končinského a Bar-
bory Klárovej *Překlep a Škrálop*. Sú
to mená škriatkov, ktorých ľudia ne-
vidia, no svojou neúnavnou činnos-
ťou spôsobujú starnutie všetkých ve-
cí okolo nás. Ošúchané knihy, zama-
zané okuliare, oschnuté chlebičky,
padnutá šlaháčka na koláčoch, fla-

ky na odevoch, rozbité displeje na tabletoch, plesnejúce potraviny... to všetko je ich práca. Autor dramatisácie a režisér Jakub Maksymov vybral z predlohy len niektoré časti a spolu s Petrom Galdíkom, dramaturgom Bratislavského bábkového divadla, v ktorom inscenácia vznikla, zmenili i viaceré reálie. Hlavná postava sa volá Zašmodrch, jeho kamarát Flak a inscenáciu nazvali *Chronoškrat-kovia*. Inscenačný princíp je live cinema, či presnejšie puppet cinema. Na plátno uprostred javiska premietajú v reálnom čase animované bábkky. Vidíme buď „celok“, keď použijú len maličkú bábkku na reálnych predmetoch alebo „detail“, ktorý je akoby zoomovaným pohľadom na predchádzajúci obraz. Pri pohľade z diaľky vodia herci drobné bábkky na drôte, ktoré cez CD mechaniku vchádzajú do počítača, poskakujú po klávesoch písacieho stroja, či robia bungee jumping na vlnu, ktorú vytiahnu zo štrikovaného svetra. Neviditeľnými bytostami sa v Bratislavskom bábkovom divadle zaoberali aj v inscenácii *Neviditeľní*. Libretistky a režisérky Mária Danadová a Monika Kováčová ich vybrali päť – Lochnesská príšera, elfovia, yeti, drak a permoníci. Je to zaujímavý výber, ktorý naznačuje, že chcú osloviť širšiu vekovú škálu publika. Medzi dospelými je predsa mnoho ľudí, ktorí veria, že snežný muž či príšera zo škótskeho jazera Loch Ness skutočne existujú. Tematickým zastrešením nad vybranými bytostami je bádanie, výskum. Päť účinkujúcich herečiek a hercov tvorí zbor. Spievajú a capella, rytmizujú, rôznorodo pretvárajú zvuky. Zo skupiny vždy dvaja alebo traja herci vystúpia a zahrajú jedno z hľadání a skúmaní neviditeľných tvorov.

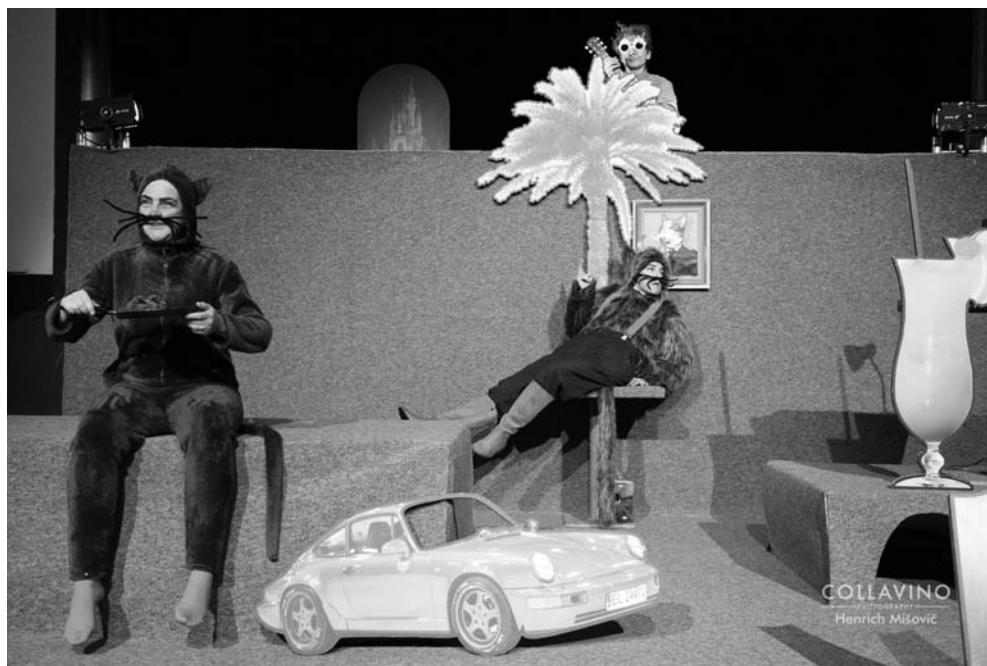
Napríklad miesto príbehu o Lochnesskej príšere vybudujú tak, že rytmizujú slová kvap, potom mláka, rybník a nakoniec slovo jazero. Až potom pristúpia k akváriu, kde môžu zahrať časť o Lochneske. Voda v nádobe sa stáva materiálom na animovanie a práca herečiek v sebe spája myšlienku výskumu a hru. Herečky fúkajú do vody hadičkami, ošpliechajú sa ňou, napenia ju, penu potom naberú na sklenenú dosku, časť z nej zotrú, a tak vzniká obraz jazerej príšery. Inscenácia *Neviditeľní* je formálne jasná, číra, no nie doslovná a má v sebe tajomno. Ukazuje, ako možno pristupovať k súčasnému bábkovému divadlu a jeho širokej škále výrazových prostriedkov. V inscenácii nenachádzame tradičné druhy bábok, ale prístup tvorkýň jednoznačne bábkarský je, veď animujú vatú, vodu aj zvuk. Pokojnú hladinu tradičných rozprávkových predloh znova rozvíril režisér Šimon Spišák. V nitrianskom Novom divadle našťudoval Kocúra v *čizmach*. Kocúr nie je pozitívnu postavou. Je to manipulátor a klamár, dokonca môžeme povedať, že aj prospechár a oportunista. Režiséra a dramaturgičku inscenácie Veroniku Gabčíkovú k takémuto výkladu inšpirovala spoločensko-politická situácia. Inscenácia vznikala na jeseň 2019, na Slovensku vládli ľudia s nízkym morálnym kreditom a na povrch vyplávali aj ich roky udržiavané väzby na zločincov. Je pozoruhodné, že inscenačný tím ani nemusel rozprávku prekrúcať. Stačilo sa zamerať na fakt, že konanie Kocúra vlastne nie je v poriadku. Pri bežnom čítaní rozprávky si to neuvedomujeme, pretože vnímame, že pomôže oklamnému skromnému najmladšiemu synovi zosnulého mlyná-

BBD / Chronoškratkovia, foto Juraj Starovecký

LUDUS / Naše šaty, foto Igor Stančík

Nové divadlo Nitra / Kocúr v čižmách, foto Collavino

Divadlo Jána Palárika / Nemá trieda, foto Jakub Kovalík

ra a bojuje proti čarodejníkovi, ktorý na prvý pohľad predstavuje väčšie (horšie) zlo ako nejaký drobný podvod, neškodná lož či korupčné správanie. V úvode adaptácie Nového divadla kocúr prezrádza, že miluje myši, ale šťve ho, že ich musí loviť. Bol by najradšej, ak by mu pečené padali rovno do huby. Zjaví sa pri ňom čerti, nasľubujú mu rôzne hmotné statky a nič za to nechcú, ani im nemusí dušu upísať, ako by sme podľa faustovskej tradície očakávali. Mačací diabol, ako postavu nazvali v bulletine, prichádza v červených čižmách. Kocúr mu ich pochváli a rovnaké si objedná cez internet. Čižmy sa teda stávajú symbolom túžby po mame a moci, ktorá ho postupne opanáva. Kocúrova moc postupne rastie a s ňou aj jeho arogancia. Neskôr mu už stačí len zdvihnúť telefón a požiadať niekoho o službičku či vydierať. Ide o odvážnu a aktuálnu interpretáciu tradičnej rozprávky, ktorá z nej robí skutočne rodinnú inscenáciu – obsahuje vrstvu pre deti aj ich dospelých sprievodcov. Inscenácie *Neviditeľní*, *Chronoškratkovia* a *Kocúr v čižmách* sú z hľadiska dramaturgie, no i inscenačne, najvýraznejšími inscenáciami pre deti za rok 2019. Z tvorby činoherných divadiel môžeme spomenúť dve inscenácie režiséra Petra Palika: *Perinbabu* Ľubomíra Feldeka našťudoval v Spišskom divadle v Spišskej Novej Vsi a vlastnú dramatizáciu *Pom pomových rozprávok* Istvána Csukása v Divadle Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene. Sú to dobre pripravené inscenácie, ktoré rodinnému publiku prinášajú známe predlohy.

MLÁDEŽI PRÍSTUPNÉ

Výrazným trendom sa však v ak-

tuálnom období stáva zvýšenie pozornosti špecifickej a náročnej diváckej vekovej skupine ľudí od dvanásť rokov. Sú to rebeli a rebelky v náročnom životnom období, v ktorom si tvoria názor na svet, spoločnosť a svoje postavenie v nej, budujú si hodnoty a sú ľahkou korisťou konšpirátorov, „neštandardných“ politických strán i nástrah virtuálneho priestoru. Je to obdobie, v ktorom ísť do divadla môže byť pre niektorých trápne a otravné, iní by aj išli, ale trojhodinová ruská klasika je pre nich priveľké sústo. Preto je mimoriadne potešujúce, že po niekoľkých solitérnych inscenáciách v starších sezónach sa v súčasnosti sformoval celý prúd divadelnej tvorby pre mládež. Bratislavské Divadlo LUDUS sa s nedávnym príchodom nového riaditeľa Martina Kubrana rozhodlo upustiť od tvorby pre divákov do 12 rokov a venovať sa výlučne mládeži. V prvej časti roka tam vznikla vôbec prvá slovenská inscenácia pubertiackej klasičky – knihy *Tajný denník Adriana Mola* od Sue Townsendovej. Na začiatku sezóny 2019/2020 našťudovali hru nemeckej autorky Kirsten Fuchs *Naše šaty!* Prináša polemiku o súčasných spoločenských a etických otázkach. Zobrazuje 16-ročnú vlogerku Kláru, ktorá sa spolu so sestrou venuje témam módy a odievania. Zverejní rozhovor so zakladateľkou značky Naše šaty, v ktorom sa odhaľujú jej nacionalistické názory. Nasleduje smršť nenávistných komentárov pod Kláriným Youtube kanálom, ktorý, ako sama vraví, sa zmenil na žumpu. Paralelne prebieha dej v dome, do ktorého sa nedávno nastahovala. Jeho obyvatelia a obyvatelky vytvárajú rôznorodú sociologickú vzorku – od panej, čo prežila druhú

svetovú vojnu cez poľských Židov, ktorí v Nemecku žijú už tridsať rokov, emigrantku z východného Nemecka, homosexuálny pár, učiteľku, nezamestnanú dievčinu, manuálne pracujúceho chlapca až po mladého sympatizanta Národnej strany, ktorý podnecuje v dome vášne kvôli novému susedovi mimoeurópskeho pôvodu. Klára hľadá poriadok v myšlienkovom zmätku, ktorý pod vplyvom udalostí okolo nej vznikol a kladie si otázky. Kladie ich aj divákovi a diváčkam – napríklad: „Čo je zlé na tom, byť hrdí na to, že sme Nemci a hovoriť o Nemecku ako o našom?“ Alebo: „Prečo majú Nemci stále niekomu pomáhať riešiť cudzie problémy?“ Vzorka jej susedov ukáže zmätenosť a krátkozrakosť mnohých ľudí, keď aj homosexuáli, nezamestnaní, Židia a milovníčka multikultúrnosti Berlína hovoria, že budú voliť nacionalistickú (extrémistickú) Národnú stranu, lebo ona ich ochráni. Klára sa pýta: „Takže nepriateľ môjho nepriateľa je môj priateľ?“ Hra veľmi zreteľne otvára aktuálne etické otázky a to na pozadí mladým divákovi a diváčkam blízkej hrdinky – youtuberky.

Pôvodnú hru pre mládež uviedli aj v Starom divadle Karola Spišáka v Nitre. Svetozár Sprušanský naštuďoval hru Davida Greiga *Prízraky*. Je o šestnásťročnej Duke, ktorej matka zahynula a ona žije s otcom, ktorý trpí sklerózou multiplex. Divoký vývoj doma po návšteve „panej zo sociálky“ sa miesi s bežnými problémami nástročných – láska a vzťahy v kolektíve. Pôvodnú hru pre mládež (a to priamo na objednávku Slovenského národného divadla) napísala aj slovenská autorka žijúca vo Fínsku Alexandra Salmela. Volá sa *Cudzô* a zobrazuje svet po neznámej katastro-

fe, v ktorej sa stratili všetci dospelí. Dve divadlá sa rozhodli využiť najmä edukatívnu funkciu divadla pre mládež. Divadlo Jána Palárika v Trnave pripravilo inscenáciu *Nemá trieda* pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie pre deviatakov a stredoškolákov. Uvádzajú ju v triede školy, ktorá si predstavenie objedná a niektoré reálie textu jej prispôsobia. Autormi textu sú režisérka Adriana Totiková a dramaturg Michal Baláž. Autorský tím chcel na malej priestorovej (školská trieda) aj časovej (jedna vyučovací hodina) ploche podať študentom a študentkám čo najviac informácií o zvrhnutí systému založenom na strachu a udavačstve. Predstavenia sa odohrávajú priamo medzi divákmi, ktorí sedia v laviciach. Predsedníčka školského SZM Dáša Brezinová vyzýva všetkých v triede, aby sa pridali k prípravám návštevy súdruha Ignáca Janáka, tajomníka ÚV KSS. Navrhne nachystať kvetinovú výzdobu a transparenty. Nechýba červený krepový papier, nástenka a polystyrénové písmenká prichytené špendlíkmi. Žiaci ani nevedia ako a ocitajú sa na zozname tých, ktorí sa chcú podieľať na tejto akcii. Mladý rebel Jano Hasara, ktorý medzitým tiež príde do triedy, zmení nápis „Vitaj súdruh, sláva ti“ na „Vitaj úd, slávu srat“. V triede rozdá namnožené vyhlásenie Niekoľko viet a burcuje konškolákov, aby sa postavili proti režimu. Tretím účinkujúcim je učiteľ biológie Domažlický. Vyzerá zmätene a mimoriadne vystresované. Najprv sa zdá, že chce pomôcť Hasarovi, no v závere sa ukáže, že vo vypreparovanom vtákoví, ktorého priniesol na hodinu, je odpočívacie zariadenie. Predstavenie sa končí tým, že do triedy prichádza iná učiteľka a pýta

sa žiakov, prečo sa nepridajú k protestom, ktoré sa dejú vonku. Je totiž november školského roka 1989/1990. Do trištvrte hodiny vtesnali tvorcovia všetko – manipuláciu, dôležitosť kolektívu, odpočúvanie, tajné sledovanie rakúskych médií, spomínajú Jana Palacha, disent aj skutočnosť, že nie je žiaduce chodiť do kostola. Divák – spolužiakom ozrejmi Brezinová aj to, že na vysokú školu môžu zabudnúť. Hasaru identifikujú ako strojcu protisocialistickej činnosti a počas predstavenia mu stihnú doniesť doklady o vylúčení zo štúdia aj s predvolaním na vojenský odvod. V čase jednej vyučovacej hodiny nie je priestor na psychologizáciu a hlbší ponor, postavy študentky a študenta sú teda tézovité, zastupujú opačné ideové póly. Celkovo je tak inscenované dianie v triede pritiahnuté za vlny a (pre čo i len trocha zorientovaného diváka) málo uveriteľné. Prieskumy však hovoria, že súčasní stredoškólači majú o Nežnej revolúcii a diani štyridsať rokov pred ňou len chabé informácie a vyučovanie najnovších dejín je nedostatočné. Ak

sa na inscenáciu pozrieme touto optikou, tak je zhutnenie, ktoré ubera na realistikosti, pochopiteľné. V bulletine k inscenácii sú krátke články objasňujúce, čo viedlo k Nežnej revolúcii, ale aj test, v ktorom si môžu žiaci precvičiť znalosti o Tuzexe, SZM, slobode myslenia, zhromažďovania či náboženského presvedčenia pred rokom 1989. Ešte výraznejšie sa formou a zapájaním divákov zaoberali tvorcovia a tvorkyne z nezávislého Ansámblu nepravidelného divadla v Banskej Štiavnici. Diváci a diváčky sú priamo súčasťou predstavení *EX-trémisti – hrdinovia, ktorí stratili strach*. Premysleným systémom sú im pridelené repliky. Scenár Jany Mikitkovej sa zaoberá témami falošných a poplašných správ – hoaxov, neofašizmom a extrémizmom a to s použitím slovenských reálií posledného obdobia.

Pri pohľade na divadelný rok pre deti a mládež 2019 by sme si mohli povzdychnúť: „Ach tá dnešná mládež... Tá sa má, keď pre ňu vzniká toľko zaujímavých divadelných inscenácií.“

Literárna archeologička

Volala sa Zlata Dôňcová (2. 8. 1905 – 14. 9. 1985). Jej meno ešte čo to hovorí odchádzajúcej generácii, mladšej už nič. A pritom napísala rad kníh, v ktorých na spôsob archeológie odkrývala svet, ktorý nás utvoril. Lenže kto by už bol dnes zvedavý na také knihy. Iné sú v móde. A vlastne vždy boli. Ale táto malá krehká žena, s vrozeným aristokratickým správaním, si napriek tomu vytrvalo šla za svojím presvedčením, že bez poznania svojich koreňov staneme sa bezdomovcami vo vlastnej krajine. I preto napísala *Troch jazdcov*, knihu nesmiernej historickej a umeleckej hodnoty, v ktorej na osudoch Veľkej Moravy, jej rozkvetu a pádu, dokázala, čo čaká národ, ktorého vodcovia zatratili mravnosť.

ONDREJ SLIACKY

Bez hluku, ale naliehavo K jubileu **Jany Bodnárovej**

Jana Bodnárová... Na svete je od roku 1950, v slovenskej literatúre od 70. rokov minulého storočia. Najprv nenápadne, štúdiami a článkami o výtvarnom umení, ktoré je by-

tostnou súčasťou jej vzdelania, životného štýlu, umeleckej tvorby a aj jej osobného osudu (manžel Juraj Bartusz je uznávaným slovenským sochárom). Čoskoro však na seba upo-

zornila aj časopiseckými prózami, krátkymi, experimentálnymi divadelnými a rozhlasovými hrami, video-performanciami. Už takmer tridsať rokov jej meno vídavame aj na tituloch prozaických a básnických kníh pre dospelých a pre deti.

Vstupy Jany Bodnárovej do priestoru literatúry sa konajú bez hluku, ale naliehavo; jej diela nikdy nezostali nepovšimnuté čitateľmi a odborníkmi. Lákajú prítomnosťou oka, srdca a jazyka umelca citlivého na estetické vnemy, empatiou človeka naplneného nefalšovanou humanitou a vyznávajúceho etiku medziľudských vzťahov.

Do literatúry pre deti vstúpila v polovici 90. rokov na prvý pohľad nenápadnou zbierkou poviedok. S ňou však vkročila do tejto sféry umenia originálne uchopená poetická imaginatívnosť koreniaca v špecifikách detského videnia, v detskej predstavivosti, v zmyslovej mnohorozmernosti detského sveta. Svet detstva a dieťaťa autorku zaujímal vždy, aj v tvorbe pre dospelých. Jeho obraz korení vo svetlých i temnejších stránkach vlastnej skúsenosti, evokovanej, premyslenej a uchopenej z odstupu desaťročí. V tvorbe (je jedno, či pre dospelých alebo pre deti) ju zaujíma človek ako jedinečná osobnosť – senzitívna, individualizovaná, skôr introvertná než rozšafná. Necháva ho prežívať úzkosti aj očarenia; nestvára život ako ilúziu šťastia. Jej detskí hrdinovia väčšinou síce majú pevnú kotvu, istotu „hniezda“ – rodinu, predsa však pod každodenným šťastím (mnohokrát akoby samozrejším, neuvedomovaným) cítia

(a spolu s nimi aj čitatelia) dialektiku pozitívneho a negatívneho, ktorá sa ich priamo či nepriamo dotýka. Tieň a svetlo, úzkosť a nadšenie, plač a smiech majú v pociťovom svete detí k sebe veľmi blízko. Bodnárová to dokáže prirodzene využiť pri modelovaní sveta, v ktorom je rozhranie medzi detstvom a dospelosťou jemné a priepustné, takže vzniká obraz sveta v jeho prirodzenej dospelostno-detskej synergii. V tomto svete niet problémov, o ktorých by sa nedalo s deťmi hovoriť. Jana Bodnárová ich obratne zachytáva z dvoch horizontov videnia, takže jej knihy pre deti zostávajú obohacujúcim čítaním aj pre generácie dospelých čitateľov. Znaková úspornosť psychológie postavy a jej pohybov po trajektórii poznávania sveta má intenzívny estetický účinok a umožňuje autorke bez dlhých výkladov, len jemnými náznakmi, posunúť k detskému čitateľovi posolstvo o etických hodnotách života. To všetko v jej tvorbe favorizuje pociťovú mnohorozmernosť obrazov a významovú vertikálnosť textu. Objavovať ich a odkrývať predstavuje pre čitateľa zážitkové a ľudsky obohacujúce dobrodružstvo.

Slovenská detská literatúra mala v druhej polovici predchádzajúceho storočia svoju „prvú dámu“; bola ňou Klára Jarunková. V Jane Bodnárovej má ženská línia literatúry pre deti vďaka autenticite obrazu sveta v jej tvorbe a jeho etickej a estetikej sile autorku, ktorá toto žezlo prevzala a dôstojne ho nesie.

Ad multos annos, milá Janka!

ZUZANA STANISLAVOVÁ

dávid dziak

Vyškrtneme zlo z rozprávok?

V priebehu júna a júla 2020 sa na facebookovej stránke s názvom *Mladí proti fašizmu* vytvorila diskusia k poviedke pre deti Jany Bodnárovej¹ *Film o černošskej neveste*, ktorá je súčasťou *Čítanky pre tretí ročník základnej školy* (M. Ondráš, Z. Hirschnerová a M. Filagová; il.: M. Matlovičová; vyd. OG – Vydavateľstvo POLANA, spol. s r. o.). Poviedka pochádza zo zbierky *Barborkino kino* (2000, 1. vyd., Baum; 2015, 2. rozš. vyd., Perfekt, a. s.; obe il.: Z. Prokop). Text reflektuje aktuálny celospoločenský problém rasizmu prostredníctvom (desaťročnej) protagonistky Barborky, ktorej sa po vytvorení fiktívnej kamery z prstov odohrá film (v jej mysli, v predstavách), príbeh o černošskej neveste. Hrdinka Barborka sa stotožňuje s černoškou, ocitá sa v jej tele, následne ju fyzicky i verbálne napádajú chlapci, pričom Barborka (a narátor) odsudzuje ich rasistické správanie a konanie.

Práve zobrazené verbálne útoky vedľajších postáv: „*Pozri sa na ňu! Opica z pralesa! Vráť sa do pralesa, kam patríš!*“ (Bodnárová, 2013,

s. 119), „*Chceš po svojej čiernej hube, hej? Čierna koža! Vráť sa medzi opi-ce! – a ešte hodil nedojedený kúsok pizze na Barborkine svadobné šaty*“ (tamže), ako aj nápisy na múre: „*Čierna mačka, Čierna huba, Čierna koža!*“ (s. 118) sa stali podnetom pre vytvorenie diskusie, ktorej zakladateľka žiadala, aby nutne „*zasiahlo ministerstvo školstva a vylucilo tieto učebnice z obehu*“ z dôvodu „*indoktrinácie rasizmom, kolorizmom a stereotypnými posmeskami*“. Následne vyzývala, aby každý „*priamo kontaktoval vydavateľstvo na adrese info@perfekt.sk ze tato kniha [Barborkino kino] nie je OK a je nutne ju urgentne stiahnut z predaja*“. Zároveň prosila, aby každý „*priamo kontaktoval vydavateľstvo Polana ohľadom vyššie spomínanej Čítanky pre 3. ročník. Ignorovať jeden email mozu, ignorovať desiatky bude tazsie. og-polana@mail.t-com.sk*“, čím dehonestovala zbierku *Barborkino kino* Jany Bodnárovej, ako aj *Čítanku pre tretí ročník základnej školy*.

Jedným z podnetov výzvy stiahnutia učebnice a zbierky bola (údajne) aj situácia, keď istá učiteľka vyzvala osemročného žiaka, jediného poloafričana v triede, čítať uvedenú poviedku pred

¹ Spisovateľka Jana Bodnárová je oceňovanou autorkou tak v tvorbe pre deti a mládež, ako aj v tvorbe pre dospelých.

celým kolektívom, čo viedlo k verbálnym útokom niektorých spolužiakov voči spomínanému dieťaťu, pričom imitovali vyššie uvedené verbálne útoky a nápisy na múre z textu. Ako sa možno dočítať v diskusii, spomínaná učiteľka žiadnym spôsobom v situácii nezasiahla. Problémom však nie je poviedka, ako sa domnieva zakladateľka diskusie a iní, ale najmä nekompetentnosť učiteľky pri práci s literárnym textom a/alebo nedostatočná výchova žiakov k tolerancii a empatii voči ľuďom s odlišnou rasou v rodinnom či školskom prostredí.

Diskusiu tvorí (doposiaľ) takmer 200 komentárov. Učebnicu žiadali stiahnuť zväčša rodičia, ktorí majú dieťa s tmavšou farbou pleti. Naopak, učebnicu a poviedku obhajovali literárne kompetentnejší literárni vedci, kritici, ako aj samotná autorka po-

viedky. Čo by sa teda stalo, ak by sa daní literárni vedci (a samotná spisovateľka) nezapojili do diskusie? Perfekt, a. s. a OG – Vydavateľstvo POLANA, spol. s r. o. by dostali (a možno aj dostali) viacero e-mailov žiadajúcich stiahnuť spomínaných publikácií. Z dôvodu tlaku, zlej reklamy a potenciálneho ekonomického rizika by možno dané vydavateľstvá zrealizovali isté kroky, aby si zachovali povesť a neohrozili tak svoj finančný stav. Preto sa opäť dostáva do popredia požiadavka, aby literárna veda výraznejšie vstúpila do online priestoru (viac Dziak, 2019; Dziak, Stanislavová, 2019).

Problémom je však čítanie s porozumením, ktorého nedostatok môže vyústiť do akejsi radikálnej, extrémnej (dez)interpretácie, pri ktorej „sa vytrhávajú“ výpovede z kontextu bez

PETER UCHNÁR / Lubomír Feldek: *Velká kniha slovenských rozprávok*

komplexnej, hlbšej analýzy a interpretácie. Uvedenú radikálnu (dez)interpretáciu vlastne možno aplikovať na akýkoľvek text, obsahujúci kategóriu zla, lebo potenciálne by dané zlo mohol detský recipient imitovať.² Takémuto spôsobu interpretácie a hodnotenia by potom vyhovovali buď len texty idylické bez akéhokoľvek zla, alebo texty didaktizujúce, v ktorých by zlo bolo explicitne potrestané, t. j. texty interpretačne jednoznačné, priamo inštruujúce, moralizujúce čitateľa – chápaného ako objekt výchovy. Takéto texty sú však v súčasnom diskurze chápané ako prežitie modely literatúry pre deti, ktoré sú umelecky menej hodnotné. Diskusiou sa potvrdzuje téza, že súčasní rodičia chcú svoje deti vychovávať „v miestnosti plnej vančúšov“.

Zjednodušene, autorskú stratégiu tvorby pre deti zväčša tvorí boj dobra so zlom, medzi ktorými je nastolený istý problém, pričom dôležitý je prístup postáv k danému problému, čím sa následne (implicitne či explicitne) diferencujú postavy na dobré a zlé. Autor tak komplexne, nie jednostranne, poukazuje na realitu, ktorá nie je bez problémov, preto je potrebné deti pripravovať na život aj prostredníctvom kvalitných umeleckých textov, medzi ktoré môžeme zaradiť aj zbierku *Barborkino kino* (podob. Žemberová, 2001). Na podobnom princípe je kreovaný aj príbeh v poviedke *Film o černošskej neveste*.

V danej poviedke kategóriu dobra (inklúzia, rovnosť, empatia) zastupuje predovšetkým protagonistka Barborka a kategóriu zla (rasizmus) najmä

dve vedľajšie postavy chlapcov. Hrdinka zameriava svoju pozornosť na výklad jedného z obchodov, v ktorom je figurína černošky oblečenej do svačobných šiat a vedľa nej figurína ženícha (bielej farby pleti),³ čo už latentne naznačuje spojitosť medzi ľuďmi rozličnej farby pleti. Barborka sa následne stotožňuje s černoškou nevestou: „A vzápätí, ako keby bola aspoň päťstoročnou čarodejnicou, ktorej stačí švihnúť zázračným prúťkom, ocitla sa na ulici so ženíchom po svojom boku. Viac! Cítili, ako rastie, rastie, ako sa jej telo rozpúšťa v tele černošky. Kožu mala napnutú a temnú ako z čokolády. V skle výkladu videla ligot svojich očí, obrovských ako žiarovky“ (Bodnárová, 2013, s. 119). V predstavách sa jej odohráva film, príbeh, v ktorom ju – Barborku ako černošskú nevestu – verbálne i fyzicky napadnú chlapci, čo vyúsťuje u protagonistky do plaču, čím sa naznačuje odsúdenie ich rasistického správania: „Barborka sa od ohromenia vykotúlali z krásnych černošských očí slzy. Tiekli po jej černošských lícach na černošské ústa. Prehltala ich a boli rovnako slané ako jej vlastné, keď ešte nebola černoškou“ (tamže). Funkčné je uvedené prirovnanie: *boli rovnako slané ako jej vlastné*, čím sa implicitne naznačuje rovnosť medzi ľuďmi odlišnej rasy. Následne postava mamy vchádza do Barborkinej izby a „pretrhla hrôzostrašný film v Barborkinej hlavě“ (tamže), čím sa opäť zdôrazňuje, že ide o fiktívnu predstavu v hrdinkinej mysli. Adjektívom *hrôzostrašný* sa vyhodnocuje konanie chlapcov ako xenofóbne. Protagonistka si teda

2 Podobný osud zastihol knihu *Začarovaná trieda* od I. Březinovej či *Hupsov šlabikár* LIPKA, učebnica pre prvý ročník základnej školy, od Z. Hirschnerovej, L. Muntágovej, M. Nemčíkovej a G. Futovej.

3 Daný jav znázorňuje aj ilustrácia Martiny Matlovicovej, ktorá taktiež bola kritizovaná – najmä pre zobrazenie černošskej nevesty.

uvedomuje, aké ťažké je čeliť rasizmu z dôvodu inej farby pleti: „Mami! To je strašné! To je úplný horor byť černoškou!“ (tamže). Avšak mama ju upokojuje: „Prosím ťa! Ved' to sú takí krásni ľudia! Sú ako veľkí vtáci“ (tamže), čím sa prostredníctvom metafory vyzdvihuje krása ľudí tmavšej pleti.

Čo sa týka spomínanej udalosti s učiteľkou, ktorá dala čítať pred celou triedou túto poviedku žiakovi tmavšej pleti, tak text nepodnietil jeho spolužiakov k rasistickému konaniu, keďže poviedka estetickými prostriedkami odcudzuje xenofóbiu. Žiaci dané predsudky mali predtým, než sa čítal príbeh, sú výsledkom výchovy. Úlohou učiteľky by malo byť jednoznačné poukázanie na správne a nesprávne konanie vo vzťahu k ľuďom inej rasy, k čomu jej mohol pomôcť práve literárny text, z ktorého mohla citovať vybrané pasáže, odsudzujúce rasizmus. Je snád' samozrejmosťou, že takmer po každom texte je potrebná diskusia, obzvlášť pri takých, ktoré tematizujú aktuálne závažné problémy, keďže čitateľ mladšieho školského veku je zväčša naivným čitateľom, ktorého má usmerňovať učiteľ ako diskurzívny čitateľ, disponujúci dostatočne rozvinutou literárnou kompetenciou, k hlbšiemu porozumeniu posolstvom textu. Aj otázky číslo 3 a 4 v učebnici pod poviedkou nabádajú k diskusii o rasizme. Učiteľ by, samozrejme, mal poznať svoju triedu a na základe toho plánovať vyučovací proces, čo pravdepodobne nenastalo u spomínanej učiteľky, ktorá v dôsledku toho nesprávne zrealizovala hodinu literárnej výchovy a následne aj nesprávne vyhodnotila danú situáciu.

Radikálnu (dez)interpretáciu teda možno aplikovať na akýkoľvek literárny text, obsahujúci prejav zla, a tým

ho deformovať a zmanipulovať podľa svojich cieľov. Otázne je, kto bude v budúcnosti brániť ľudové rozprávky?

Poznámka: Príspevok je čiastkovým výstupom z riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0095/18 *Umelecká hodnota, trivialita, brak a gýč v literárnej, výtvarnej a hudobnej tvorbe pre deti a mládež*.

Odkaz na diskusiu (pozri komentáre pod príspevkom):

<https://www.facebook.com/mladi-protifasizmu/posts/1337391126465158>

Literatúra:

- BODNÁROVÁ, J., 2013. Film o černošskej neveste. In: ONDRÁŠ, M., HIRSCHNEROVÁ, Z. a M. FILAGOVÁ. *Čítanka pre tretí ročník základnej školy*. 3. vydanie. Bratislava: OG – Vydavateľstvo POLANA, spol. s r. o. ISBN 978-80-8116-016-5.
- BODNÁROVÁ, J., 2015. *Barborkino kino*. 2. rozšírené vydanie. Bratislava: Perfekt, a. s. ISBN 978-80-8046-716-6.
- DZIAK, D., 2019. Z priemerných rozprávok knižné hity alebo Súčasná pseudokritika detskej literatúry. In: *Bibiana: revue o umení pre deti a mládež*. Roč. 26, č. 1, s. 34 – 36. ISSN 1335-7263.
- DZIAK, D. a Z. STANISLAVOVÁ, 2019. Kritika literatúry pre deti a mládež dnes. In: SOUČKOVÁ, M., ed. *K teoretickým a praktickým aspektom slovenskej literárnej kritiky po roku 2000*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 243 – 256. ISBN 978-80-555-2295-1.
- ŽEMBEROVÁ, V., 2001. Jana Bodnárová – Barborkino kino. In: *Bibiana: revue o umení pre deti a mládež*. Roč. 8, č. 3, s. 53 – 54. ISSN 1335-7263.

Anketa pod názvom *Kánony a kanóny slovenskej literatúry pre deti a mládež po r. 1989* reaguje na marginalizovanie literatúry pre deti a mládež nielen v doterajších časopiseckých anketách, ale aj na rozkolísaný axiologický rozmer detskej literatúry, v ktorom sa mnohí čitatelia, rodičia, kupujúci strácajú, keďže častokrát sa za príťažlivou knižnou obálkou a reklamou skrýva plytký obsah. V každom čísle v r. 2020 budeme prinášať pohľady literárnych vedcov na najprínosnejšie slovenské literárne texty pre deti a mládež po r. 1989 a z toho vyplývajúce trendy, problémy a vízie pre súčasnú detskú literatúru. Anketovú otázku, ktorú sme pre každého autora konkretizovali podľa toho, čomu sa profesijne venuje, možno zovšeobecniť do jednej podoby: *Ktoré slovenské lyrické, epické alebo dramatické literárne texty považujete za najprínosnejšie pre slovenskú literatúru pre deti a mládež po r. 1989 (a prečo) a aké z toho vyplývajú trendy, problémy a vízie pre súčasnú detskú literatúru?* V prvom čísle sme priniesli odpovede P. Naščáka, J. Gallika, L. Dzadíkovej a S. Urbanovej, v druhom čísle svoj názor vyjadrili E. Pršová, M. Andričíková, M. Žilková a V. Žemberová. V tomto čísle sa prezentujú Timotea Vráblová (lyrika a epika), Radoslav Rusňák (najmä epika), Peter Karpinský (komiks) a Milena Šubrtová (pohľad z českého kontextu).

dávid dziak

Kánony

a kanóny

slovenskej literatúry
pre deti a mládež
po roku 1989

III.

TIMOTEA VRÁBLOVÁ

Obdobie po roku 1989 sa stalo transformačným aj v literatúre pre deti a mládež. Otvorenosť a porevolučná sloboda sa prejavila v postupnom uvoľňovaní tém, v hľadaní nových žánrových podôb, no, žiaľ, i v rastúcom kvalitatívnom rozptyle. Pohľad na úroveň väčšiny literárnej produkcie nasvedčuje tomu, že z detského a dospelievajúceho adresáta by sa mal stať skôr potenciálny konzument než kultivovaný čitateľ a zdravo osobnostne rastúci človek.

Výrazne poklesla kvalita poézie. Hodnotné tituly zostávajú dostupné vďaka reediciám. Z tých, ktoré v li-

PETER UCHNÁR / Drevený zámoček

terárnom priestore zazneli, by som pripomenula *Modlitbičky* (1992) Milana Rúfusa. Autor funkčne využil dimenzie spirituálneho žánru na navodenie existenciálneho pocitu blízkosti. V jeho poézii ho človek prežíva v kontakte s vonkajším priestorom sveta, do ktorého bol stvorený, i vo vlastnom osobnom priestore. Adresne dieťaťu Rúfus výrazovo prenáša do poetiky príznaky hodnôt, ktoré blízkosť navodzujú alebo s ňou súvisia. Básne sú symbolickým miestom; lákavým, dostupným, a pritom posvätným miestom, ktoré je otvorené pre úctivý, láskyplný dialóg s dieťaťom o hodnotách a krásach bytia. K rozhovoru, teda k zážitku spoločnej vnútornej reflexie, motivuje aj kniha troch básnických epištól Daniela Heviera *Vianočná pošta* (2011). Je venovaná téme vianočného daru a hodnote dávania. V tejto skladbe sa prejavilo Hevierovo majstrovstvo preniesť veci „vysoké“ do podoby blízkej nášmu každodennému životu bez toho, aby sa stali banálne, zjednodušené. K pozoruhodným dielam patrí Feldekovo básnické podanie biblickej *Piesne Šalamúnovej* (2014). Autor citlivo sprostredkováva starobylú látku. Rituálny kontext ľúbostnej témy živo približuje ako divadelný, scénický priestor. Prenáša pôsobivý príbeh o láske do roviny blízkej dospelávajúcemu čitateľovi. Autorov mimoriadny zmysel vyniesť na svetlo vzácny obsah, v primeranej, a súčasnej kultúre zrozumiteľnejšej podobe, ho viedol aj pri prebásnení Kollárovej *Dcery Slávy* (2018). Za významný počin považujem aj Feldekovu *Veľkú knihu európskych rozprávok* (2017). V pomyselnnej „knihnici“ sa otvárajú príbehy literárnych dejín od najstarších čias. Svojrázne, s vtipom a vlast-

nou invenciou autora. Koľko pôžitku by človeku mohlo priniesť čítanie a hlbšie zamerané vzdelávanie!

Sprostredkovanie spoločných narratívov nás ako komunitu kultúrne spája. Klenotom na „tomto poli“ sú diela Ondreja Sliackeho. Systematicky odкрýva a nanovo nasvecuje svet dávnych rozprávání, odкрýva ho ako intelektuálne, emocionálne i esteticky podnetný priestor. Silou zážitku iniciuje jeho hlbšie porozumenie. *Povesti a príbehy z medenej Bystrice a okolia* (2017) a *Turecká studnička (povesti z osmanských čias)* (2019) patria k vrcholným dielam slovenskej povestovej tvorby.

Pozornosť si zaslúži aj seriál starovekých rozprávání v podaní Beaty Panákovvej, napríklad meditatívny príbeh na tému straty vzťahu v *Orfeovi a Eurydike* (2014), o polaritách života v heroickosti a láskyplnom prežívaní v *Teseovi a Ariadne* (2017), alebo v hlbinnom mapovaní lásky a ľúbostného vzťahu v *Erosovi a Psyche* (2015). Jemnými nuansami tvaruje látku do podoby prístupnej detskému adresátovi. Pritom sa jej darí sprostredkovať hlbšie obsahy. V citlivých kompozíciách dokáže vytahovať významové a výrazové línie a škály „tónov“ symbolického jazyka.

Tému novodobého rozprávačstva či rozprávkarstva už v niekoľkých etapách a podobách tvorby významne stvárnil Daniel Hevier. Jeho vynikajúce dielo *Krajina Agord* (1999) ponúka rozprávanie ako koláž, prelínajúcu sa, prekrývajúcu realitu. Tak aj na formálnej úrovni vyjadruje problémy súvisiace s témou závislosti. Paralelná krajina ako vzácny náhradný priestor pre kultivovanie človeka sa objavuje v knihe *Svet zachránia rozprávky* (2015). Na sujete klasického

príbehu o Snehovej kráľovnej modeluje príbeh o ochladzovaní vzťahov. Hlbokým, no pre detského adresáta zrozumiteľným spôsobom obsahovo i vo výrazovej stránke rozpráva, odkrýva úlohu symbolického „čítania“ životného priestoru (to je ten náhradný priestor, v ktorom sú viditeľné stopy vedúce k východisku) pri záchrane ľudskosti. V sérii o *Chymérosovi* (2018, 2019) Hevier zasa inšpiratívne prichádza s novým typom rozprávača, ktorý prináša závažné existenciálne obsahy v jazyku blízkom „digitálnym deťom“. S postavou či aspektom rozprávača experimentuje aj Ján Uličiansky. Výrazným a invenčným prvkom jeho poetiky je modelovanie príbehu na základe dvoch naračných línií. V tej prvej sa prejavuje gnómický rozprávač. Možno nie výrazne. Obyčajne ho vidieť poza odkazy na literárne diela, na zaužívané ľudské „múdrosť“ (príslovia, slovníkové heslá, citáty). Ten druhý rozprávač nasvecuje priestor, v ktorom si čitateľ môže skúsiť, zažiť, nakoľko je to predošlé ponúkané pravda. Tento princíp sa vynikajúco osvedčil napríklad v *Analfabete Negramotnej* (2011) a v *Malej princeznej* (2009). Rozprávač Jána Milčáka uvádza čitateľa do vnímania výjavov. Odvážne ich odkrýva a zakrýva v scénickom priestore rozprávania. Od postrehov z vnímania obrazov závisí naplnenie života hrdinov jeho príbehov. A to je nesporne i odkaz pre čitateľa. Tento princíp rozvinul v bohatej výrazovej škále v *Rozprávke o oslíkovi* (2012) či v *Starcovi, ktorý lietel* (2015).

Obsahovo syta a výrazovo priehľadná je filozofická rozprávka Erika Jakuba Grocha *Tuláčik a Klára* (2001). Hľadanie domova je ponúkané ako podstatná vnútorná život-

ná stratégia. Je impulzom aj významovo košatého, a predsa koherentného rozprávania Daniela Pastirčáka v *Rozprávke o lietajúcej Alžbetke* (2016). V jeho podaní však v oveľa väčšej miere zaznieva aj spirituálny rozmer tejto témy.

V oblasti spoločenskej prózy sa zaskvela tetralógia Tone Revajovej o Johanke. Jej jednotlivé tituly *Johanka v Zapadáčiku* (2012), *Zlom väz, Johanka!* (2012), *Tvoja Johanka* (2014), *Johankina veľká rodina* (2015) láskavým spôsobom predstavujú dieťaťu proces dospievania. Autentickým spôsobom, s príznačným humorom sa zobrazujú životné hodnoty, ktoré sú podstatné k tomu, aby človek mohol vnútorne dozrieť. Východiskový obraz pritom nie je zďaleka ideálny: ťažké sociálne podmienky, neúplná rodina. Vynikajúce dielo *Rok Sivka ohniváka* (2018) autenticky zachytáva úžas dieťaťa z poznávania, jeho emocionálnu hĺbku i filozofický rozmer.

Bez diel Jany Bodnárovej by všeličo v našom literárnom priestore chýbalo: napríklad hlboké porozumenie pre osobitosti v živote človeka, pre jeho osobnú vnútornú krásu. Vonkajšia realita je v jej príbehoch symbolizovaná; symbioticky či symptomaticky prepojená s tým, čo prežívajú postavy, alebo čo sa v nich rozvíja. Jej autorský rukopis sa v pestrej škále zaskvel v poviedkach *Trinášť* (2012) a v *Barborkinom kine* (2001).

RADOSLAV RUSŇÁK

Po aktivovaní hnutia *Black Lives Matter* som kdesi v súvislosti s nastupujúcou cenúrou vo filmovom priemysle čítal vyjadrenie jednej pedagogičky z VŠMU, ktoré sa týkalo

umenia vo všeobecnosti. Ako o jednej z úloh umenia hovorila o scitlivovaní človeka. Filmy, divadlo a knihy by podľa nej mali rozvíjať najmä empatiu človeka, a to aj vo vzťahu k tým z nás, do ktorých sa pre ich rôznu mieru odlišnosti, skúsenosti či inakosti nemáme možnosť vcítiť sa, respektíve to ide len veľmi ťažko. Toto vyjadrenie sa mi vybavilo v momente, keď som začal uvažovať nad anketovou otázkou. Lebo práve o to ide: robiť deti senzitívnejšími, hlbavejšími, a to nielen v rovine empatie, ale aj sympatie s hrdinom príbehu a následne i „bežným“ človekom.

Reagujúc na želané scitlivovanie detí jazykom umenia výnimočnými textami slovenskej literatúry pre deti a mládež sa pokúsím na anketovú otázku odpovedať aj sčasti ako rodič, ktorý sa prirodzene zaujíma o čitateľský a umelecký rozvoj svojich potomkov. Preto si vypomôžem aj tým, čím slovenská umelecká literatúra oslovovala posledné roky aj moje dve dievčenské ratolesti.

V segmente obrázkových príbehov pre najmenších je v súčasnosti neprehliadnuteľná najmä Katarína Macurová, ktorej tvorba pre deti má tzv. X faktor, ktorý každý rodič od tvorby pre najmenších očakáva (*Prečo nekvitneš?*; *Lily a Momo*). Aj keď nie každý z jej príbehov považujem za úplne vydarený, ako celok je jej tvorba tou správnou strelou do čierneho. Keď je reč o čiernej farbe, nemožno nespomenúť obrázkovú knižku Slavky Liptákovvej a Fera Liptáka *Dierožrút*. Staršia dcéra ju pre dominanciu čiernej farby sčasti vnímala aj ako malý detský horor, mne zas ilustračným stvárnením dierožrúta veľmi pripomínala *Lichožroutov* (*Párodžrútov*) českého autora Pavla Šruta

– knihu, ktorá v Česku vyšla o štyri roky skôr. *Dierožrút* sa však určite zaryje čitateľovi pod kožu. Výtvarne, symbolikou, ako aj poriadne dokorán otvoreným záverom.

Pred týždňom sme sa vrátili z dovolenky v Oravskom Podzámku, na ktorú si staršia dcéra okrem iného so sebou vzala knižku Jána Milčáka *Zuzanka a pán Odilo*. Urobila dobre: imaginatívno-symbolická rozprávka noeticky jemne otvára aj citlivé priestory na dourčenie, dotýkajúce sa aktuálnych problémov osamelosti detí v nukleárných sídliskových rodinách. S mladšou predškôľkou sme ešte pred dovolenkou stihli dočítať sugestívny príbeh od Jany Šajgalíkovej *Ema a Max – Rozprávka o psíkovi Gagarinovi*. Hlavná postava Ema sa vo fiktívnom príbehu chystá napísať vlastnú knihu a mladšiu dcéru tento motív umelecky presvedčivého príbehu o hľadaní strateného psa Gagarina spontánne primäl k vytvoreniu si vlastnej knižky o jeho (ne)nájdení. Ide o jednu z tých kníh slovenskej detskej beletrie, ktorá dnes určite vyniká v zálahe príbehov so psím hrdinom.

Jedny z najpríťažlivejších kníh našej literatúry však nepochybne tvoria diela otvárajúce ťažšie, nesamozrejmé a viac kontroverzné témy, medzi ktorými vyniká Marek Vadas (*Útek*), Toňa Revajová (najmä prvé dva tituly tetralógie o *Johanke v Zapadáčiku*, tiež *Rok Sivka ohniváka*), Peter Karpinský (*Adela, ani to neskúšaj!*), Daniel Hevier (*Krajina Agord*), Juraj Šebesta (*Keď sa pes smeje*; *Venussha* (*Ťažký týždeň*)), Ján Uličiansky (*Malá princezná*; *Kocúr na kolieskových korčuliach*), Gabriela Futová (*Hľadám lepšiu mamu*) či Dušan Taragel s Jozefom Gertli Danglárom (*Roz-*

právky pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov).

Inou poetikou, ale o to intenzívnejšie, sa mi zas pod kožu dostal Valentin Šefčík (*Bola raz jedna láska*) a naposledy Daniel Hevier (*Vianočná pošta*).

Za jednu z najkrajších detských kníh v slovenskej detskej literatúre však osobne považujem knižku *Tuláčik a Klára* od Erika Jakuba Grocha. Stratený a znovunájdenný Tuláčik, láskavosť a pokora vyvierajúca z každého bežného úkonu Klárinej starostlivosti o Tuláčika, symbolika ukrytá v jednoduchých a čitateľných obrazoch vzájomnej služby, to všetko robí z Grochovej knižky útle evanjelium, ktoré by určite nemalo chýbať v žiadnej detskej izbe. Dcéra sa ma v štyroch rokoch opýtala, či viem, prečo sa Tuláčik volá Tuláčik. Kedže som, samozrejme, nevedel, vysvetlila to jednoducho: „*Volá sa Tuláčik, lebo sa túli*“. Odvtedy som výstižnejšiu interpretáciu tejto knihy nikde nenašiel.

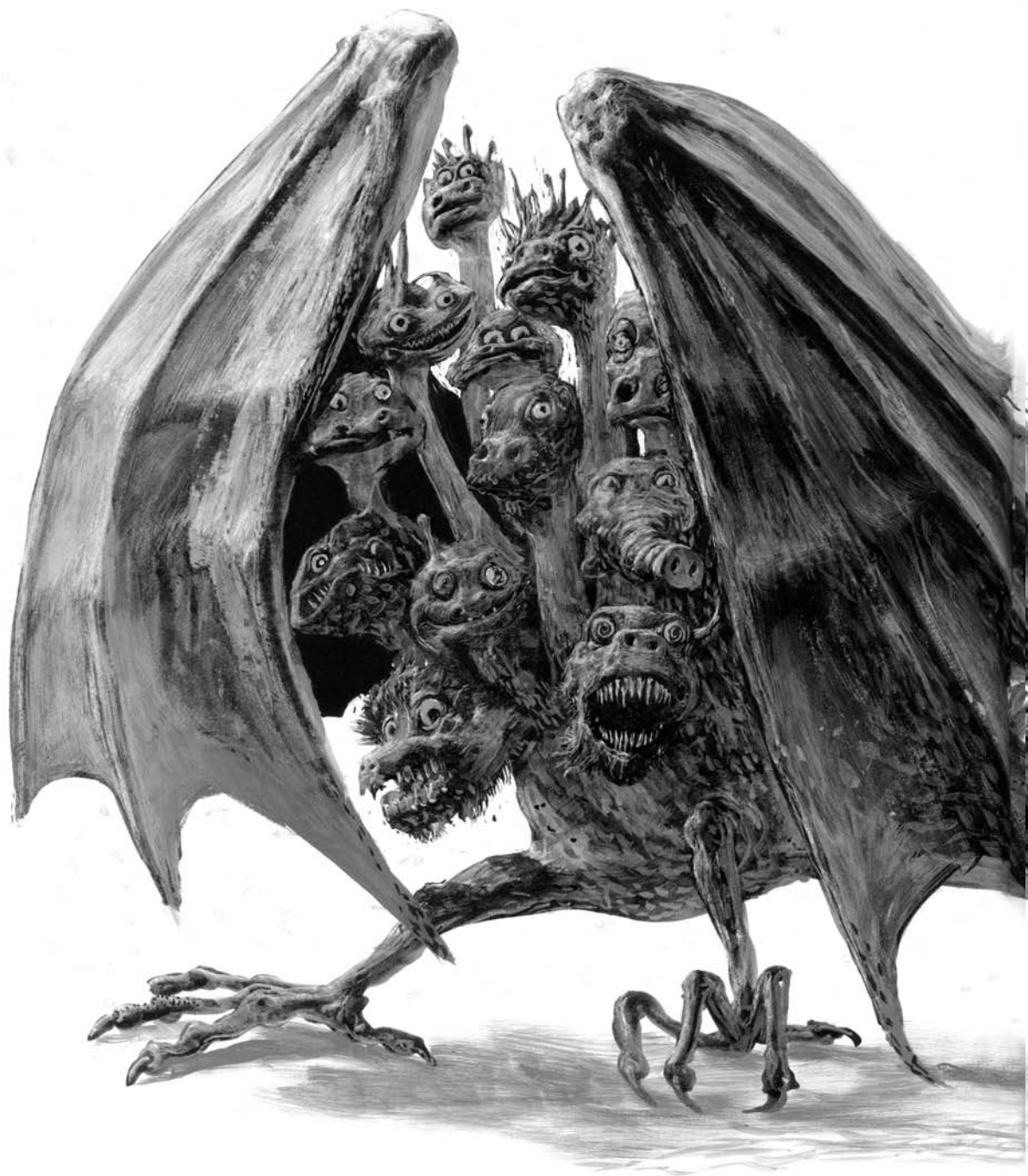
Inak otázka scitlivovania detí sa môže stať aj dvojsečnou zbraňou, pretože okrem prijateľného, žiaduceho a želaného scitlivovania vo vzťahu k empatii a sympatii k druhému človeku existuje aj to nežiaduce, exponované a prebate scitlivovanie, ktoré je výrazom nepochopenia, malomeštiactva a kultúrnej prízemnosti. Mám na mysli najmä prejavy neporozumenia jazyku umenia, vedúce k otvorenej cenzúre umeleckej tematizácie akéhokoľvek negatívneho aspektu, napríklad rómskeho etnika či LGBTI komunity, no tiež motívu čarodejníč, bosoriek, strigôňov, respektíve akýchkoľvek zmienok o Bohu. Bola by to totiž cesta do umeleckého pekla a zároveň by sa tým začal

písať úplne iný príbeh – smutný príbeh o ére úpadku našej civilizácie.

PETER KARPINSKÝ

Napriek tomu, že sa na Slovensku komiksy pre deti a mládež sporadicky objavovali aj pred rokom 1989, výraznejšie publikačné aktivity možno zaznamenať až po roku 1990. Z hľadiska pomerne neprehľadnej situácie, ktorá nastáva v 90. rokoch 20. storočia, keď sa na slovenskom trhu objavuje viacero magazínov orientovaných na komiksy (napr. *K.O.Mix*, *Jupíík*, *Mix Comics*, *Uff Magazín*, *Comics Flex*, *Bublinky*), ktoré však mali len krátku periodicitu (2 až 3 čísla, pričom najdlhšie vychádzal magazín *Bublinky*), v príspevku sa budeme výberovo venovať len komiksom, ktoré primárne alebo sekundárne vyšli ako kompletne texty (knihy či zošity), teda nevenujeme sa komiksom, ktoré vychádzali iba v časopisoch na pokračovanie.

V roku 1990 Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici v osobitnej edícii Komiks vydalo niekoľko veľmi vydarených zošitov. Podľa textových predlôh J. F. Coopera vyšli komiksy *Stopár* a *Posledný mohykán* a na základe adaptácie diela R. F. Younga vznikol komiks *Na začiatku vekov*. Autorom všetkých troch pikto-verbálnych textov bol František Mráz, ktorý sa spolu so scenáristom Jozefom Repkom podpísal aj pod dve vynikajúce komiksové diela *Gorazdov posol* a *Zbraň pre Svätopluka* (Osveta, 1990). V príbehu *Gorazdov posol* sa recipient ocitá v okamihu smrti učiteľa Metoda a v období narastania moci nového biskupa Wichinga. Metodov nástupca, Gorazd, teda posielal do Rí-

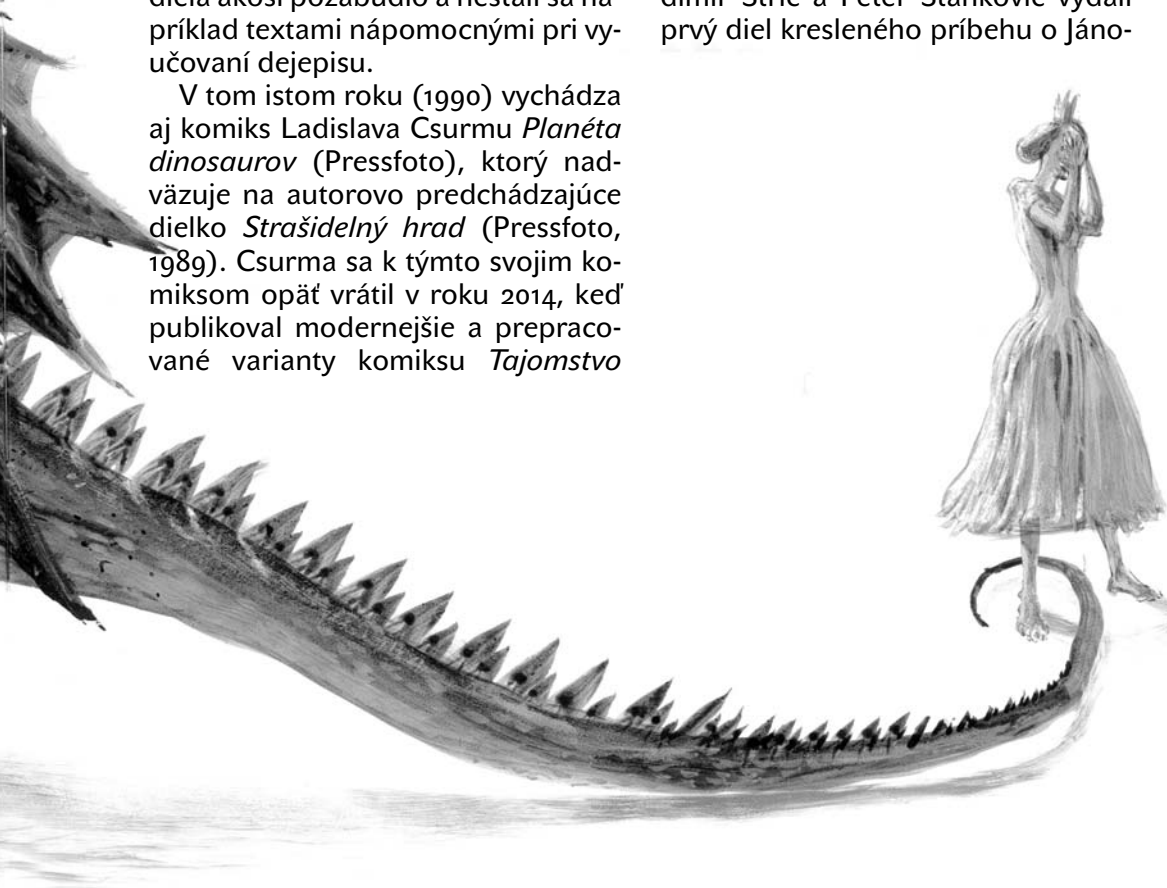
PETER UCHNÁR / Lubomír Feldek: Velká kniha slovenských rozprávok

ma správu k pápežovi, aby ho upozornil na nekalé počiny franských kňazov a ochránil tak integritu slovanskej cirkvi. V komikse *Zbraň pre Svätopluka* sa ocitáme v takmer finálnej fáze jestvovania Veľkomoravskej ríše, ktorú z rôznych strán napádajú nepriatelia. Ako jediná záchrana sa javí tajomná zbraň (grécky oheň), ktorá by obrancom ríše mohla pomôcť. Oba komiksy nielenže prinášajú zaujímavé informácie z obdobia Veľkej Moravy, ale ponúkajú recipientovi aj napínavé dobrodružstvo. Je škoda, že sa v súčasnosti na tieto diela akosi pozabudlo a nestali sa napríklad textami nápomocnými pri vyučovaní dejepisu.

V tom istom roku (1990) vychádza aj komiks Ladislava Csurmu *Planéta dinosaurov* (Pressfoto), ktorý nadväzuje na autorovo predchádzajúce dielko *Strašidelný hrad* (Pressfoto, 1989). Csurma sa k týmto svojim komiksom opäť vrátil v roku 2014, keď publikoval modernejšie a prepracované varianty komiksu *Tajomstvo*

starého domu: Strašidelný hrad. Následne v roku 2015 vychádza pokračovanie komiksu *Tajomstvo starého domu: Pirátsky poklad* (oba vo vydavateľstve Com-X). Pikto-verbálne texty rozprávajú príbehy troch detí, ktoré sa vďaka čarovným dverám môžu dostať do rôznych časových období alebo na rôzne miesta, kde prežívajú všakové dobrodružstvá. Csurmove diela ponúkajú recipientovi vcelku inteligentnú zábavu.

O niekoľko rokov neskôr (1994) vychádza zaujímavý komiks venovaný slovenskej histórii. Autori Vladimír Štric a Peter Stankovič vydali prvý diel kresleného príbehu o Jáno-

šíkovi *Ako sa Jurko stal zbojníckym kapitánom*. Žiaľ, ďalšie diely už nevyšli a prvá časť sa dočkala opätovného reprintu v roku 2009. Komiks *Jánošík* svojou štruktúrou a humorom síce pripomína francúzsku sériu o Asterixovi a Obelixovi, to mu však neubrána na recepčnej príťažlivosti. Napriek drobným jazykovým výhradám išlo o veľmi vtipný a svieži komiksový text, ktorý sa veľmi kreatívne, ale nie znevažujúco, pohrával so známou legendou. Iný, skôr tradičnejší návrat k postave známeho zbojníka môžeme nájsť v prvom diele komiksu *Jánošík – Zrodenie legendy* (autor R. Hromátka), ktorý vyšiel vo vydavateľstve Svojtka & Co v roku 2019.

Po publikovaní spomínaných zaujímavých komiksov predstavovali nasledujúce roky, 1995 – 2005, pre pôvodný slovenský komiks pomerne kritické obdobie. Možno konštatovať, že v tomto čase sa komiksy, rovnako ako pred rokom 1989, vyskytujú len v detských a mládežníckych časopisoch.

Začiatok nového tisícročia so sebou prináša aspoň mierne oživenie slovenskej komiksovej produkcie. Pomoc prichádza z Čiech, kde vydavateľstvo BB/art v roku 2003 vydalo súborné dielo jedného z najvýznamnejších domácich slovenských komiksových tvorcov, Jozefa Scheka (vl. meno Babuschek). *Veľká kniha komiksů – Jozef Schek* ponúka prehľad autorovej tvorby pre mládež od 60. rokov až po 90. roky 20. storočia. V istej nadväznosti na túto knihu vychádza v roku 2009 vo Vydavateľstve Európa súbor Schekových komiksov *Jožinko* publikovaných v časopise Roháč.

Nazdávam sa, že podobne, ako české vydavateľstvo vzdalo poc-

tu slovenskému komiksovému tvorcovi, mohli by aj niektoré slovenské vydavateľstvá ponúknuť súčasnému recipientovi aspoň výber z tvorby ďalších popredných slovenských komiksových autorov, napríklad Pavla Moravčíka, Boženy Plocháňovej či Františka Mráza.

Prechádzajúc knižne a zošitovo publikované pôvodné slovenské komiksy sa ukazuje, že ich ústrednou témou je pravdepodobne história. Túto tendenciu potvrdzuje aj dvojica kníh *Slovenské obrázkové povesti*, ktoré textovo pripravil Ondrej Sliacky. V roku 2005 vychádza „prvý diel“ ilustrovaný Martinom Kellenbergom a následne v roku 2014 je publikované „pokračovanie“, pod ktoré sa výtvarne podpísal Marián Čapek. Obe diela spracúvajú niekoľko desiatok slovenských povestí, pričom každá povesť má dvojstranovú štruktúru. Autori v kompozícii textu využívajú jednak klasické komiksové dialógové bubliny, ale za účelom komprimácie deja aj väčšie textové polia umiestnené pod obrázok. Knihy tak zaujímavým spôsobom ponúkajú primárny náhľad do slovenských povestí a kombináciou textu a obrázka môžu byť určené i začínajúcemu čitateľovi.

Po predchádzajúcej odmlke sa v prvom desaťročí 20. storočia začínajú opätovne objavovať slovenské komiksy. Hoci v súčasnosti stále nemožno hovoriť o nejakom komiksovom boome, predsa len už v kníhkupectvách nájdeme viacero pôvodných komiksových titulov.

V roku 2015 vydavateľstvo ABECE-DY vydalo päť súborov audiorozprávok, ktorých súčasťou boli aj komiksy (*Rozprávky o lese Lese – 1, 2, 3; Trio Kotkodák a Laktibrada*). Autorom

kresieb bol Juraj Mandel, no komiksy akosi nezarezovali u recipientov.

Naopak zaujímavým projektom bol zborník komiksov *Príbehy spod Karpát* (P. Karpinský – M. Cuco Luciak – I. Kiwa Košťálová – T. Gladiš) z roku 2017, ktorý vydalo Bábkové divadlo v Košiciach a nadväzoval na medzinárodný filmový a divadelný projekt Cestujúce bábky. Desať komiksových príbehov sprostredkúva povesti a legendy z Košíc, Medzeva, Vinného, Rožňavy, Spišského hradu i z oblastí Zakarpatskej Ukrajiny.

Komiksom sa postupne začínajú venovať aj renomované vydavateľstvá, napríklad vydavateľstvo Perfekt v roku 2018 vydalo súbor troch pikto-verbálnych textov Juraja Martišku s názvom *3x komiks*. V prvých dvoch príbehoch recipient zažíva vtipné dobrodružstvá s nie celkom kráľovským kráľom Michalom a v treťom komikse sa mladý čitateľ dostane až do starovekého Egypta. V nasledujúcom roku v tom istom vydavateľstve vychádza komiks *Detektív Očko a jeho príbehy* (G. Futová – M. Regitko).

Dobrodružstvo, napätie, ale aj téma boja proti rasizmu sa objavuje v komikse *Zlatý zub* (S. Balážová – D. Marcin), ktorý v roku 2019 vydalo Literárne informačné centrum. Nápad a zápleтка príbehu, ktorý sa čiastočne odohráva v školskej pivnici, kde trojica detí, Miriam, Mikuláš a Ivo nájdu zvláštneho plechového pštroša, sú v celku zaujímavé. Napriek tomu sa v komikse objavuje pomerne veľké množstvo alogickostí, sujet je príliš zamotaný, dialógy neprirodzené, a tak celkový efekt diela nie je úplne pozitívny.

Návrat k histórii sa zas prezentuje v komikse *Milan Rastislav Štefánik – Kreslený príbeh rodáka z Košarísk*

(L. Mlčúchová – N. Abramovičová), ktorý vyšiel v roku 2019 vo vydavateľstve Blue Angel. Hoci daný komiks slúži ako učebná pomôcka, jeho problémom je, že mu chýba výraznejšia estetická hodnota a kreativita spracovania. Dielo sa posúva viac na úroveň dokumentárneho či edukačného komiksu, než komiksu, ktorý by spracúval osudy Štefánika zaujímavým spôsobom, a tak ho priblížil mladým recipientom. Azda ďalší komiks o M. R. Štefánikovi *Dobrodružstvá Milana Rastislava Štefánika* (T. Cíger – F. Hříbal – T. Kriššák) z roku 2020 bude o čosi lepší.

Mierne rozpačitý pocit vyvolala aj tetralógia *Nežný komiks* venovaná udalostiam 17. novembra 1989. V roku 2019 súbor komiksov vydalo E. J. Publishing: *Čierna oslava* (M. Hvorecký – K. Štefanovičová), *Bežná* (T. Olhová – M. Kralovič), *PÉ-ER-DÉ* (S. Balážová – D. Marcin), *Unesený* (D. Majling – J. Glába).

Napriek tomu, že autori i vydavatelia ostatne spomínaných komiksov mali nesporne dobrý zámer – sprostredkovať mladým recipientom netradičným spôsobom významné postavy a udalosti slovenských dejín, zámer niekedy nestačí a občas by nezaškodili aj skúsenosti získané čítaním a štúdiom kvalitných zahraničných komiksov, predovšetkým pokiaľ ide o scenáristickú zložku diela.

Viac než tridsaťročný vývoj slovenského komiksu určeného pre deti a mládež (od roku 1989 do roku 2020) nie je taký bohatý a pestrý ako napríklad v susednej Českej republike, no i tak v našej produkcii kde-tu možno nájsť diela, ktoré sa ak nie vyrovnávajú, tak aspoň približujú k tým svetovým.

Pohled na kanonická díla slovenské polistopadové literatury pro děti a mládež z českého břehu může být ošidný, neboť je podložen pouze mou fragmentární znalostí slovenského literárního kontextu a mnohdy reflektuje i samotnou literárněkritickou reflexi slovenské literatury pro děti a mládež, díky níž se naše povědomí o slovenském literárním dění zpřesňuje. Troufalost, s níž vstupuji do ankety, tedy zároveň provázím přiznanou subjektivitou. Díla, která budu zmiňovat, řadím k těm, jež mě osobně silně oslovila a patří podle mě do registru neopomenutelných knih, které by si měly přečíst nejen děti.

Knížka *Noha k nohe* (1996), do níž Viliam Klimáček a Dezider Tóth doslovně vstoupili obrysem vlastních chodidel v životní velikosti, zanechala trvalou stopu ve slovenské literatuře. Kniha, v níž kapitoly byly vystřídány kroky, se stala předchůdkyní interaktivních konceptuálních projektů, které vybízejí adresáty ke hře, aktivizují je k poznávání, rozvíjejí jejich tvůrčí potenciál. V českém prostředí lze namátkou vzpomenout „hlavopedii“ *Hlava v hlavě* (2013), kterou vytvořil Ondřej Buddeus a David Böhm a jež se přes anatomickou vzdálenost podobá slovenské konceptuální předchůdkyni bezuzdnou hravostí, humorem, návodností, ale i filozofickým přesahem. Stopy se v jednotlivých krocích rozbíhají do světa, míří k nebi i se stácejí do bezpečných prostor domova. V tom mém si děti nejvíce oblíbily pasáž o „ubrusových obrazech“, malovaných drobečky a rozlitou polévkou, neboť od této chvíle i skvrna od vybryndaného

kakaa na běloskvoucí látce byla na jedinou poezii, nikoliv projevem nešikovnosti.

S podobnou razancí v mísení žánrových kódů, věkových kategorií adresátů a s půvabně podvrtným humorem vtrhnul nejen na slovenskou literární scénu Dušan Taragel s *Rozprávkami pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov* (1997). Hyperbolizace dětských i rodičovských nešvarů společně s nekompromisně v rovným zakončením příběhů struwelpeterovské ražby parodovaly didaktizující model dětské literatury a výchovné příručky, ale i rodičovské pokrytectví. Připomínaly pohádky Miloše Macourka z 60. let 20. století, ale místy se pohybovaly na hraně sarkasmu a humoru černého, téměř nekorektního, k čemuž přispěly i komiksově pojaté ilustrace Jozefa Gertli Danglára. V české literatuře se následně vyrojily knížky o všelijakých zlobilkách a nezbednících, ovšem ve srovnání s Taragelem naprosto bezzubé a bezkrevné, takže profesor Samojed by je pro nápravu neposlušných dětí rozhodně nedoporučil.

Dierožrút (2012) Slavky Liptákové mě na první pohled odradil, neboť ilustrace Fera Liptáka na obálce mi až příliš asociovala populární *Lichožrouty* (2008) Pavla Šruta v ilustračním ztvárnění Galiny Miklínové. Naštěstí zvítězila zvědavost, takže jsem knihu zhltna ještě rychleji než dierožrút klíčovou díрку. Díry a dírky okrouhlé jako svět, který je jimi prošípován, a v něm bloudící dierožrút, jehož nenasytnost vyžene až do vesmíru, aby se nakonec pokorně vrátil domů, k životadárné studně. Příběh o hledání a nalézání, o nicotě a naplnění je dokonalou metaforou života (včetně občasných genderových

pošťouchnutí), v jejíž konstrukci se vedle metajazykové hry a poetičnosti uplatňují rovněž ilustrační nápady a typografické zpracování, díky nimž se kniha stane atraktivní i pro čtenáře odrostlejší.

Důležitým mezigeneračním a národním pojítkem jsou lidové pohádky. Z množství edic chci vyzdvihnout *Rozprávky nad zlato: Z pokladu Pavla Dobšinského* (2017) s ilustracemi Kristíny Šimkové.

Toňa Revajová v knize *Rok Sivka ohniváka* (2018), kterou ilustracemi doprovodil Juraj Martiška, předložila zdánlivě jednoduchý příběh z personální perspektivy předškolního děvčátka. Je zde vše, co charakterizuje dětský věk: dychtivost, s níž děti vyhlížejí mezníky posouvající je k dospělosti; dětské snění a představivost jako obrana proti mnohdy smutné realitě. Revajová v ročním čekání malé Anny na vytoužený nástup do školy a narození sourozence nastoluje i téměř filozofickou otázku vnímání času a použitými naračnými prostředky s repetičními prvky nechává čas až hmatatelně pociťt. Je-

jí nadčasové vyprávění mohlo klidně zaujmout dětské čtenáře před třiceti lety a věřím, že bude aktuální i za dalších třicet let, neboť je křehkou sondou do konstant dětské duše.

Závěrem, byť tím naruším chronologický sled, musím zmínit *Analfabetu Negramotnou* (2011) Jána Uličianského s ilustracemi Vladimíra Krále. Tato knížka totiž odkrývá esenci samotného (nejen) dětského čtenářství. Analfabeta Negramotná během magické vánoční noci objeví význam čtenářské zkušenosti pro svou existenci a její vlastní životní příběh a pocity rezonují díky intertextovým výpůjčkám v příbězích světových i slovenských literárních hrdinů. Uličianského óda na čtenářství vzdává zároveň hold knihovnické profesi, podobně jako Marek Toman, byť jinými literárními prostředky, v *Cukrárně U Šilhavého Jima* (2018). Co obě knihy jinak rozdílných poetik spojuje, je poselství o terapeutické a kultivační moci četby, přičemž obě se po svém vyrovnávají i s literárním kánonem a možnostmi jeho interpretace.

Lampáš veľkého plavčíka

Odkaz na výnimočnú prózu modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež je samozrejme „chybný“. Jej skutočný názov je Lampáš malého plavčíka. Pri osemdesiatpäťročnom životnom jubileu jej autora si však takúto „chybu“ možno dovoliť. Ján Navrátil (narodený 13. 5. 1935 v Seredi) nie je totiž jedným z príslušníkov modernej literatúry pre deti a už vôbec nie malým. Je to autor, ktorý – spolu s K. Jarunkovou, J. Blažkovou, M. Ďuríčkovou, V. Šikulom, J. Šrámkovou – zmenil charakter dobovej detskej knihy. Ukončil jednu jej etapu a otvoril novú, v ktorej dieťa už nebolo len autorským objektom, ale médiom, doslovne lampášom, ktorým si Ján Navrátil posvietil na mravný status svojej spoločnosti.

Ondrej Sliacky

iveta drzewiecka

Zápisky z ciest do slovenskej ilustračnej destinácie roku 2019

Prednosťou domácej knižnej ilustrácie, na ktorej zároveň stroskotávajú snahy o jej systematickejšiu reflexiu, je jej rôznorodosť. Hýbe ňou pestrosť autorských prístupov a poetík, štýlov, tém, žánrov... Inak to nebolo ani vlani, načim teda vopred upozorniť, že z minuloročnej úrody prvotriedne ilustrovaných kníh tu možno ponúknuť iba okresaný a nepríliš organizovaný výber. Pri prvom mapovaní rozľahlého terénu to už tak býva. Vypravme sa zatiaľ aspoň do niektorých špeciálnych destinácií, kam ilustrátori našich čitateľov zaviedli.

DO KRAJÍN ŽIVEJ IMAGINÁCIE

Imaginatívny realizmus má v slovenskej ilustrácii tradičné miesto a podnes aj širokú autorskú základňu. S istotou možno potvrdiť, že

predstavuje záruku klasických výtvarných kvalít, ktoré spoľahlivo vtiahnu čitateľa do fantazijných svetov literatúry. K mimoriadne produktívnym tvorcom tohto prúdu u nás dlhodobo patrí **Peter Uchnár**, ktorý v minulom roku ilustračne stvárnil rozprávku *O dvanástich mesiačikoch* (prerozprával P. Karpinský, Perfekt, a. s.) a knihu povestí Ondreja Sliackeho z osmanských čias *Turecká studnička* (Vydavateľstvo Matica slovenskej). Ilustrátor v oboch navodzuje sugestívnu atmosféru príbehov a prostriedkami jemu vlastnými zvýrazňuje folklórnu esenciu predlôh. Silná materializácia literárneho priestoru, výpravnosť scenérií nazeraných z nezvyklej perspektívy, nadprirodzené osvetlenie, emocionálny kolorit a aj určitá grotesknosť dodávajú kľúčovým momentom deja robustný expresívny príznak (magickosť, živelnosť, existenciálnu tiesnivosť či clivotu), slúžia zároveň aj ako morálny barometer charakterov a či-

nov literárnych postáv. Opäť sa tu potvrdila autorova schopnosť moderného obrazového podania hodnôt ľudovej slovesnosti: o Maruškiných útrapách rozprávajú celostránkové ilustrácie takmer s dynamikou aktuálnej filmovej fantasy, o tradovaných príbehoch z osmanských čias zasa s uvážlivým dávkovaním nevypovedaného a tajomného, tvorivo zúročujú neurčitost škvŕn akvarelového základu. Z podobných princípov vychádza aj tvorba **Bystríka Vanča**. V minuloročnej knihe K. Škorupovej *V krajine rozprávok* (Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o.) naplno rozvinul typické črty svojho ilustrátorského rukopisu. V jeho predstavách rozprávkových svetov dominuje omamná farebnosť olejovej škvŕny, slobodne poohýbaný priestor, kontrastné svetlo a hyperbolizovaná perspektíva. Sympatické rozprávkové bytosti sú spoločne s biomorfne štylizovanými fantazijnými reáliami zasadené do rytmicky sa vlniacej dekoratívnej štruktúry výjavov.

Jemnejšia, menej ľakajúca obrazotvornosť je zasa doménou **Zuzany Bočkayovej-Brunckovej**, ktorá vlani stvárnila vianočnú fantastiku P. Karpinského *Med z ľadových kvetov* (Perfekt, a. s.). Podobne ako v príbehu, v ktorom sa dvom súrodencom očakávanie nudných zimných prázdnin na lazoch u starého otca zmení na akčnú záchranu Vianoc, aj v ilustračnom stvárnení ich dobrodružstva sa prelínajú viaceré svety – dnešný, plný technológií, niekdajší vidiecky a svet rozprávkových kúziel. Ilustrátorka ich všetky podáva s rovnakým verizmom, dôrazom na precíznosť a detailnosť zobrazenia. Kompaktný celok malieb, v ktorých dominujú hrdzavé a tyrkyso-

vé tóny, vytvára veľmi živú vizuálnu analógiu literárneho textu. **Vladimír Král** pri ilustrovaní Uličianskeho *Lízy, mačky z Trojice* (TRIO Publishing, s. r. o.) stál pred dvojitou výzvou – jednak kvôli nutnosti dôvtipne poňať obohraný obrazový motív roztomilého zvieratka, jednak preto, že literárna predloha voľne nadväzuje na starší rozprávkový príbeh kocúra Leonarda, ktorý už skôr originálne ilustrovala Martina Matlovičová. Ilustrátorov scénografický štýl tentokrát popri iných inšpiračných zdrojoch absorbuje čosi z monumentaloty archaických priestorových umení i mystickej podivnosti námestí metafyzických maliarov. Mačaciemu spoločenstvu tým dodáva nebývalú vážnosť a dôstojnosť, vzápätí však jeho statický „transcendentný“ poriadok rozohráva a zároveň ironizuje samopašnou ornamentikou, povýšenecky apatickými pohľadmi všadeprítomných mačacích očí, komicky znepokojenou ľudskou stafážou, textovými a obrazovými komentármi dejových situácií a persiflážou meditatívnej farebnosti.

BLIŽŠIE K VÝTVARNÉMU UMENIU

V poslednom čase aj v domácej produkcii pribúdajú knihy o vizualite a výtvarnej kultúre – témach, ktoré si priam žiadajú nápadité ilustračné spracovanie. Jednou z nich je vydanie prózy Moniky Kompaníkovej *Kde je Ester N? Príbeh o tom, čo všetko sa dá počas jednej noci stratiť a nájsť v Slovenskej národnej galérii* (Slovenská národná galéria), s ilustráciami **Barbory Idesovej**. Protagonistkou príbehu je tínedžerka, ktorá

neplánovane uviazne v pre ňu nepoznanej a nepochopiteľnej inštitúcii. Invenčne poňatá výtvarná interpretácia Esteriných príhod sprítomňuje jej cestu k tajomstvám videnia, výtvarníctva a galeristiky. K aktívnemu odkrývaniu fenoménov umenia, jeho tvorby a vnímania je súčasne vedený aj príjemca knihy. Dve priložené „lupy“ s farebnými fóliami mu umožňujú pozrieť sa na ilustrácie viacerými spôsobmi – odfiltrovať z nich červené alebo modré tóny, čím sa mení aj význam vyobrazeného. Hravá heuristika sa najväčšmi uplatňuje pri zdánlivo chaotických spletiach čiar, prekrývajúcich sa kresbách, z ktorých po zneviditeľnení línií jednej farby vystúpia zmysluplné zobrazenia. V týchto „dvojobrazoch“ je obsiahnutá premenlivosť viditeľného sveta, transformácia a zvýznamňovanie amorfnej hmoty tvorivým zásahom umelca i „skrytý život“ galérie.

Azda najslávnejšiu osobnosť našich výtvarných dejín pomôže detskému čitateľovi spoznať kniha *Malíar a chlapec: Prázdniny u Fullu* (Monokel). Dobrodružný príbeh M. Hvoreckého, v ktorom chlapec putuje fantazijnými krajinami z malieb a grafičiek veľikána slovenskej výtvarnej moderny, ilustráciami grandiózne rozvinula **Simona Čechová**. Grafička v nich veľmi prirodzene adaptovala charakteristické prvky Fullovho rukopisu, zdôraznila intenzívnu senzualitu jeho obrazov, inšpiráciu farbami a vôňami detstva, vidiekom a folklórom, dokonca sa jej podarilo zachytiť jemné štýlové nuansy v rôznych obdobiach majstrovej tvorby. Presvedčivá aktualizácia modernistických výrazových prostriedkov v bohato ilustrovanom knižnom titule ukazuje, že pri zážitkovo podaných umeno-

vedných témach sa dieťa vôbec nemusí nudiť.

Náučná kniha *Nakresli si ovečku: O kresbe, ako ju nepoznáte!* (Kunsthalle Bratislava a Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o.) sa venuje (ne)samozrejým otázkam rôznych funkcií a podôb kresby – tomu, ako sa tvorí a čo všetko ňou možno vypovedať. Ilustrácie k textom galerijnej pedagogičky Daniely Čarnej vytvorila **Lucia Kotvanová**, knihu graficky spracoval Stano Masár. Čítanka i pracovný zošit v jednom svojho čitateľa nenápadne zoznamuje nielen s kresbou v umení, ale aj s kreslením ako prirodzeným, každodenne a univerzálne využívaným prostriedkom vyjadrenia myšlienok a pocitov. Pútavé rozprávanie o poňatí kresby v tvorbe významných svetových a domácich výtvarníkov sprevádzajú tipy na kresliarske experimenty, ktoré je možné zaznamenať priamo na stránky knihy. Podobizne výtvarníkov – kresliarov v akcii – sú podané formou prostej siluety, kde-tu rozohrané jemným vzorom či rastrom, situované do priestoru vystavaného z geometricky a farebne jednoduchých, graficky výrazných plôch. Dopĺňajú ich komiksové bubliny s výrokmami o umení a s inštrukciami k tvorivým aktivitám. Minimalistický dizajn publikácie dáva zelenú rozvíjaniu tvorivých predstáv malých výtvarníkov; pomôže aj tým, ktorí si pri vlastnom výtvarnom prejave neveria, alebo adolescentom, ktorí spontánny záujem o kreslenie už zvyčajne strácajú.

Obrázky v práve spomenutých knihách vznikli digitálnymi postupmi. Produkty počítačovej grafiky sú všadeprítomnou súčasťou vizuálnej reality dnešných dní, o to vzácnejšími sa stávajú ručne vytvorené ilustrácie,

PETER UCHNÁR / Ondrej Sliacky: Turecká studnička

ktoré kontrastujú s racionálnymi, no aj tak trochu rezervovanými formami preberanými z komunikačného, reklamného a propagačného dizajnu. Platí to obzvlášť vtedy, keď sú intencie obrázkovej knihy arteterapeutické a artefietické, liečivé a nasmerované k osobnostnému rozvoju jej adresáta. Maľovaný príbeh „o farbách, tvaroch, slovách a pocitoch a o tom, ako sa navzájom spolu prelínajú“, zhmotnený v nenápadnej autorskej knižočke **Vieri Pamulovej** *Modrý vtáčik* (vyd. vlastným nákladom), je „dizajnovaný“ emóciami a tvorivou intuíciou. Zúročuje meditatívny potenciál výtvarného materiálu, jeho štruktúry, maliarskeho gesta, senzitívnej farebnosti. K nežnému príbehu autorka ponúka blok s farebnými papiermi, obrázkami a textami, z ktorých si dieťa – rozvíjajúc kreativitu i vnímavosť voči svojmu vnútru – môže skomponovať novú, vlastnú rozprávku. S dokresľovaním a domalovávaním (i keď trochu inak) počítajú aj ilustrácie **Petry Štefankovej** v kreatívnom zošite pre predškôľkov *Čmáranica a Machuľa* (Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o.). Sprievodný príbeh k nim napísala Mária Štefánková.

K TAJOMSTVÁM ĽUDSKÉHO BYTIA

Ilustrácia sa spája predovšetkým s detskou knihou, svoje miesto však nachádza aj v knihách pre dospelých. Pokiaľ je predmetom výtvarnej interpretácie dielo z kategórie krásnej literatúry v pôvodnom význame tohto termínu, ilustrácia má v moci znásobovať zážitok z čítania, ešte viacej podčiarknuť humánne po-

solstvo literárneho diela, jeho kultúrnu a umelecko-estetickú hodnotu. K najvýznamnejším počinom minulého roku v tomto smere pribudlo bibliofilské vydanie Danteho *Božskej komédie* (Spolok svätého Vojtecha) v skvostnom ilustrátorskom naštudovaní **Miroslava Cipára**. Nanovo stvárniť veľdielo svetovej literatúry, doposiaľ vydané v nespočetných ilustrovaných podobách je pre ilustrátora vždy obrovskou výzvou. Velikán našej ilustrátorskej tvorby sa tejto úlohy zhostil s podobným entuziazmom a pokorou ako pri *Piesni piesní*, *Óde na radosť*, *Proglase* či *Faustovi*, ktoré z jeho dielne vyšli v uplynulom decéniu. Tentokrát je výsledkom súbor veľkolepých, klasicky a zároveň aktuálne pôsobiacich grafik. Napriek tomu, že v ňom výtvarník použil iba minimum výrazových prostriedkov (vlastne iba čierne čiary), podarilo sa mu vytvoriť rozprávačsky bohatú obrazovú paralelu poémy. Podobne ako precízne spracovaný dizajn knihy, ani ilustrácie nezaprú voľnú inšpiráciu prvotlačami, v ktorých sa dielo pred viac než pol tisícročím šírilo do sveta. Cipárove kresby sú formou, výrazom i kompozičnou výstavbou blízke renesančným drevorezom. Príbehové reálie, postavy a deje autor zašifroval do rytmu dekoratívnej, občas až abstraktne pôsobiacej spleti zvírených kriviek a rovnobežných šrafúr. Plochu pokrytú množstvom preskúmania hodných podrobností ohraničuje nepravidelný, útržky starých listín pripomínajúci rámec ilustrácií. Pozornosť čitateľa diváka je ním upriamovaná k významotvornému tichu „nepopísaného“ pozadia, ktoré miestami prederavuje i samotné vnútro výjavov. Divácka púť cipárovským peklom, očistcom a rajom si

vyžaduje nemalé zrkové i intelektové úsilie. Odmenou za dekodovanie melodramatickej, nepokojnej a zároveň chlácholivej štruktúry obrazov je však prehĺbenie príjemcovho (seba) poznania i jeho katarzia.

Bytie na pomedzí dvoch svetov, z ktorého sa rodí cesta k sebe samému, je témou knihy *Pontyho hora* (Artforum). **Daniel Pastirčák**, teológ, spisovateľ a výtvarník sa tentokrát výnimočne predstavil aj v role ilustrátora vlastného textu. Filozofická rozprávka pre dospelých hovorí o strete prírodného sveta a civilizácie, dilemách medzi ráciom a intuíciou, pragmatikou a emocionálnosťou, ktoré protagonista príbehu vnútorne prežíva. Zmyslovosťou nasýtené literárne obrazy autor skonkrétnuje pastelom na štruktúrovanom papieri. Figuratívne kompozície zaujmú metaforikou, ukrytými symbolickými odkazmi i svojím exotickým výrazom – razantne nasadenou siluetou postáv a priestoru, jemnými detailmi a povrchovými štruktúrami vytvorenými preškrabávaním solídnych vrstiev farby. Spôsob ilustrátorskej štylizácie nie náhodou pripomína expresívnu silu umenia prírodných národov, inde zasa orientálnu senzitivitu a rozjímavosť. Priliehavo je ním vyjadrený nielen životný postoj hlavnej postavy, ale aj nostalgická túžba moderného človeka po návrate k jednoduchším, autentickým hodnotám existencie, úcte k iným bytostiam, žití v súlade so zákonmi vesmíru.

Na antagonizmy modernej spoločnosti v knihe M. Kompaníkovej *Koniec sveta a čo je za ním* (Artforum) reaguje ilustráciami **Veronika Klímová**. Ústrednými postavami sú dvaja malí súrodenci, Timi a Ema. Jednotvárný život na sídliskovej pe-

riférii, ktorý súvisí s limitujúcou sociálnou a finančnou situáciou ich neúplnej rodiny, si deti spestrujú vynalievavým fantazírovaním. Za hranice všednosti však nahliadnu až vďaka cudzincovi, ktorý sa do ich malého sveta infiltruje a rozpráva im fascinujúce historky z prírodnej ríše. Ilustrácie veľmi citlivo odrážajú otázky uhla pohľadu a kontrastné kategórie obsiahnuté v príbehu (urbánny – prírodný; periféria – centrum; skromný – majetný; detský svet – svet dospelých a pod.). K ich evokatívnosti prispieva premyslený spôsob štylizácie dejových výjavov. Pri stvárnení zúženej a stereotypnej panelákovkej reality súrodencov ilustrátorka cielene adaptuje znaky detského výtvarného prejavu (grafomotorické a perspektívne „nedokonalosti“, schematizáciu, automatizmy), život v prírode naopak podáva s ľahkosťou a subtilným pôvabom virtuózne nasadených línií a plôch, s bádateľskou fascináciou anatomickým detailom. Relatívnosť hraníc protikladných svetov, možnosť ich prestupovania a zmiernenia naznačuje i netradičné „pop-upové“ spracovanie prednej a zadnej predsádky: do priestoru vystupujúci panelák a krík je možné nasvietiť zvnútra baterkou, čím sa pred čitateľom odhalí pôvodne nepozorovaný život ľudí v izbách bytov a chrobáčikov v kroví.

...A AJ INDE

O tom, že minuloročná knižná úroda bola po vizuálnej stránke naozaj bohatá a pestrá, svedčí aj mnoho ďalších, ilustračne a dizajnovovo kvalitne spracovaných titulov, ktoré určite stoja aspoň za krátku zmien-

ku. Z populárno-náučnej literatúry pre starších čitateľov sú to napríklad dve tematicky príbuzné encyklopédie s medailónmi našich dejateľiek – *Superženy: Príbehy výnimočných žien z našej histórie* (Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o.) od A. Kelľo Žáčokovej s ilustráciami **Zuzany Bartovej** a *Kvapky na kameni* (Albatros Media Slovakia s. r. o.) v koprodukcii česko-slovenského kolektívu autoriek a ilustrátoriek. V obidvoch sa darí oživovať záujem o históriu aj prostredníctvom moderne poňatých ilustračných portrétov známych Sloveniek a Česiek. Medzi prózami pre dospievajúce dievčatá vizuálne zaujme vydanie Štelbaskej *Experimentu so Sofiou* (Albatros Media Slovakia s. r. o.) s červeno-čiernymi ilustráciami **Petry Lukovicsovej**. Niektoré z nich sú vytlačené na priesvitnom pauzovacom papieri, pri otáčaní stránok sa tak motívy dostávajú do dvojitého významového konštelácií. Skôr chlapčenské publikum zasa oslovia komiksovo-fantazijno-hororové ilustrácie **Dávida Soboňa** v preklade štyroch poviedok E. T. A. Hoffmana *Sandmann: Piesočný démon a iné strašidelné príbehy* (Monokel).

Situácia sa zlepšuje aj v knihách pre najmenších, ktoré sa postupne vymaňujú spod nadvlády stereotypných a gýčovitých ilustračných riešení. S milo hravými obrázkami **Márie Nerádovej**, s prehľadom napíňajúcej kritériá vyššieho štandardu detskej ilustrácie, vyšli v minulom roku Ezopove *Bájk*y (YoYo Books) a Podjavorinskej *Žabiatko* (Vydavateľstvo BUVIK, s. r. o.). **Simona Čechová** predstavila okrem už spomínanej knihy o umení aj pôvabnú autorskú rozprávku *Včelár Jožko* (Ikar, a. s.), **Katarína Macurová** zasa vydala knihu

Medvedík a záhradná potopa (Albatros Media Slovakia s. r. o.), ďalší z obrázkových príbehov edičného radu. Na (o čosi starších) čitateľov, z ktorých mnohí inklinujú k akčnejším vizuálnym formám a ľahko absurdnému kreslenému humoru, myslí **Matúš Matátko**, ilustrátor knihy V. Laurent-Škrabalovej *Kocúr, ktorý chcel byť drakom* (Elist, s. r. o.).

Do priestoru domácej ilustračnej tvorby vstúpilo i niekoľko nových mien – **Klaudia Zorgovská** s krehkými maľbami na novinovom podklade v autorskej knižočke *Myška Miška a Ela* (Ikar, a. s.) či **Radka Čabrádi Tvrdoňová** s humornými perovkami ku knihe Evy Urbanovej *Jeleňatý a Kravatý* (OZ FACE). Na tomto mieste nemožno opomenúť šikovných adeptov ilustrácie a knižného dizajnu, ktorí išli „s kožou na trh“ a zaslali svoje študentské práce do súťaže Najkrajšie knihy Slovenska (**Ivana Miháliková** a jej La Fontainove *Bájk*y, **Zuzana Kamhalová** s knižne spracovanou Váľkovou básňou *Nite*, **Kamila Kudláčková** s autorskou knihou *Začarovaná blcha* a i.).

Výpočet minuloročnej produkcie našich ilustrátorov by takto mohol pokračovať ešte na niekoľkých stránkach Bibiany. Tým sa však iba opätovne potvrdzuje skutočnosť, že Slovensku stále právom patrí status ilustrátorskej veľmoci.

Poznámka: Článok je čiastkovým výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0095/18 *Umelecká hodnota, trivialita, brak a gýč v literárnej, výtvarnej a hudobnej tvorbe pre deti a mládež*.

ján kačala

Už viac desaťročí sa v hlavách niektorých našich spoluobčanov umelo živí legenda o slovenčine ako o ťažkom jazyku, ba aj o veľmi ťažkom jazyku a v krajnej verzii ako o najťažšom jazyku na svete. Niektorí dobrodinci dokonca túto fámú dávajú do súvisu s tým, že zvládnutie takého ťažkého jazyka je spojené s istou intelektuálnou výnimočnosťou tých, čo taký jazyk utvorili, sú jeho nositeľmi a ovládajú ho. Tento konštrukt záväžia jednak zakomplexovanosťou tých, čo také bludy hlásajú, a z druhej strany akýmsi druhom rasizmu, keďže sa tu príslušníci istého spoločenstva sami vyhlasujú za výnimočných, čiže za niečo viac, ako sú tí, čo taký ťažký jazyk nemajú, a teda ho ako materinský ani neovládajú.

Zídme však z tejto neprijateľnej, úplne vyfantazírovanej predstavy do vecnej roviny. Uvedená legenda o slovenčine je už staršia a za jej pôvodcu sa už pred desaťročiami vyhlasoval istý profesor docent Trnka. (Takto sa pod svoj pamätný text podpísal a už toto zhromaždenie vedecko-pedagogických titulov je z hľadiska autorovej dôveryhod-

Legendy (aj o jazyku) bývajú nehynúce

nosti mnohovravné; navyše treba povedať aj to, že takého vraj jazykovedca na Slovensku nikto nepozná, zjavne žije v ilegálite.) Svoje konštrukty posplietal z istých faktov, s ktorými pracuje aj jazykoveda, lenže uviedol iba veľmi malé a nepresvedčivý počet faktov a mnohé v skreslenej podobe, takže vonkoncom nesvedčia o ťažkosti slovenčiny, a vo svojej argumentácii poplietol rýdzo jazykové fakty s pravopisnými, aby mohol vyhlásiť, že aj slovenský pravopis je najťažší. Kto sa však pohybuje v oblasti faktov, vie, že v našej pravopisnej sústave zvukové jednotky jazyka, t. j. hlásky, korešpondujú s písomnými jednotkami, t. j. grafémami ako prvkami pravopisu, v takej vysokej miere, ktorá je vlastná máloktorému jazyku. Nie je teda ťažké zistiť, že týmto zistením naša pravopisná sústava, naopak, platí ako pravidelná a jednoduchá, teda vonkoncom nie ťažká. To je dôležitá skutočnosť, ktorú uznáva každý nezaujatý odborník.

Slovenská jazykoveda najmä v po-hnutom 20. storočí nazhromaždila dôveryhodné poznatky o tom, že spisovná slovenčina je najmä v porovnaní s niektorými príbuznými jazykmi, ako je čeština alebo ruština, pravidelná a relatívne jednoduchá vo svojej hláskovej, tvarovej, slovotvornej aj skladobnej sústave. Tento priaznivý stav sa počas uplynutých storočí jestvovania slovenčiny dosiahol tým, že od jej začiatočného utvá-

PETER UCHNÁR / Jonathan Swift: *Gulliverove cesty*

rania v 10. storočí sa v nej odstraňovala práve tá časť praslovanského dedičstva, ktorá zvyšovala jej zložitosť. Myslíme tým najmä striedanie hlások pri ohýbaní slov a pri tvorení nových slov, neuskutočnili sa v nej prehlásky, čo malo priaznivý dosah aj na naše tvaroslovie, zjednodušovala a spravideľňovala sa skloňovacia a časovacia sústava a v skladbe sa vo vývine slovenčiny uprednostňovali pravidelné a typické skladobné prostriedky, ktoré zvyšovali plasticnosť a zrozumiteľnosť slovenskej vety. Uvedené vedecké poznatky nemôžeme dokladať početnými presvedčivými argumentmi, ktorých je nadostač; na ukážku uvedieme iba jeden z okruhu tvaroslovia: v spisovnej slovenčine máme jednotnú príponu pri všetkých slovesách v 1. osobe jednotného čísla v prítomnom čase; je to prípona *-m*. Táto pravidelnosť a jednoduchosť vynikne, keď situáciu v slovenčine porovnáme čo len so stavom v blízkej češtine, v ktorej zodpovedajúci tvar 1. osoby jednotného čísla sloves v prítomnom čase sa končí troma príponami: *-m*, napr. *prosím*, *-u*, napr. *čtu*, a *-i*, napr. *lituji*. Aj tento jednotlivý príklad môže presvedčivo poslúžiť na podopretie prirodzenej požiadavky, aby človek, ktorý sa chce vyslovovať o zložitosti alebo jednoduchosťi takého neobyčajného a nenahraditeľného ľudského fenoménu, ako je národný jazyk, pokladal za nevyhnutné opierať sa o konkrétne jazykové fakty, nie o svoju fantáziu či dokonca o predsudky.

Prejdime od vlastných jazykových a jazykovedných skutočností k celospoločenským: z tohto hľadiska je priamo absurdné to, že sa v neodôvodnených tvrdeniach o slovenčine ako o ťažkom jazyku pripúšťa predstava, že medzi národnými spoločenstvami sa predpokladajú také zásadné rozdiely v tom, aký ľahký alebo ťažký jazyk utvoria na svojej vlastnej vzájomnej dorozumievajúcej, ako aj pre svojich potomkov. Ľudia sú totiž biologicko-psychologicko-sociálne jednotné tvory a s rovnakými základnými

mi znakmi, ako je dorozumievanie sa jazykom, myslenie a práca. V tom zmysle je priam neuveriteľná predstava, že napríklad naši dávni predkovia v istom štádiu vývinu sa stali natoľko nadaní, že si pre seba aj svojich generačných nástupcov vymysleli takú jazykovú sústavu, ktorá na rozdiel od iných – príbuzných aj nepríbuzných etnických spoločenstiev – bude mimoriadne ťažká a bude od všetkých nasledujúcich generácií nositeľov nášho jazyka vyžadovať priam mimoriadne intelektuálne úsilie, aby si ju vládali osvojiť; no nielen to, ale aj aby týmto osvojením dokazovali blízke i vzdialenému okoliu svoju zdanlivú výnimočnosť, o ktorej, pravdaže, nik zo susedných, ako ani zo vzdialenejších etník nič netuší. A keďže sa o tejto výnimočnosti vo svete nič nevie, príde na svet profesor docent Trnka a vehementne presviedča Slovákov aj okolité spoločenstvá o tom, aký ťažký majú Slováci jazyk a akí sú jeho utvorením a ovládnutím výnimoční, takže svojou výnimočnosťou prečnievajú nad ostatných. Ibaže ani sami Slováci, ani tí ostatní o tej výnimočnosti naskrze nič nevedia.

Škoda v takýchto absurdných predstavách pokračovať! Opätovne sa vrátime k jazykovede ako vede o jazyku: jazykoveda – ako sme to v predchádzajúcich riadkoch už aj naznačili – má metódy a postupy, ktorými vie odhaliť isté pravidelnosti alebo nepravidelnosti v systémovej usporiadaní jazyka a na základe porovnávania so sústavami iných jazykov vie určiť isté miery v pravidelnosti a jednoduchosti usporiadania porovnávaných jazykov. Na niektoré takéto parametre pri vzájomnom porovnávaní jazykov sme tu už upozornili a konštatovali sme aj objektívne poznatky slovenskej aj slovanskej jazykovedy, že slovenčina pri takomto porovnávaní vychodí ako relatívne pravidelný a jednoduchý jazyk. Ta-

kéto vedecké poznatky by mali všetci, čo tvrdia niečo iné, zobrať na vedomie a uspokojiť sa s tým, že jazyk ako nenahraditeľný ľudský fenomén si zaslúži našu maximálnu pozornosť a úctu. Verme, že v rámci takéhoto pozorného a úctivého prístupu sa ukáže najmä potreba pokory pred takým veľkolepým chrámom ducha, akým je národný jazyk.

Napokon sa pokúsme vžiť do postavenia človeka, ktorý sa učí cudzí jazyk. Keď s takým nekonečným procesom začína, je celkom prirodzené, že mu je cudzí jazyk ťažký, ale taký prístup nemôže byť pre vlastné jazykovedné hodnotenie miery zložitosti jazyka pri jeho osvojovaní hodnoverný ani rozhodujúci, lebo je opretý nie o objektívne jazykové skutočnosti, ale o začiatkové dojmy a ťažkosti. Pripomenieme všeobecne známu vec, že už deväťročné dieťa ovláda svoj materinský jazyk tak, aby ho vedelo prakticky náležite používať a dokonca niektoré jazykové fakty na základe nadobudnutých poznatkov o jazyku už aj odôvodniť. Preto nasleduje zákonitá otázka: môže teda byť jazyk na osvojenie taký ťažký? A naša odpoveď: jazyk je ťažký iba v hlavách tých, čo k nemu pristupujú z falošných, nepravých pozícií. Odhaľovanie zložitosti, ale predovšetkým pravidelnosti a ekonomickosti v usporiadaní jazyka treba nechať na odborníkov v jazyku. Práve odhaľovanie zložitosti jazyka zo strany odborníkov, u ktorých je to celoživotná úloha, je presvedčivým argumentom i v tom, že aj odborne menej poučený človek sa má vo svojom rodnom jazyku neprestajne zdokonaľovať, celoživotne ho poznávať, aby ho lepšie pochopil a nie posudzoval z hľadísk, ktoré mu nie sú vlastné.

Predstavy zahrnuté do legend treba preverovať a nepravdy odmietať. Nie im slepo veriť.

píše

milena šubrtová

Jarní měsíce bývají v národním i mezinárodním měřítku přímo nabitý akcemi, které mají v oblasti knižní tvorby a produkce pro děti a mládež veliký význam, ať už jde o bilancování, hodnocení, propagaci konkrétních knižních titulů i samotného čtenářství či vše dohromady. Stín koronavirové pandemie však letos na jaře tyto tradiční aktivity dočasně uspal, odložil na pozdější termíny, nebo přestěhoval do virtuálního prostoru.

Ze dne na den byly uzavřeny i knihovny, ačkoliv právě přísun kvalitní dětské četby, vybírané s poučeným vedením zkušených knihovníků, by byl v době četných omezení žádoucí. Jaké dopady bude mít tento jarní knižní spánek na knižní trh i dětské čtenářství, je ještě předčasné odhadovat. Přesto

Po probuzení z jarního spánku

může být zajímavé podívat se na to, jak situaci hodnotí sami knihovníci z dětských oddělení, kteří stojí v pomyslné „první linii“ boje o dětského čtenáře.

Na otázku, jak vládní opatření související s koronavirovou nákazou proměnila práci knihovníka a dětské čtenářství, odpovídala v květnu 2020 Pavlína Lišovská, vedoucí Centra dětského čtenářství, které působí při Knihovně Jiřího Mahena v Brně:

Knihovníci – což může znít poměrně bizarně – mnohdy dlouhé týdny nemohli vstoupit do budov knihoven a pracovali z domovů. Chystali však v tomto období programy a akce pro čtenáře na dobu po otevření (spousta akcí totiž musela být zrušena, občas bohužel i bez náhrady, či ve větší míře přesunuta na podzim nebo další rok) a věnovali se třeba pomoci potřebným i mimo svůj obor – šli roušky, pomáhali jako dobrovolníci. Změnilo se toho mnoho, komunikace probíhala více na dálku, osobní setkání se přesunula do online prostředí – zde se také uskutečňovalo mnoho vzdělávacích aktivit. Místo knih papírových se půjčovaly knihy elektronické, a to ve velmi vysoké míře, četlo se online. Ale jedno si myslím, že zůstává neměnné. Kouzlo knihoven a touha po čtení „z papíru“. Lidé volali po otevření knihoven. Nyní se vrací stovky, tisíce knih, deskových her a dalších dokumentů. První kroky čtenářů v knihovně

jsou opatrné, ale jsou, a to je základ všeho. Těšili se všichni. Dospělí i děti. Dětské čtenářství se malinko proměnilo, to ano. Touto dobou by děti krom oddechové literatury žádaly také ve vyšší míře tituly z doporučené školní četby a o měsíc dva dříve by to byly soubory cvičných testů k přijímacím řízením. Vzhledem k současné situaci jsou děti již spíše v prázdninovém režimu, proto se nyní spíše poptávají po volnočasovém čtení a Němcová, Erben, London, Saint-Exupéry a další si počkají na svou podzimní příležitost.

O něco pesimističtější tón zaznívá z odpovědí knihovnic Hany Hlaváčkové a Bronislavy Jakoubkové z oddělení pro děti uherskohradištské knihovny Beneše Buchlovana, kterou celosvětově proslavilo založení tradice Noci s Andersenem. Konstatují, že po znovuotevření knihoven se provoz rozbíhá opatrnými krůčky, neprobíhají žádné informační lekce a besedy pro děti, což souvisí i s režimem, v němž pracují školy:

Obáváme se, že uzavřením knihoven mohlo dojít, a to zejména u dětí, pro které byla návštěva knihovny pravidelností, ke ztrátě kontinuity. Jedním z primárních cílů komunitní knihovny je setkávání, což v současné době v knihovnách nelze. Navíc spousta rodičů se bojí pustit děti samotné, či přijít si společně půjčit knihy v obavě z nákazy. Návštěvnost dětského oddělení klesla o více než polovinu. Většina knihy pouze vrátí, nepůjčí si nic. I tak ale věří, že s plošným návratem dětí do škol se situace alespoň mírně zlepší, a děti si najdou cestu zpět i do knihovny, kde na ně bude čekat aktualizovaný fond a nové informační lekce a besedy, jejichž program neúnavně knihovnice v době uzavření knihovny intenzivně připravovaly.

Edita Vaníčková Makosová z Pedagogické knihovny J. A. Komenského v Praze konstatuje,

že aktivity knihovny, organizované na podporu dětského čtenářství, zasáhlo vyhlášení nouzového stavu citelně:

Nejenže nebylo možné realizovat programy pro školy, ale ani pravidelné workshopy pro učitele a knihovníky. Museli jsme zrušit plánovaný akreditovaný program „Dobré knihy dětem. Současná dětská literatura pro děti a mládež a její využití ve výuce“. Ve výčtu neuskutečněných akcí zmiňuje Noc s Andersenem i slavnostní vyhlášení výsledků již 27. ročníku literární ankety a ceny Suk – čteme všichni za rok 2019, které se mělo konat v dubnu 2020. Ani v její odpovědi však neschází optimistický postoj: Pokud bych hledala pozitivní přínos karantény, pak bych zmínila fakt, že jsme se naučili pracovat s novými digitálními aplikacemi, které jistě obohatí naši práci nejen s dětským čtenářem.

23. duben, mezinárodně připomínaný jako Světový den knihy a autorských práv, se letos konal ve znamení kampaně ve prospěch pandemií zasaženého knižního trhu; zejména nakladatelů a knihkupců, kteří alarmovali veřejnost i vládu žádostmi o podporu. Nesmíme však zapomínat ani na ten poslední článek celého řetězce literární komunikace, na čtenáře, bez něhož je podpora knižní kultury absurdní. A právě v jeho prospěch, bez hlasitého humbuku, pracovali v uzavřených knihovnách. Teprve další měsíce ukáží, zda a jak se změnily čtenářské návyky dětí i jejich rodičů, ale už teď se sluší poděkovat všem knihovnicím a knihovníkům za každodenní péči o to, aby se správné knihy dostaly k pravým adresátům.

Svet fantázie a reality Jaroslava Vodrážku

michal tokár

Stáročný sociálny a národnostný zápas, ktorý sa odrazil na úrovni slovenského umenia, nadobudol po roku 1918 novú podobu. Slováci sa rozhodli pre spolužitie s Čechmi v spoločnom štáte na národne autonómnom princípe. Na Slovensku však chýbali odborníci v hospodársko-priemyselnej ako aj v kultúrno-spoločenskej sfére. A tak z Čiech prichádzali odborníci, vrátane pedagógov. Jedným z nich bol aj Jaroslav Vodrážka (1894 – 1984), ktorý ako mladý profesor kreslenia prišiel na martinské gymnázium v roku 1923. Na podnet tajomníka Matice slovenskej Štefana Krčméryho začal spolupracovať s touto národnou ustanovitzhou. Od roku 1925 sa stal výtvarným redaktorom a ilustrátorom detského časopisu *Včelka* (1925/26 až 1926/27). Po dvoch ročníkoch začal časopis vychádzať vo väčšom formáte, s bohatším zastúpením literárnych žánrov i s bohatšou výtvarnou úpravou. Dostal názov *Slniečko* (Kopál 1973).

Jaroslav Vodrážka už vo *Včelke* kládol dôraz na výtvarno-ilustračnú stránku, predovšetkým na chápanie ilustrácie ako umeleckého fenoménu, čo v dovtedajších detských časopisoch nebolo samozrejmé. Časopis *Slniečko* vychádzal nepretržite – s pauzou vojnového ročníka 1944/45 – do konca škol-

ského roka 1949/50. Obnovený bol v roku 1969.

Grafickou úpravou *Slniečka* bol poverený J. Vodrážka, ktorý sa do konca deviateho ročníka (1935/36) stal aj jeho hlavným ilustrátorom. Po celú dobu sa snažil o jeho optimálnu vizuálnu-výtvarnú úpravu, rešpektujúc psychické špecifikum detského čitateľa.

Slniečko nebolo oficiálnym školským časopisom, preto sa naň nevzťahovali konfesijné požiadavky, ktoré v ostatných časopisoch pre deti boli napĺňané. *Slniečko* bolo koncipované v duchu názorovej tolerancie.

V prvých troch ročníkoch autorami obálok boli: Martin Benka, Ľudovít Fulla a Andrej Kováčik. Ich výtvarné motívy sa opakovali vo všetkých číslach príslušného ročníka. Od štvrtého po šieste číslo deviateho ročníka obálky navrhoval J. Vodrážka.

Pri listovaní v jednotlivých ročníkoch graficky upravených J. Vodrážkom možno postrehnúť, že sa neuspokojoval iba s tým, že časopis ilustruje. Rovnako mal na vedomí, že časopis aj upravuje. Ktorákoľvek dvojstrana ním upravovaného časopisu sa vyznačuje grafickou nápaditosťou a vyváženosťou. Vývin smeroval od konvenčno-klasického princípu prísneho oddelovania

JAROSLAV VODRÁŽKA

ilustrácie od textu, k integrovanej kompozícii.

OBRÁZKOVÉ SERIÁLY

Významným činom Jaroslava Vodrážku v *Slniečku* (počnúc druhým číslom 3. roč.) bolo publikovanie vlastného obrázkového seriálu o príhodách Zajka. Seriál je bez sprievodného textu. Prvý príbeh je uvedený výzvou šéfredaktora časopisu J. C. Hronského deťom: *Napíšte rozprávku o tomto zajčkovi a pošlite nám ju. Najlepšiu rozprávku uverejníme a odmeníme.* Výzva spôsobila, že deti posielali do redakcie svoje výtvary i nápady, ako by sa mal príbeh rozvíjať. Súčasne navrhovali, aby o Zajkovi vyšla knižka. Želaná kniha vyšla v septembri 1930. Mala názov *Smelý Zajko* (Martin: Matica slovenská a O. Trávníček). Obrázky boli doplnené textom J. C. Hronského. V číslach nasledujúceho ročníka (1930/31) – aj na všeobecnú žiadosť detí – seriál o Zajkovi pokračoval desiatimi šesťobrázkovými príbehmi, ktoré mali aj edukačný charakter: *„Pozor, deti, pozor! Aby ste dobre uhádli, po ktorej rieke cestoval Zajko, ktoré mestá videl a do ktorého mora sa dostal!“* Čitatelia podľa obrázkov mali poznávať významné zemepisné lokality a miesta Slovenska, napríklad podľa hradov.

Modifikované pokračovanie knižky vyšlo pod názvom *Smelý Zajko v Afrike* (Martin: Matica slovenská 1931). Tentoraz Hronský podnety Vodrážkových naračných kresieb preniesol do umeleckej literárnej výpovede, rozširiac ich o ďalšie epické situácie.

Po úspechu týchto seriálov sa v piatom ročníku *Slniečka* (1931/32) objavil obrázkový seriál o príhodách dvoch múdrych prasiatok *Budkáčik a Dubká-*

čik. J. C. Hronský na podklade Vodrážkových obrázkov vytvoril zvieraciu rozprávku. Konštatujeme, že seriál nie je komiks, pretože sprievodné texty k obrázkom tvoria autonómny literárny žáner.

Aj táto animovaná rozprávka sa vzápätí objavila v knižnej podobe (Martin: Matica slovenská 1932). Ani jedno z knižných vydaní obrázkových seriálov dvojice J. Vodrážka a J. C. Hronský nezapadlo do zabudnutia, vychádzajú podnes. Všeobecne literárni historici konštatujú, že na svoju dobu boli to knižky moderné, pre detského príjemcu neobvyklé, vryli sa do pamäti generácií detských čitateľov. Ohlas, ktorý medzi deťmi tieto animované zvieracie rozprávky s dominantným antropomorfizačným modelom vyvolali, podľa analýzy J. Kopála a Z. Klátika (Sliacky 2009, s. 149), spočíva v tom, že J. C. Hronský *„nepoluďštuje dôsledne svojho zvieracieho hrdinu, ale ponecháva mu niektoré príznačné zvieracie atribúty.“*

V rozprávke *Tri múdre kozliatka*, uverejnenej v desiatom ročníku *Slniečka* (1936/37), nejde o obrázkovú naráciu. Je to autonómna rozprávka, v ktorej J. Vodrážka zužitkoval znakovosť prvkov ľudovej kultúry. Zosumarizované, zatiaľ, čo J. C. Hronský dokonale využil osvedčenú metódu fabulačnej obraznosti dejovým, časovým a príčinným reťazením dlhého radu nadväzných motívov s ústrednými zvieracími postavkami, J. Vodrážka ich svojou virtuóznou kresbou priblížil detskej psychike.

Od desiateho ročníka *Slniečka* (1936/37) graficko-výtvarnú úpravu časopisu prevzal Karol Ondreička. O dva roky, po rozpade Československej republiky (1939), musel J. Vodrážka opustiť Slovensko. Vrátil sa do Prahy, kde

začal pôsobiť ako profesor kreslenia na Štátnej grafickej škole. Do slovenského detského periodika už výtvarne ani literárne neprispieval. Azda iba raz sa v *Slniečku* vyskytla jeho výtvarná značka časopisu na titulnom liste vojnového šestnásteho ročníka (1942/43), zrejme zásluhou vtedajšieho grafického upravitel'a a ilustrátora časopisu Emila Makovického.

VODRÁŽKOVE ILUSTRÁCIE V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Prvou knižkou, ktorú Jaroslav Vodrážka ilustroval pre slovenské deti, boli *Zlaté perličky pre dobré detičky* od Rehora Urama Podtatranského (Tranoscius, Liptovský Sv. Mikuláš 1925). Už v týchto, možno povedať, raných perokresbách ilustrátor uplatnil svoj „vlastný štýl, jemnú obrazovú metaforickosť viazanú na veršovanú predlohu“ (Závadová 1984, s. 96). Ďalšie knižky ilustrované J. Vodrážkom vyšli začiatkom tridsiatych rokov. Pre (relatívnu) kompletnosť treba uviesť, že ešte v roku 1927 v žilinskom Učiteľskom kníhkupectve a nakladateľstve O. Trávníčka vyšla Vodrážkom ilustrovaná knižka K. Erbeny *Snehulienka a iné slovanské rozprávky*. V roku 1930 vydala Matica slovenská a nakladateľstvo O. Trávníčka *Ježkovcov* Martina Hranku a *Čaro-dejnú kapsu* Rudolfa Klačka.

V prvej polovici tridsiatych rokov významnejšou ilustrovanou knihou boli *Brondove rozprávky* (U nás, 1932). Literárnu podobu podľa rozprávania ľudového rozprávača Jozefa Rusnáka-Brundu z Helypy dal rozprávkam J. C. Hronský. Ondrej Sliacky (2013, s. 30) konštatoval, že bola to „najsugestívnejšia autorská interpretácia slovenských ľudových rozprávok v minulom

storočí“. Knihu opatril J. Vodrážka titulným listom, dvojstranovou ilustráciou a takmer štyrmi desiatkami textových čiernobielych perokresieb. Vodrážkovo chápanie ilustrácií je „obrazem vyjadriť to ťež, čo říká text, nebo textem doplnovat ilustrace, byli-li první. Jen tak může docházet k harmonickému celku, při němž jedna složka doplňuje druhou a vzniká dílo stylově vyrovnané...“ (Anketa o ilustrácii 1970). Výtvarná paralela sa v jeho realizácii vyznačuje epickou výrečnosťou a dramatickosťou. Epickosť ilustrácie je analogická s povahou rozprávkového textu a dramatickosť zodpovedá autorovmu dramatickému čítaniu. J. Vodrážka dbal, s ohľadom na detských adresátov, aby výtvarná opisnosť prostredia nenarušovala skúsenostno-reálnu jednoznačnosť a v istom zmysle aj výrazovosť obrazovej akcie. Pozornosť sústredoval i na humornosť deja. Darilo sa mu to v ilustráciách, kde sa sústreďil na epizódy založené na rozprávkovej fantastike, predovšetkým v scénach s interakciou medzi domácimi zvieratkami a ľuďmi.

V tom istom roku ako vyšli *Brondove rozprávky*, bratislavská Academia vydala jedenásť zväzčkov národných rozprávok s dvoma až piatimi farebnými i čiernobielymi (koncovky) ilustráciami. Súčasne s týmito zväzkami vo vydavateľskej edícii Knihy Academie pre mládež vyšli *Najkrajšie slovenské rozprávky*, ktoré podľa starších vydání usporiadal a upravil Peter Prídavok.

V roku 1937 Vodrážka zilustroval knižku svojej manželky Elly Vodrážkovej *Veselo do sveta*. Súčasne v tom istom vydavateľstve vyšla Vodrážkovi aj jeho vlastná prozaická knižka *Piráti. Veselé príhody siedmich dobrodruhov*. Ovplyvnený Hronského koncepciou detskej literatúry, ktorá pred realistic-

JAROSLAV VODRÁŽKA / *Bolo-nebolo, maliarove spomienky* (1977)

kým obrazom detstva uprednostňovala optimisticko-zábavnú víziu života, text koncipoval ako situačnú paródiu na komerčnú pirátsku produkciu. Po tomto debute pokračoval v písaní a už po dvoch rokoch vydal romantickú grotesku *O strašiakovi* v matičnej edícii *Dobré slovo* (1939). Rozprávkový príbeh z Turca – tak ako svoju prvú knihu – vytvoril na princípe situačnej komiky, obohatil ho však o etický plán, ktorým sa dieťaťu snažil sprostredkovať elementárne mravné hodnoty. V roku 1937 vyšla v Matici slovenskej kniha *Zlatovlasá sestra. Národné rozprávky* (1937). Vodrážka do nej vytvoril dve celostranové a štyridsať trojštvrťových a polstranových ilustrácií. Všetky zachovávajú charakteristické znaky jeho doterajších prác.

Z kníh pre deti z konca tretieho desaťročia hodno spomenúť J. Vodrážkom upravený a ilustrovaný titul básničiek M. Rázusovej-Martákovovej *Od jari*

do zimy, ktorú vydala Matica slovenská roku 1939. Kniha pôsobí harmonickou celistvosťou i výtvarnou hodnotou. Rok po odchode J. Vodrážku zo Slovenska ešte vyšla v Matici slovenskej Hronského knižka *Tri múdre kozliatka* (1940). Hronský ju skoncipoval na podobnom základe ako obrázkové príbehy o Zajakovi a dvoch prasiatkach.

Zopakujeme, že Vodrážkove knižné obrázky pre mladších čitateľov v 30. rokoch sú charakteristické úsmevným výrazom. Umelec sa v nich dokázal priblížiť detskej hravej duši plnej fantázie a svojím prístupom ju rozvíjať.

ILUSTRÁCIE VYBRATÝCH ROZPRÁVKOVÝCH KNIŽNÝCH VYDANÍ VO VOJNOVOM A POVOJNOVOM OBDOBÍ

Po vynútenom odchode zo Slovenska Vodrážka vydal niekoľko ilustrova-

ných knižiek pre deti. V obnovenom Československu sa vrátil k ilustrovaniu pre Maticu slovenskú (edícia Slniečko) i k spolupráci so slovenskými vydavateľstvami. V roku 1946 pre bratislavské nakladateľstvo Pravda upravil a ilustroval knižku Ruženy Jilemnickej *Rozprávky statočných detí*. Ilustrácie vytvoril perokresbou so šedou potlačou. O rok publikoval vlastnú *Knižku najmenších* (J. Horáček v Bratislave 1947). Súčasne pre toho istého vydavateľa pripravil *Rozprávky o zvieratkách* a pre Maticu slovenskú ilustroval z ruštiny preložené Biankiho *Mravčekom dobrodružstvá* (obe 1947). V roku 1949 nakladateľstvo Pravda vydalo uralské povesti P. P. Bažova *Kamenný kvietok* s Vodrážkovými ilustráciami.

K významným Vodrážkovým knižno-grafickým prácam z polovice stočia možno zaradiť *Staré povesti české* Aloisa Jiráska (Štátne nakladateľstvo, 1951). K. Závadová (1984, s. 100) konštatuje, že „Vodrážka pristupoval k tomuto titulu s obzvláštnou zodpovednosťou a prípravou... Perokresby koloruje irisovú tlač, vhodná práve pri historizujúcom texte ako určitá forma patiny.“

V polovici 50. rokov Vodrážka ilustroval knihu Márie Rázusovej-Martákovovej *Chlapčekom leto* (1956). Ilustrácie krehkých, lyrických tónov sú podmienené charakterom slovesného diela, zatiaľ čo kolekcia jeho obrázkov v autorkinej knihe básničiek *Lietajúci kvet* (Mladé letá (1959) majú živý a svetivý kolorit (Kordošová 1975).

Aj v týchto rokoch Vodrážka rád ilustroval humorné a dobrodružné námety, v ktorých sa prejavil ako talentovaný rozprávač. Dokladá to knižka veršov Ľudmily Podjavorinskej *Išla sova na tanec* (zostavila L. Kyseľová, Mladé letá, 1957) alebo súbežné vo vydavateľstve vydané veršované príhody domá-

cich zvieratiek E. Vodrážkovej *Ondříkovi priatelia*.

Koncom 50. rokov vydali Mladé letá výber z rozprávok P. Dobšinského *Slnový kôň*. Vodrážkové ilustrácie pôsobia reprezentatívne, realistické perokresby sú pestro kolorované, kompozície „ako príbehy“ pozostávajú zo zobrazení viacerých dejových segmentov. V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť názor Š. Mruškoviča (1983, s. 74), podľa ktorého Vodrážkov prístup k aplikácii ľudovej kultúry v ilustračnej tvorbe je „intuitívny a citový, u Fulu a Benku programový, bytostný, zdôvodnený aj filozoficky.“

Začiatkom 70. rokov sa J. Vodrážka vrátil do literatúry rozprávkovým príbehom pre mladších čitateľov *Macko Mrmláč valachom* (Mladé letá 1971), a „s ilustráciami ako dvojnásobnou spomienkou na prvé stretnutie so Slovenskom v roku 1920“ (Závadová 1984, s. 102). Výjavy veselých dobrodružstiev vyobliekaného medveda, ktorý sa učí, aké je to byť valachom – Vodrážka ako ilustrátor sprevádzal voľnými celostranovými, polstranovými i cez dve strany prechádzajúcimi obrázkovými kompozíciami, ktoré v návrhoch realizoval obvyklou výtvarnou technikou akvarelovej perokresby. Avšak spojenie realistického štýlu s postupmi folklórnej zvieracej rozprávky, podľa O. Sliackeho (2009, s. 424), nekorešpondovalo „s dobovým literárnym trendom a jeho úrovňou a bola už iba nostalgickým pripomenutím autora, ktorý v medzivojnovom období patril k dominantným osobnostiam detskej knižnej kultúry.“

V tejto súvislosti je však vhodné pripomenúť významného typografa a grafika Daniela Šulca, ktorý v roku 1970 konštatoval, že do tridsať Vodrážkových povojnových kníh sa vyznačuje

rovnakou kompozičnou istotou, akú mala jeho tvorba v predvojnových rokoch. Ba teraz je jeho farebná ofsetová ilustrácia vyváženejšia a zladenejšia s literárnym textom vďaka citlivo lomeným odtieňom farieb.

ZÁVEROM

Knižné ilustrácie Jaroslava Vodrážku pre deti námetovo vychádzajú zo slovenského prostredia. Oproti iným knižno-ilustračným tvorcom s tematikou ľudovej slovesnosti jeho ilustrácie majú civilistickejší ráz. Najlepšie sa mu darili ilustrácie k rozprávkovým a zvieracím predlohám. Pri ilustrovaní venoval pozornosť ďalším komponentom knihy: obálke, väzbe, grafickej úprave. A tak sa ním ilustrovaná a graficky upravená kniha vyznačuje komplexnou kultivovanosťou výtvarného prejavu.

Jaroslav Vodrážka dosiahol súlad medzi ilustráciou, grafickou úpravou a typografiou. Rovnováhu literárnej predlohy a výtvarného sprievodu preniesol do komplexného vyriešenia celej knihy (Kordošová 1975). V každom prípade zásluhou Jaroslava Vodrážku sa zvýšili nároky na grafickú a výtvarnú úpravu knižného artefaktu.

Literatúra

- ANKETA o ilustrácii, 1970. In: *Výtvarné umění*. Roč. 20, č. 8 – 9, s. 435 – 436, 414 – 439.
- KOPÁL, Ján (pod pseud.. Mária E. Kopálová), 1973. *Slovenské časopisy pre deti. Katalóg – textová časť*. Martin: Matica slovenská.
- KORDOŠOVÁ, Gita, 1975. K výstave ilustrácií Jaroslava Vodrážku. In: *Výtvarný život*. Roč. 20, č. 4 – 5, s. 82.
- ONDRÁŠ, Miloš, 2017. Podoby autorskej roz-

právky v časopise *Slniečko* v rokoch 1927 – 1950. In: O. SLIACKY a kol., *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej literárnej kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského. S. 69 – 87. ISBN 978-80-223-4483-8

MRUŠKOVIČ, Štefan, 1983. Inšpiratívne zdroje a funkcia ľudového umenia a kultúry vo vývoji ilustrovanej detskej knihy. In: *BIB '83. Zborník SNG* 9. Bratislava: Tatran, s. 67 – 75.

SLACKY, Ondrej, 2013. Náš človek Jaroslav Vodrážka. In: *Bibiana*, r. XX, č. 3, s. 25 – 33.

SLACKY, Ondrej, 2009. Vodrážka, Jaroslav. In: O. SLIACKY a kol.: *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava: Literárne informačné centrum, s. 423 – 424. ISBN 978-80-89222-64-3

SLACKY, Ondrej, 1990. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945*. Bratislava: Mladé letá. ISBN 80-06-00150-2

ŠULC, Dušan, 1970. Tvorca modernej slovenskej knihy pre deti a mládež. In: *Zlatý máj*. Roč. 14, č. 5, s. 310 – 314.

TOKÁR, Michal, 2010. Vývinové premeny ilustrácie kníh pre deti a mládež. In: Z. STANISLAVOVÁ a kol., *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum, s. 221 – 270. ISBN 978-80-8119-026-1

TOKÁR, Michal, 2009. Piliere modernosti. Ilustračná tvorba pre deti pred rokom 1960. In: *Bibiana*, roč. XVI, č. 3, s. 36 – 48. ISSN 1335-7263

TOKÁR, Michal, 2002. *Obrázkové príbehy*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 80-8068-116-3

VESELÝ, Marián, 1987. Slovenské knižné umenie a ilustrácia 1948 – 1985. In: *Ars*, 1/1987. *Súčasné slovenské výtvarné umenie*. Bratislava: Veda, s. 65 – 94.

ZÁVADOVÁ, Katarína, 1984. *Jaroslav Vodrážka, výber z diela*. Martin: Matica slovenská.

Vretenice sa nezabíjajú!

ondrej šliacký

Koncom 30. rokov Slovenskom deň čo deň znejú krčmové pokriky – *Češi peši do Prahy!* Jaroslav Vodrážka si pri nich spomenie na radu starého žiarskeho gazdu, s ktorým sa stretol pri svojich kresliarskych potulkách po Slovensku, že ak sa má vyhnúť smrtiacim hadom, nikdy nesmie zabiť vretenicu. A tak hoci jedného dňa zazrie na schodoch svojej martinskej vilky vyhrievať sa veľkú užovku, premôže v sebe štitivý odpor, ktorý má k hadom od detstva, a preniesie ju do blízkeho lesíka. Hneď nato sa dozvedá, že 18. marca 1939 sa slovenská vláda rozhodla prepustiť zo svojich služieb všetkých českých zamestnancov.

„Nás sa to netýka,“ utešuje si martinický stredoškolský profesor svoju vystrašenú slovenskú manželku.

On predsa neprišiel na Slovensko zo zištných dôvodov. Neprišiel koristiť a obohacovať sa. Vlastne on sem nechcel ani prísť, poslali ho. No keď už bol tu, ani jeden zo šestnástich rokov nepremárnil. Dielo, ktoré vytvoril, stalo sa súčasťou slovenskej kultúry. Je preto samozrejmé, že dostane vládnu výnimku a bude môcť na Slovensku, ktoré sa stalo jeho druhým domovom, ďalej žiť a tvoriť. Ibaže vládna výnimka má jednu rafinovanú klauzulu: „*Nenahradiťelní českí zamestnanci*“ sú vypožičaní od protektorátnej vlády, čo v praxi znamená každý rok „láskavo“ žiadať úradníkov na ministerstve vnútra o predĺženie pobytu na Slovensku.

Pre Vodrážku bola takáto „veľkorysost“ nedôstojná. Matica slovenská, v ktorej roky spoluutváral modernú knižnú typografiu, sa jeho vypovedaniu zo Slovenska pokúsila údajne zabrániť. Údajne preto, lebo ma nikto nepresvedčí, že keby si bol J. C. Hronský, vtedajší správca Matice slovenskej, dupol, žeby nebol pre svojho českého kolegu dosiahol výnimku. Vlastne nemusel si ani dupnúť. Stačilo požiadať mocných a žiaden neschopný závistlivec by odvtedy nebol mohol sipieť na schodoch Vodrážkovho domu.

Či sa to všetko udialo takto, alebo inak, je dnes už ťažké zistiť. I preto, že Vodrážka sa vo svojich spomienkach o tejto traumatizujúcej fáze svojho života taktne nezmieňuje. Napíše iba: „*Ešte vždy vidím náš klavír stojaci už bez nôh v tráve našej prednej záhradky a malého Jarka, hútajúceho, či by sa i takto nedalo na ňom hrať. Sťahovací voz do nemožnosti napchatý nábytkom, aj starý preťažený vagón na stanici. Jeho prehnité dosky neudržali náš voz, takže sa dvoma kolesami preboril.*“

A to je všetko.

O ostatnom, to o hadoch, ktoré ho predsa len napadli, hoci nezabil ani jedného, o hanbe, ponížení a nevďačnosti tých, ktorých národnú kultúru si ctil, sa nezmienil ani slovíčkom. „*Azda to tak malo byť,*“ napísal vo svojich spomienkach, takže vzniká dojem, že so všetkým, čo sa v roku 1939 udialo, je uzmie-

rený. Ale nie je. Po vojne, keď sa ne jeden Čech vracia naspäť na Slovensko, Jaroslav Vodrážka zostáva v Prahe. Pravda, hneď ako môže sa vyberie do Martina, aby zistil, čo je so ženinou rodinou. Tá cesta je však hrôzou. No ešte strašnejšie je stretnutie s jeho milovanou záhradou. To, čo roky vytváral vlastnými rukami, je spustošené, zničené.

A nejde len o záhradu.

„Všeličo už tu nie je také, ako bývalo,“ napíše a nepochybné myslí na ľudí, s ktorými tu dlhé roky žil. Niežeby sa mu vyhýbali, miestny Hlásnik dokonca uverejní správu o jeho príchode, podáva si ruku so žičlivým i Kainom nainfikovaným priateľom, zájde do Matice, poobdivuje jej perfektnú tlačiareň, lenže na to, čo sa stalo pred šiestimi rokmi, už nedokáže zabudnúť.

Ten had na schodoch jeho martinského domu mu neschádza z očí.

A tak do Martina bude chodiť už len na letný byt. I to skôr kvôli žene než kvôli sebe. Svet, v ktorom žil, je totiž nenávratne preč. Pravda, po čase nejaký ten slovenský redaktor sa zatúla do Prahy, čo to mu ponúkne na ilustrovanie, ale je to skôr gesto než vážny záujem. Pritom Vodrážka bez kreslenia jednoducho nevie žiť. Tak ako nevie žiť bez svojej dávnej záhrady. A keď už nemôže inak, zasadí si do štyroch malých črepníkov čertovo rebro, šedivník, sedmokrásku a jahodník, rastlinky, ktoré si priniesol z Martinských strání, a položí si ich do oblokov pražského bytu.

„Aj tak sa dá žiť,“ napíše.

Jaroslav Vodrážka umrel v Prahe roku 1984. Jeho slovenská manželka Gabriela Vodrážková, za dievčerstva Vannovičová, ho prežila o osem rokov.

Riaditeľ BIBIANY PETER TVRDOŇ píše ĽUBICI ĎURIŠINOVEJ

Milá Ľubka,

čas neúprosne letí a napriek tomu sa mi zdá, že to bolo včera, keď sme sa po prvýkrát stretli. Nevie, či si na to spomenieš, ja však áno. Prišiel som ako ucho

do vydavateľstva Mladé letá, do kolektívu tvorivých ľudí, ktorí sa venovali vydávaniu detskej literatúry. A že to boli osobnosti, o tom niet pochýb. Spomeniem len zopár mien: Rudo Moric, Lýdia Kyselová, Dušan Roll, Ivan Kupec, Kvetta Dašková, Ján Turan, Ondrej Sliacky, Hanka Ferková a mnoho ďalších. Až po pár týždňoch som zistil, že máme nad sebou (a to doslova) ešte jednu inštitúciu, generálne riaditeľstvo s dlhým a komplikovaným názvom Slovenské ústredie knižnej kultúry (SÚKK). Mladé letá síd-

lili na 5. poschodí a SÚKK na 6. poschodí, v dnešnom Dome umenia na námestí SNP.

Postupom času som pochopil, že s touto inštitúciou máme spolupracovať a hlavne s ňou a jej pracovníkmi vychádzať za dobre, lebo oni zabezpečujú podmienky pre našu činnosť. A tam sme sa stretli. Takmer rovesníci, ale Ty si mi už vtedy vedela – ako pracovníčka generálneho riaditeľstva – v mnohých veciach poradiť. A nielen mne, ale aj kolegom z iných vydavateľstiev. Nikdy to však nebolo z pozície nadriadenej. Tvoj prístup bol vždy vecný a priateľský. Nepamätám si, že by si niekedy povedala, že nemáš čas a nebola ochotná pomôcť.

Od prvej chvíle som teda začal tušiť, že som stretol osobu, ktorá ma bude „prenasledovať“, v dobrom, po celý život. A keď sa spätne na to pozerám, nemýlil som sa a som tomu rád.

Ako plynul čas, nastali zmeny v spoločnosti a naše cesty sa na istú dobu rozišli. Myslím, že to bolo medzi rokmi 2000 – 2005. Ty si už vtedy pracovala na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky a ja som krátke obdobie pracoval mimo kultúrnej sféry. Keď som sa potom stal riaditeľom BIBIANY, naše cesty sa opäť stretli. Úprimne, potešilo ma to a tajne som dúfal, že nie je od veci mať „kamošku“ na ministerstve. Veľmi rýchlo si ma však dostala do reality. Keď som prichádzal s nápadmi, ktoré sa Ti nepozdávali a nemali reálne jadro, povedala si mi z očí do očí, čo si o tom myslíš. A to dnes často nepočuť.

Veľa času sme spolu s Tebou a mojimi spolupracovníkmi strávili pri debatách o budúcnosti BIBIANY, akou cestou sa má uberať. Z Tvojich cenných pripomienok sme mnohé podnety premietali do plánu činnosti v jednotlivých rokoch. Aktívne si sa angažovala aj v rôznych oblastiach našej činnosti ako členka rôznych

porôt (Najkrajšie knihy Slovenska), výborov (výkonný výbor Bienále ilustrácií Bratislava) a zúčastňovala si sa na podujatiach Slovenskej sekcie IBBY (Dni detskej knihy), rôznych seminároch a konferenciách. Veľkou mierou si sa zaslúžila aj o vznik Centra detskej literatúry, čítania a Slovenskej sekcie IBBY, ktoré pred dvomi rokmi vzniklo v BIBIANE ako reakcia na rastúcu krízu čítania detí v spoločnosti.

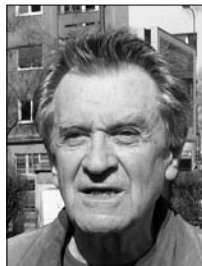
Mohol by som ešte veľa písať a spomínať na spoločné stretnutia pri rôznych príležitostiach u nás (Zázračný oriešok, Bienále animácie Bratislava, Bienále ilustrácií Bratislava) a v zahraničí (Bologna, Praha, Belehrad). Veľmi si nám pomohla s projektom „BIBIANA v Srbsku“, kde sme navštívili prakticky všetky školy s vyučovacím jazykom slovenským a priniesli sme tamojším deťom kus našej kultúry. Na jednej z ciest si sa zúčastnila spolu s nami. Možno si pamätáš názov tej dedinky... spomínaš? Volala sa symbolicky LJUBA.

Aj my Ti, milá Ľubka, takto symbolicky – v revue Bibiana – chceme poďakovať za roky tvojej priazne a starostlivosti o našu BIBIANU. A to teraz nehovorím len za seba, ale za všetkých mojich kolegov, ktorí majú na spoluprácu s tebou tie najlepšie spomienky, v mobiloch tvoje meno s telefónnym číslom a v pošte kopec mailovej komunikácie s tebou, ktorú budú musieť presunúť do novej zložky „neaktívne“. Som si však istý, že niečo vo vnútri nás ostane stále aktívne, že to nikam „bokom“ presúvať nebudeme. Aj keď budeš mať cestu okolo a zastavíš sa v BIBIANE na kus reči, budeme pokračovať v debatách, baviť sa a spomínať. Ostaneš stále kamoška. Už nie tá ministerká, ale tá naša, osobná.

Prajem ti za celú BIBIANU krásny, zdravý a aktívny dôchodok.

Peter Tvrdon

vladimír predmerský

Jubileum mladosti Bábkové divadlo v Žiline sedemdesiatročné

Bolo to v roku 1948 po politických premenách v Československu, keď sa Divadelným zákonom zoštátnili všetky divadlá, zakázala sa činnosť súkromných divadiel, vrátane vystúpení kočovných bábkarov. Súčasne sa bábkové divadlo uzákonilo a začlenilo ako rovnocenný divadelný druh. Koncom roka sa v rámci svojho hostovania v Československu, zastavilo v Bratislave moskovské Štátne ústredné bábkové divadlo, vedené umeleckou osobnosťou Sergejom Obrazcovom. Pre deti zahrало orientálnu rozprávku *Aladinova zázračná lampa* a večer pre dospelých Gogolov *Príbeh štedrovečernej noci*. Súbor uviedol predstavenie s neznámym typom bábok, javajkami, ktoré pri marionetovej tradícii v Československu neboli známe. Divadelní kritici s prekvapením zistili, že aj bábkové divadlo môže byť umením a v recenziách vysoko hodnotili umeleckú úroveň inscenácií a výkony bábkohercov. Českí a slovenskí ochotníci zistili, že ovládanie javajok je ľahšie ako marionety a začali prechádzať na nový typ bábok. Hostovanie

moskovského súboru urýchlilo prípravu českých bábkarov, reprezentovaných historikom a dramatikom Janom Malíkom, na príprave a spolupráci so slovenskými bábkarmi, na vybudovaní profesionálnych divadiel v Československu. Konceptcia vychádzala z dlhoročných skúseností tradície českého ochotníckeho bábkarstva a stala sa v nasledujúcich rokoch problémom pri jej profesionalizácii. Slovenskí ochotníci sa začali po vojne iba organizovať a oživovať prvo republikové aktivity, ale chýbalo im zázemie činnosti vyspelých ochotníckych súborov, ako tomu bolo v Čechách. Medzi výnimky patril v Žiline bábkový súbor, vedený od roku 1943 českým bábkarom Bohušom Žďárskym a domácim Teodorom Zvarom, pôsobiaci po oslobodení ako Stále ochotnícke bábkové divadlo Radosť. Nakoniec na neistých základoch a z nadšenia niekoľkých ochotníkov, vznikla 1. 9. 1950 Bábková scéna, pričlenením k vtedajšiemu činohernému Krajskému divadlu pracujúcich v Žiline, ako prvé profesionálne bábkové divadlo na Slovensku. Vedením bol poverený praktik Teodor Zvara, zastávajúci súčasne funkciu reži-

séra, výtvarníka, technológa a bábkoherca. K profesionalizácii jednotlivých funkcií prichádzalo postupne od roku 1956 príchodom absolventov pražskej bábkarkej katedry DAMU. Vážne problémy, vychádzajúce z prevádzky postavenej na ochotníckych základoch, riešilo divadlo v roku 1961 odčlenením od činohry. Prestavbou nedivadelných priestorov sa žilinské divadlo zaradilo medzi profesionálne najmodernejšie vybavené bábkové divadlá v Československu. V týchto premenách postupovalo divadlo v etapách až do dnešného obdobia.

Premeny na umeleckej pôde za-

znamenalí Žilinčania od 60. rokov. Najprv inscenáciou pôvodnej satirickej hry dramatika Juraja Váha *Na počiatku bola nuda*, na ktorú dopadla tvrdá ruka cenzúry, a potom objavovaním súhry divadla masiek so živým hercom a bábkami, prezentovanej najmä v inscenácii Gozziho *Túžby po troch pomarančoch* (režisér J. Jaroš, výtvarník Z. Pavel), ktorými si žilinské divadlo získalo prioritné postavenie medzi ostatnými profesionálnymi súbormi. V období dramaturgického úsilia, uvádzať pôvodné hry slovenských autorov, mimoriadne zarezonovala pôvodná rozprávková rapsódia profilujúceho drama-

JAROSLAV PIVKO / Popolvár (1966)

turga divadla Jaroslava Pivka *Popolvár*, pričom tvorcovia inscenácie, režisér J. Hižnay a výtvarník J. Bláha, zvýraznili záporné postavy nadživotnou veľkosťou hercov v maskách, v konflikte s hrdinom príbehu, predstavovaným bábkou. V nasledujúcom období sa nastupujúci režisér M. Tomášek uviedol Kákošovou hrou *O troch krásach sveta* a Pavlíčkovým *Slávikom* (obe vo výprave J. Bláhu), a potom hrami žánrovo inklinujúcimi ku klauniáde, revuálnosti a hudobnosti. Výsledkom spolupráce umelecky zohratej dvojice, dramaturga J. Mokoša s režisérom K. Brožkom, došlo k uvádzaniu náročných dramatických textov a k ich alternatívnym inscenačným postupom (J. Kvapil *Púpavienska*, J. Radičkov *Vrabčatá*) a k zvýšeniu nárokov na herecký prejav, koncentrujúci sa v postavách Brožkovej výpovedi *Obrazov z dejín ríše Veľkomoravskej* (výtvarníci A. Tománek, H. Cigánová). Skoro dve desaťročia si divadlo hľadalo svoju tvár v postupoch hostujúcich režisérov a výtvarníkov, až do príchodu interného, dramaturgicky koncepčného režiséra Petra Palika, absolventa bratislavskej katedry bábkarskej tvorby VŠMU. V tom čase vytvára divadlo podmienky na založenie tradície festivalu slovenských bábkových divadiel a nezávislých skupín, ktoré sa každý druhý rok (od 2008) stretáva pod názvom Bábková Žilina – Živý festival.

Režisér Palik uvádza s umeleckým súborom viacero podnetných titulov – Feldekovu *Perinbabu*, Barrieho *Petra Pana*; ako dramaturgizátor (L. Friedová *Neobyčajný týždeň*) a tiež ako autor (*Najlepšia rozprávka o Červenej Čiapočke; Klára a dvanásť mesiacikov*). Dramatur-

gickými zásahmi obnovil vyše polstoročný text hry J. Ozábala *Zvedavý sloník*, v ktorej excelovala výtvarná stránka E. Farkašovej, realizujúca africké zvieratá ako súhru herca s ich výtvarno-technologickým riešením. S vážnou témou smrti, adresovanou starším deťom, mládeži a dospelým, prichádza do divadla režisérsko-autorská dvojica A. Kalinka, I. Martinka s hrou *Epos* (výtvarníci J. Poliak, E. Farkašová) a režisér Jakub Nvota s autorsko-komediálnymi inscenáciami (*Othello alebo škrtič Benátsky; Božská komédia; Kata dcéra kata*) a aktuálne spracovaným príbehom žilinského Petra Sagana *Tourminátor alebo tour de Paris*. Po odchode režiséra Palika, hostujú v divadle až do súčasného obdobia, režiséri a režisérky s rozdielnymi názormi na poetiku bábkového divadla. Osobitá režisérka K. Aulitsová spoločne s výtvarníčkou M. Plachou, realizujú svoje originálne postupy v dramaturgizácii predlohy W. Saroyana *Tracyho Tiger* a s výtvarníčkou I. Mackovou knihu českej spisovateľky J. Šrámkovej *Filemon a Ozlomkrák domov*. Pre mladého režiséra Šimona Spišáka sa známa rozprávka H. Ch. Andersena *Škaredé káčatko* a bábková hra poľskej autorky M. Guśniowskej *Trafená hus*, stáva príležitosťou prezentovať morálne netradičné myšlienky. Činoherná režisérka J. Rázusová dramaturgizáciou predlohy nemeckého spisovateľa pre deti M. Endeho *Dievčatko Momo a ukradnutý čas*, dotvára dramaturgiu divadla s náročnými titulmi a postavami, na ktorých vyrastá herecký prejav žilinského súboru. Taký je pohľad na sedemdesiatročnú existenciu profesionálneho Bábkového divadla v Žiline.

Čítanie v kríze: Akcia v knihe – kniha v akcii

Začiatkom mája sme v rámci obmedzeného režimu prevádzky v BIBIANE usporiadali online konferenciu s názvom *Čítanie v kríze: Akcia v knihe – kniha v akcii*. Jedným z cieľov bolo zamyslieť sa nad tým, ako spoločnosť zvládla koronakrízu zo zorného uhla kultivovaného čítania a poukázať na to, kam nás tieto skúsenosti nasmerovali, ako môžeme v budúcnosti lepšie a efektívnejšie využiť čítanie na ovplyvňovanie pozitívneho nastavenia v komunite (hodnoty, spolupatričnosť, zmiernenie nežiadúcej izolácie).

VIRTUÁLNE AKTIVITY KNIŽNÍC NA SLOVENSKU

Počas marca a apríla sme realizovali prieskum online aktivít slovenských knižníc so snahou zmapovať situáciu – čo ponúkali čitateľom v neštandardnej situácii „zatvorených dverí“, ako sa s tým vyrovnáva-

li, s čím mali dobré skúsenosti, kde pociťovali slabé miesta a ako na nový režim reagovala čitateľská verejnosť. Vďaka dobrej komunikácii a spolupráci sa nám podarilo získať spätné väzby z knižníc a vytvoriť prezentáciu z ich online aktivít, ktorú sme na úvod konferencie prezentovali. Niektoré knižnice už mali s prácou v online priestore dlhodobejšie skúsenosti (napr. Mestská knižnica mesta Piešťany), iné k širšiemu využitiu sociálnych sietí a digitálnych technológií podnietila až koronakríza. Mimoriadna angažovanosť knižníc sa v tomto špecifickom období prejavila aj roznášaním a darúvaním kníh do domov sociálnych služieb či karanténnych zariadení a knihovníci pomáhali na svojich 3D tlačiarňach vyrábať aj ochranné štíty pre zdravotníkov. Celkovo knižnice počas pandémie rozšírili aktivity na sociálnych sieťach – čítanie úryvkov z kníh, tvorivé dielne, kvízy, súťaže, pracovné listy, divadelné predstavenia, minirecenzie od knihovníkov, online výstavy, požičiavanie elektronických kníh, virtuálne prehliadky knižníc a pohľad do zákulisia ich práce – to sú len niektoré z realizovaných online aktivít v čase, ktorý sa priam núkal na rozvoj čitateľstva. Zo spätných väzieb knihovníkov však zaznel aj názor, že virtuálna platforma môže slúžiť ako pomôcka, ale nenahrádza to najdôležitejšie – osobnú skúsenosť a komunitu. Knižnice preto po uvoľnení situácie postupne začali otvárať svoje priestory pre čitateľov a návštevníkov.

KNIŽKY V AKCII

Po prezentácii knižníc sa na konferencii v improvizovanom štúdiu roz-

prúdila diskusia, ktorú moderovala Timotea Vráblová s hosťami: dramaturgom Bratislavského bábkového divadla Petrom Galdíkom, tanečnou pedagogičkou Izabelou Stehlíkovou a Zoltánom Mátyusom, výtvarníkom a psychoterapeutom. Téma diskusie vyplynula z celospoločenskej situácie. Hostia hovorili o tom, čo priniesla kríza do rodín, osobných aj profesionálnych životov a ako je možné využiť rozličné umelecké formy (v rámci profesie, ktorej sa sami venujú), na rôzne aktivity v domácom prostredí. Peter Galdík sa podelil o skúsenosti dramaturga s prípravou seriálu *Rozprávky spod rúška*, ktorý Bratislavské bábkové divadlo pravidelne pre deti vysielalo na youtube kanáli. Jednotlivé rozprávkové príbehy pripravovali bábkoherci z domu – z kuchyne, zo záhradky, z obývačky, z lesa, z dvora. Reálny životný priestor kreatívne pretvárali a oživovali svojím bábkarským vkladom. Počas dramatizovaného čítania z detských kníh vznikali rozprávkové bytosti z toho, čo im poskytovalo domáce prostredie – tak sa z kľbka vlny stali vtáčiky, z cestovín vojaci, z tekvice princezná a pod. Deti si tak mohli vo svojich domovoch „čítať“ inscenované rozprávky spolu s bábkohercami. Pridanou hodnotou bolo vytvorenie inšpiratívneho priestoru pre imagináciu detí a zároveň získavali nové podnety ako sa doma hrať a čo všetko (aj ne-tradičné) môžu pri hre využiť.

KNIŽKA NÁS ROZHÝBE

Pedagogička tanca Izabela Stehlíková prezentovala zaujímavý pohľad na prácu s deťmi, aj ako pohyb motivačne pôsobí na deti s nedostatoč-

nou skúsenosťou s čítaním a slabými verbálnymi zručnosťami. Počas hodín baletu pracuje s rozprávkami, básničkami a veršíkmi, čím podnecuje detskú predstavivosť a pomáha im v intenzívnejšom prežívaní pohybu. A naopak – ak sa príbeh prepája s pohybom, zlepšuje sa pamäť (aj veľmi malé deti si bez problémov pamätali napr. cudzie mená postáv v Labuťom jazere) a podporuje sa empatia (deti tancovali na jednej nohe v príbehu o Cínovom vojačkovi a sami prežili, ako sa taký človek cíti). V neposlednom rade balet podnecuje fantáziu detí, (ktorú v mladšom školskom veku pomerne často strácajú) cez tanečné improvizácie rozprávkových príbehov – deti si vyberajú postavu, ktorou chcú byť a sami si zvolia ako ju chcú prežívať. Počas tanečných hodín sa odkryli aj negatívne vplyvy, ktoré pedagogička pozoruje u detí nadmieru zvyknutých na sledovanie TV a internetu – robí im problém zopakovať jednoduchý pohyb, ktorý reálne vidia a majú skreslené vnímanie vlastných pocitov a predstáv pri ovládaní svojho tela. Intenzívna práca s pohybom priniesla deťom však aj pozitívny vedľajší efekt – začali mať väčší záujem o samotné čítanie a spoznávanie rozprávkových príbehov, (ktorých časti si na hodinách baletu cez pohyb prežili). Na záver poskytla Izabela Stehlíková niekoľko tipov, ako si môžu deti aj s rodičmi vytvoriť v domácom prostredí podnetné chvíle a posilňovať vzťahy v rodine spoločnými pohybovo-čitateľskými zážitkami.

KOTVENIE V REALITE, ALEBO ČO NÁM SITUÁCIA PREDSA LEN PONÚKA

Prednáška Zoltána Mátyusa (s vyš-

šie uvedeným názvom) sa opierala o skúsenosti z jeho psychoterapeutickej praxe a vniesla do situácie rodín, detí a jednotlivcov (počas koronakrízy) pohľad odborníka. V čase, keď ľudia prežívajú hraničné situácie, prejaví a overí sa aj funkčnosť ich životného modelu a dochádza k potrebe prehodnotiť jeho životaschopnosť, prípadne ho aktualizovať. Jarne mesiace izolácie v domácom prostredí spôsobili, že ľudia strácali v situácii orientáciu, boli narušené ich stabilizačné opory (pravidelný príjem, pracovný režim, zaužívaný chod života) a to so sebou prinášalo aj stavy úzkosti, pocity ohrozenia života, obavy o budúcnosť. Nečakane ľahko a rýchlo sme v priebehu krátkeho času prišli o spôsob života, ktorý vyzeral byť veľmi stabilizovaný a zažitý.

Veľa spoločne tráveného času prinášalo do rodín rôzne situácie – od príjemných až po náročné – a tie odhaľovali, ako skutočne spolu fungujeme, čo je našou kotvou, ako vieme tráviť čas sami so sebou... Vieme sa vysporiadať s obmedzeniami? Vytvoriť si kvalitu života aj v novej realite? Dokážeme synergicky žiť spolu v domácnosti? Jednou z výziev, pred ktorú nás kríza postavila, bola možnosť rozvinúť v sebe nové stratégie, zaujať nový postoj v situácii, v ktorej nevieme zmeniť okolnosti. Môžeme sa však rozhodnúť ako situáciu budeme riešiť, čo vyžaduje poctivú sebareflexiu – potrebujeme si definovať, čo je v našej životnej stratégii účinné aj dnes a čo potrebujeme zmeniť a rozvinúť. (napr. prístup k deťom, trávenie času s rodinou, budovanie vzťahov, pracovné nastavenie, intimita s partnerom...) Je na nás, ako tento čas a priestor využijeme, čo odo-

vzdáme našim najbližším, deťom – či ich obohatíme, stabilizujeme, alebo to prežijeme ako ponorkovú situáciu a ledva čakáme, kedy sa z nej vynoríme. Mátyus nadviazal na rozprávkové príbehy a ako príklad uviedol možnosť využiť ich doma napr. na rolové hry, ktoré si môžu jednotliví členovia rodiny (napr. hodinu denne) zahrať a striedať, v domácich podmienkach bežných činností (stolovanie, upratovanie, učenie, práca, zábava). Malý syn tak môže byť jeden deň kráľom so všetkými právomocami vládcu, mama smutná princezná, otec napr. dvorný šašo, ktorý sa ju snaží rozveseliť a na druhý deň si môžu role vymeniť. V domácnosti sa tak môže (s malou časovou investíciou) vytvárať rodinný poklad zážitkov na spoločný čas rodinných hier, na ktorý bude rodina ešte dlho po kríze spomínať.

KNIHA AKO ŽIVÝ PRIESTOR

Timotea Vráblová vo svojom príspevku pracovala s viacerými knižkami pre deti, na ktorých ozrejmovala, ako je možné pozývať príbehy domov a objaviť prepojenia s našimi príbehmi v našom životnom priestore. V knižke Kláry Jarunkovej *O psovi, ktorý mal chlapca*, sa malý psík ocitne v parku, skrýva sa v húšti ne pod orgovánovým kríkom, nikto o ňom nevie. Chýba mu kontakt, (ako možno nám v čase pandémie). Psík z úkrytu vyhlíada „svojho“ chlapca. Príbeh nás pozýva hľadať (možno nové situácie v našich okolnostiach) a kniha sa tak stáva priestor, v ktorom sa rozohráva život, keď si ho do príbehu vieme vniesť. Ďalší nádherný príbeh – *Príbehy ko-*

cúra Mineta je od maliara Imra Weinera Kráľa, ktorý žil istý čas vo Francúzsku a v 50-tych rokoch sa vrátil na Slovensko. V cudzine mu ostala rodina s dcérkou Elise, za ktorou sa už nemohol vrátiť a nepodarilo sa mu to ani ilegálne. Nevzdal sa snahy spojiť sa s rodinou a komunikačným priestorom sa mu stala kniha. Vymyslel si kocúra Mineta s prenikavo zelenými očami, ktorý sa túla po rôznych cestách a nesie posolstvo toho, čo by chcel sám ako otec dcérke povedať – vedie ju na rôzne miesta, ukazuje jej čo sa dá zažiť, kam ísť, čo robiť... V parku stretnú zázračnú pani a dažďový oblak, pod ktorým – ak sa ocitne, vie sa preniesť kamkoľvek. Je to okamih, keď sa Elise môže vybrať za svojím ockom a stretnúť sa s ním. Kreatívny priestor v knihe si sami vytvárame – môžeme ho poznať aj cez svet symbolov, z príbehov, ktoré si rozprávame ako rodina. Dialóg, do ktorého vstupujeme je dôležitý pre nás aj tým, že nám umožňuje zažiť to, čo nám náš reálny priestor v danej situácii/chvíli neponúka.

Príbeh chlapca v knižke Jána Milčáka *Jonatán malý ako omrvinka* je spojený s jeho kamarátom myšiakom Bafom. A čo tak využiť impulz z knižky a zahrať sa v rodine, ako by vyzeral náš život doma s malou myškou? (Kto by sa o ňu staral, čo by robila mama, čo by mal na starosti otec...) Hektická doba nás ochudobňuje o moment zastavenia, keď si máme možnosť tieto krásne príbehy vkladať do väčšieho priestoru. Zabúdame, že „veľký“ príbeh je riekou menších príbehov, kde sa dá pokojne pristaviť pri nejakej zátoke, skale, konáriku a vzniká nový príbeh, ktorý môžeme prežiť – to je práca s tvorivým priestorom. Môže kocúr Mi-

net, alebo Jarunkovej psík či myška z príbehu o Jonatánovi prísť ku nám domov? Čo u nás zažijú? Ako bude myška ráno vstávať? Čo všetko bude musieť robiť? Myška vnesie do rodiny spojenie, zblíženie, pretože upúta našu pozornosť spoločne, a vytvorí nám spoločný zážitok.

Počas pandémie a núteného obmedzenia pohybu sa nám žiada oveľa viac niekam kráčať, cestovať. Keď vyberáme knihu na čítanie, vhodnú na tento čas, môžeme siahnuť po téme, ktorá pomôže dostať do priestoru rodiny práve ten život, ktorý potrebujeme, ktorý nám chýba. Napríklad cesta ako téma je archetyp – hovorí nielen o tom, kde všade sa chceme/vieme dostať, čo ponavštevovať, ale aj o tom, ako sa niečo mení (v mojom vnútri, môj pohľad) a táto skúsenosť nás naučí veľa iných vecí, ktoré môžeme pri tom do príbehu (do nášho čítania) vkladať. Pri čítaní o tom, *Ako išlo vajce na vandrovku*, nemusíme prechádzať celý dej a príbeh, ale môžeme sa zahrať a hovoriť si čo vajce zažilo, keď stretlo napríklad krtka. (V príbehu vajce krtka nestretlo.) Ak je však krtko oblúbený živočích našej rodiny, prečo by ho vajce nemohlo stretnúť? Takto vieme príbeh meniť podľa nás, podľa toho, kto sme ako rodina, čo zažívame, aké máme hodnoty, ale napríklad aj podľa toho, kedy vstávame, lebo krtko bude možno vstávať v inom čase ako my. To všetko sú impulzy, ktoré príbehy robia zábavnejšími a umožnia nám ich intenzívnejšie prežívať.

Leonardo, kocúr z ulice od Janka Uličianskeho je príbeh o ťažkej téme odmietnutia (vlastnou mamou – mačkou Sárrou). Mláďa sa ocitne v škatuli od čižiem a nemá šancu na život. Knižka, napriek tragédii, kto-

rou odmietnutie vždy je, ponúka tvorivý priestor – rozprávkový príbeh kocúra, ktorý cíti v sebe život a rozhodne sa, že neostane v škatuli, ale zvedavosť ho ťahá vybrať sa na cestu. Prichádza do neznámeho prostredia, kde mu rôzne situácie pripomínajú súrodencov a tiež fakt, že on jediný bol odmietnutý. Napriek tomu ho cesta pozýva, že to nevzdáva a ide ďalej... Príbeh kocúra z ulice sa dá doma zahrať – môžeme mu písať odkazy v rodine, urobiť mu cestičku cez celý byt, nechávať mu na rôznych miestach rozličné prekvapenia a pretvárať domácim priestorom situáciu, cez ktorú Leonardo kráča. Takýto spôsob komunikácie s príbehom je dobrý aj v tom, že je vlastný individuálnemu procesu poznávania každého jedinca. Nie je to uniformované, nemusí každý vnímať príbeh rovnakým spôsobom, ale každý má čas a priestor vybrať si to, čo si tam chce zvoliť, ako to chce vidieť, čo k nemu hovorí a na čo má v danej chvíli náladu. Keď sa na príbeh pozeráme ako na zdroj informácií, toto nám tam chýba. Chceme, aby si dieťa zapamätalo koľko mal kocúr súrodencov, ako sa volala jeho matka, resp. akej farby boli ostatné mačky a kladením takýchto otázok stavíme informácie na rovnakú úroveň dôležitosti ako jeho bolesť z odmietnutia, na ktorú sa ani veľmi nepýtame. Málo pracujeme s príbehom tak, aby bol náš a prichádzame o vzácnu kvalitu, keď je slovo živé, pretože iba živé slovo v nás môže niečo vybudovať.

Aj básnický príbeh môže ožiť. Často k básňam (nepriзнané príbehy) pristupujeme s pietou, odstu-

pom, radšej sa ich poriadne ani nedotýkame. Ale aj básne si vieme zahrať. Báseň sa môže stať mottom dňa v našej rodine, môžeme si jeden pre druhého nachystať verše v priestore bytu, čo nie je až také jednoduché, lebo sa potrebujeme zamyslieť nad tým, ako toho druhého poznáme, čo by ho potešilo. Málo uvažujeme o čítaní ako o dare, ktorým čítanie pre nás je. Rovnako však môže byť darom pre niekoho iného. Nemusíme tomu druhému len mechanicky čítať, ale môžeme si zvoliť deň, hodinu a hľadať vhodný text, ktorý by ho (brata, susedu...) potešil. Dá sa uvažovať nad tým, ako mu text, báseň sprostredkujem – či mu ju napíšem, alebo poviem, pošlem, či prečítam na nejakom špeciálnom mieste (pri studni na dvore), alebo pripravím koláč a priložím báseň k nemu. Toto sú spôsoby, akými sa príbeh/čítanie stáva súčasťou nášho života.

Čítanie nám umožňuje zažívať to, čo aj bežne v živote prežívame – chvíľu sme aktérmi a chvíľu pozorovateľmi, keď potrebujeme trochu poodstúpiť. Je oveľa náročnejšie robiť túto reflexiu s vlastným príbehom, a vtedy nám významne vedia poslúžiť knižné príbehy, ktoré pôvodne naše neboli, ale ktoré sa našimi stávajú. Môžeme do nich bezpečne vojsť, nájsť si to miesto v húštine pod orgánovým krikom a cítiť sa pohodlne, pozerajúc sa z úkrytu na priestor vonku, v parku. A hoci nebude celkom identický s tým našim životným priestorom, poskytne nám pohľad z odstupu na náš vlastný príbeh. Hrami, aktivitami a spolužitím v rodine to môžeme učiť naše deti.

PETRA SOUKUPOVÁ

Klub divných dětí

Brno, Host, 2019. Il. Nikola Logosová, 207 s.

Petra Soukupová (1952) je jednou z nejvýraznějších tváří české prózy po roce 1989, kterou spojujeme s prozaickou tvorbou pro dospělé i pro děti. Vyprofilovala se jako autorka, která dovede upoutat pozornost svými průniky do komplikovaných vztahů v rodině i mezi vrstevníky, zaujmout čtenáře jazykem, stylem i kondenzovanou vypravěčskou metodou. Výpovědi dětí působí věcně až syrově, úsečně, ale vždy jasně a zřetelně, bez banalit a klisé. Prózy se vyznačují změnami fokalizace (hlediskem, úhlem pohledu), která zahrnuje jak kognitivní, tak emotivní aspekt.

Debutovala povídkovým triptychem *Zmizet* (2009), který byl v roce 2010 vyhlášen v Magnesii Liteře jako Kniha roku. Po próze pro děti *Bertík a čmuchadlo* (2014) vytvořila unikátní propojení knihy pro děti *Kdo zabil Snížka?* a románu pro dospělé *Nejlepší pro všechny* (2017), které s sebou přinesly hned dvě nominace na cenu Magnesia Litera.

Nejnovější román *Klub divných dětí* (2019) se skládá ze dvou částí: ta z městského prostoru nese název *Divný děti* a ta odehrávající se na venkově se jmenuje *Spolu*. Vychází z představy, že každý z nás se může ve svém okolí jevit tak trochu podivným. Stačí, když jste senzitivnější a více vás zajímají pohyby větví a mraků, hmyzu a pavouků než lidské hemžení (Mila), nebo raději nerušeně čtete v ústraní, než byste naslouchali tlachání s posměvačným tónem spolužáček (Katka), jste podprůměrného růstu a navíc jste strašpytel (Petr), nebo jste fyzicky handicapovaný a nedovedete se s tím vyrovnat jinak než zlobně (Franta). „Mentál“ Mila, „pašík“

– „tlustoška“ – „velryba“ Katka, „sušinka“ Péťa a „kripl“ Franta se zcela náhodně setkávají, jejich cesty se zkrříží, přitom zjišťují, že když jsou pospolu, necítí se jako outsideri. Naopak Petrovi dodá na sebevědomí, když zjistí, že také noví kamarádi odmítají jezdit na školu v přírodě, protože by to bylo pro ně naprostým vykořeněním vnitřního světa. Petr se doma neumí bránit, a tak se děti společně rozhodnou podniknout výlet a tím oddálit jeho školní odjezd.

Tajně naplánovaná třídní cesta čtveřice dětí tak zcela nevyjde, avšak i tak se stává užitečnou. Jedná se jak o změnu prostoru, o překročení hranic známého rodinného zázemí do neznámého teritoria, tak o přetržení formálních rodinných pout a navázání nových sociálních vazeb s projekcí do budoucna. Vyprávění je rozčleněno do krátkých výstižně pojmenovaných kapitol, které jsou rozčleněny podle toho, kdo ze čtveřice promlouvá. Autorka pracuje s rychlými střihy a mění perspektivy jednotlivých postav. Vidíme, že se poznávají ve zvratových situacích, kdy dochází nejen ke slovním konfrontacím, ale také k odpovědným rozhodováním. Nejdříve se vztahují zejména k cíli cesty, avšak setkání s člověkem, který střílí ptáky, nebo s opilým bezdomovcem, jenž usiluje o vstup do chatky, kde se zabydlili a rozhodnou se přespat, jsou určující. Každý ze čtveřice reprezentuje jiný typ introverta a cesta ji zastihuje v citlivém věkovém rozpětí od deseti do čtrnácti let. Nápad vydat se na dobrodružnou cestu v přestrojení souvisí s potřebou vydávat se alespoň na chvíli za někoho jiného. Dokonce si nabarví vlasy na černo a Petr a Katka se obléknou do dívčích šatů apod. Vyrovnávají se sami se sebou a svými podivnůstkami, které se mohou stejně tak vršit, jako se dovedou rozpustit. Společné zážitky je sblížují, při prožívání

dramatických událostí narůstá empatie jednotlivých postav. Např. Frantu s Milou sblíží myšlenka, že pomstí postřeleného drozda. Čtvrťáčka Mila se stává Frantovým parťákem také proto, že se ničemu nepodivuje a dovede nečekaně statečně jednat. Akt pomsty nebyl Frantou natočen pro video na YouTube, protože ve spěchu nechal v chatce svůj mobil. Důležitým se však stává jeho výrok: „Tohle stejně není pro lidi, i když by to mělo milion zhlédnutí. Nic, co jsme tu zažili, vlastně nepotřebuju mít natočený. Je to lepší, když je to jenom naše, chápáš?“

Sedmačku Katku a čtvrťáka Petra, kteří se na cestě vydávají za sestry, sblíží útěk, který pro ně není jen samoučelnou hrou. Oba projdou katarzí a naplánují si, že po návratu domů vytvoří psaný a kreslený příběh o společném dobrodružství. V závěrečné kapitole s názvem *Uvidíme se* je čtveřice Klubem divných dětí a romanticky své rozhodnutí zpečetuje „pokrevním poutem“. To již přijíždějí na parkoviště policejní stanice auta rodičů. Kupodivu nejdříve společně dorazí Frantovi rodiče, kteří spolu nepromluví do Frantova útěku ani jedno slovo. Jednání dětí i výpovědi zaujmou svou autentičností, jemným předivem vztahů mezi dětmi, sourozenci, rodiči a dospělými, psychologickými portréty aktérů děje, který udrží čtenářskou pozornost svou napínavostí a kompoziční soudržností, přitom se tak děje bez jakéhokoliv moralizování.

Společenské prózy Petry Soukupové jsou s četností překládány do cizích jazyků. Ptáme-li se, zda také tento román by mohl zaujmout zahraniční čtenáře, odpovíme pozitivně, neboť epizody čelí dnešním až znepokojivým vzájemným odstupům lidí, uniformovaným stereotypům a konvencionalizovaným jednotlivostem, a naopak res-

PETER UCHNÁR / Jonathan Swift: *Gulliverove cesty*

pektují odlišnost a jinakost již v dětském věku.

Ilustrátorka Nikola Logosová (1992) zase nezapře, že je absolventkou ateliéru Juraje Horváta. Dovede umocnit atmosféru příběhů a téměř kamerově zachytit realistické detaily – zobrazit činčilu, sklípkanu, vosu, straku, mravence, ale také snové příšery, evokovat opuštěnost chatek bývalého letního tábora i zvuk praskajícího skla rozbíjeného skleníku. Román *Klub divných dětí* bude jistě patřit k těm knihám, na které se nezapomíná. Osloví nás od obálky, přes grafickou úpravu a sazbu písma Martina T. Peciny, od první věty: „Jsem divná, já to vím. Víím to už dlouho, takže jsem si už zvykla, že se na mě lidi někdy dívají...“, až po poslední na rozložení: „Uvidíme se.“

SVATAVA URBANOVÁ

VÝSTAVY V BIBIANE

B AKO BIBIANA

Výstava k okrúhlym 30. narodeninám BIBIANY hravou formou predstavuje jednotlivé tvorivé oddelenia, ktoré celé roky približujú umenie deťom. Aj tentoraz sme vytvorili veselú, ale najmä inšpiratívnu atmosféru, typickú pre "bibianske" projekty. Deti tu nájdú napr. veľký obraz BIBIANY s okienkami, za ktorými sa skrývajú rôzne prekvapenia, zahrajú sa s filmovou technikou v priestore venovanom Bienále animácie Bratislava (BAB), zabavia sa s ilustráciami z Bienále ilustrácií Bratislava (BIB), spoznajú knižné zázraky a zasadnú za veľký narodeninový stôl s "tvorivými dobrotami". A napokon nazrú do ďalekej budúcnosti BIBIANY. Jednoducho, nájdú tu veľkú herňu s fantazijnou atmosférou.

Námet a scenár – Alexandra Petrovická Broadhurst; **výtvarné riešenie** – Martin Dúbravay; **dramaturgia** – Valéria Marákyová

Termín: 9. 10. 2020 – 28. 2. 2021.

POSVIEŤME SI NA DIVADLO

Interaktívna výstava k 100. výročiu vzniku SND.

Deti sa postupne dozvedia, čo všetko sa musí stať, aby sa z textu mohla vytvoriť divadelná inscenácia. Zistia, čo robí režisér, scénograf či rekvizitár. Objavia čaro a jedinečnosť divadelného zákulisia, spoznajú krásu a zložitosť práce ľudí, ktorí spoločne vytvárajú zázraky divadelného sveta. Napokon sa už deti stávajú divadelnými tvorcami.

Skeny a fotografie scénografík sú z Múzea Divadelného ústavu.

Inscenačné fotografie sú z dokumentačných zbierok Divadelného ústavu.

Námet a scenár – D. Zatková, **výtvarno-priestorové riešenie** – B. Peuch, **ilustrácie** – L. Kotvanová, **dramaturgia** – S. Broadhurst-Petrovická

Termín: 1. 7. 2020 – 17. 1. 2021

TICHÉ PUTOVANIE

Hravá a inšpiratívna výstava ponúka cestu svetom „tichých“ kníh, pochádzajúcich z rôznych krajín sveta (európske, americké, arabské, japonské, thajské, kórejské, austrálske). Tiché knihy, tvorené len z obrázkov bez textu, predstavujú u nás málo známy žáner detskej literatúry. Detský návštevník má jedinečnú príležitosť pre hľadanie, objavovanie a poznávanie príbehov ukrytých v obrázkoch. Celkom 130 titulov z celého sveta, od leporel cez obrázkové knihy pre najmenších až po dobrodružné príbehy a grafické romány, prináša spektrum pozoruhodných kníh rôznych umeleckých žánrov od svetových ilustrátorov. Vďaka aktivitám (cestovateľský denník, príbehové kocky, dotyková hra, tieňové divadlo, puzzle a skladačky...) iniciuje spoločné hry, ale aj rozhovory a zážitkové učenie pre jednotlivcov, rodiny i kolektívy.

Námet – H. Ondrejčková, **scenár** – J. Michalová, **výtvarno-priestorové riešenie** – Z. Kadlčáková, **dramaturgia** – V. Marákyová

Termín: 17. 9. – 22. 11. 2020

SUMMARY

On the 11th of August 2020 the renown Slovak illustrator **Mgr. art. Peter Uchnár** reached the age of 50. He studied at the School of Applied Art Košice and at the Academy of Fine Arts and Design in Bratislava with the professor Dušan Kállay, a proud carrier of the Hans Christian Andersen Award. In the year 2005 jubilee was granted the Ľudovít Fulla Award, the most significant Slovak award for children and juvenile illustrations. He was also awarded the Golden Apple for his first published illustrations: the illustrations of the work "Gulliverove cesty" at BIB, Biennial of Illustrations Bratislava, in the year 1999. Peter Uchnár also devoted himself to the creation of postage stamps (of the Winter Olympic Games 2010, 2018) and free artistic creation. The Revue Bibiana is hereby celebrating Peter Uchnár's jubilee by reminding itself of illustrations of books that he illustrated. This is how a small gallery of Peter Uchnár's works came into being. It includes previews of the books "Gulliverove cesty" (1998), "Peter Pan" (1998), "Veľká kniha slovenských rozprávok" (2003), the legends "Zvony nezvonía" (1999) and "Turecká studnička" (2019). He has already illustrated more than 50 books for which he was awarded numerous awards. His works are presented both inland and outland. Foreign countries include Japan, the home country of his wife Nana Fura, also an artist and illustrator. In 2019, theatrical productions for children and juveniles were evaluated by **Mgr. art. Lenka Dzadiková, ArtD.** According to her, the current Slovak theatrical works are at a high level. Another important personality is **Jana Bodnárová**, an author and art historian who recently celebrated her jubilee. Her lyrical works for children and adults describe existential situations in human life. In her book "Barborkino kino" she warns children about the dangers of the extremities of our present society. These include racism for instance. Zuzana Stanislavová, a literary critic, asserts that the books of Jana Bodnárová enrich both adults and young readers. The Revue continues with a survey called "Kánony a kanóny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1989". Literary scholars and professors were asked which literary and theatrical works they consider to be the best. Surveys are included in each issue of this year's Revue. This time **Timotea Vráblová**, the president of the Slovak section of IBBY, **Radoslav Rusňák** and **Peter Karpinský**, lecturers at the University of Prešov, and **Milena Šubrtová**,

from the Masaryk University in Brno. In the following contribution **Iveta Gal Drzewiecka**, Faculty of Education at the University of Prešov, analyses illustrations of children's books of the year 2019. Positive ratings mainly went to Peter Uchnár ("O dvanástich mesiačikoch", "Turecká studnička"), Bystrík Vančo ("V krajine rozprávok"), Zuzana Bočková Bruncková ("Med z ľadových kvetov") and Vladimír Král ("Líza, mačka z Trojice"). In his article "Legendy", **Prof. Ján Kačala, DrSc.** from the Faculty of Education at the Comenius University in Bratislava, writes that a myth lives in the minds of some Slovaks. It is a myth stating that Slovak is a difficult language; it is even the most difficult language in the world. According to him, this is a hoax. The Slovak language is not exceptionally tough. It is just like any other language. Bibiana's editor in chief, with a smile on his face, added "In Slovakia, Slovak is even spoken by little children!". In the time before the Second World War the Czech artist and illustrator Jaroslav Vodrážka worked in Slovakia. His illustrations are being analysed by **doc. Michal Tokár, CSc.**, from the University of Prešov, who considers them to be a great input to the Slovak culture. During the Second World War Czech nationals had to leave Slovakia. Only those who were granted permission from the President of the Slovak State could stay. Jaroslav Vodrážka was not one of the lucky ones. **Ondrej Sliacky** elucidates this man's feelings connected with this matter in his text "Vretnice sa nezbijajú". The Director of BIBIANA **Peter Tvrdón** says his farewells to PhDr. Ľubica Ďurišinová, who retired this year, in his letter "Dear Ľubka...". As an expert of the Ministry of Culture of the Slovak Republic she aided BIBIANA in management of internal and foreign affairs. In BIBIANA, the International House of Art for Children, a special workplace exists: the Centre for Children's Literature, Reading and SK IBBY. **Gabriela Mikulčíková** gives information on the online conference "Čítanie v kríze: Akcia v knihe- kniha v akcii", organized by BIBIANA. The aim of the conference was to determine how society mastered the situation of the corona crisis from a reader's point of view. An excellent contribution of prof. **Zuzana Stanislavová** and **Alexandra Brestovičová** is the article "Naše fatálne zlyhanie" on homelessness in Slovak children's literature.

Translated by Hanna Gregáňová

